

SPLITSKI I ZADARSKI KAPTOL KAO "VJERODOSTOJNA MJESTA"

Mladen Ančić

Dokumenti što su ih sastavljali, registrirali i izdavali kaptoli dalmatinskih gradova druge polovice 14. i prve polovice 15. stoljeća predstavljaju izvanredno zanimljivu i ujedno gotovo posve neiskorištenu kategoriju povijesnih vrela. Ukupno pet sačuvanih i poznatih registara, četiri Zadarskoga i jedan Splitskoga kaptola, sadrže nekoliko stotina dokumenata. Ta relativno velika zbirka neobjavljenih dokumenata baca potpuno novo svjetlo na već postavljena pitanja i probleme razdoblja velike krize i pokušaja transformacije srednjovjekovnoga svijeta, ali istodobno otvara pitanja i probleme o kojima u historiografiji dosad nije bilo puno govora. Unatoč činjenici što su registri u koje su zapisivani, pohranjeni uglavnom u poznatim i dobro istraženim arhivima, poput onoga Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu ili Državnoga arhiva u Zadru, lista povjesničara koji su se dosad koristili ovim dokumentima jako je kratka. Ona se praktično svodi na S. Antoljaka, D. Karbića i N. Jakšića, koji su za svoje raščlambe pojedinih problema koristili isprave nastale u Zadarskome kaptolu¹, potpisnika ovih redaka, koji se koristio kako splitskim tako i zadarskim registrima² te, konačno, L. Katića i V. Rismonda koji su za tisak priredili ili koristili neke od dokumenata iz splitskoga registra³. Može se zapravo reći, kako je D. Karbić tek pred petnaestak godina stvarno prvi upozorio na postojanje zadarskih registara i njihovu važnost⁴. Za ilustraciju gotovo senzacionalnih, ukoliko se u medievistici uopće

¹ Stjepan ANTOLJAK, "Izumiranje i nestanak hrvatskog plemstva u okolici Zadra", *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 9/1962; Nikola JAKŠIĆ, *Hrvatski srednjovjekovni krajobrazi*, Split 2000.

² Mladen ANČIĆ, "Parba za dio naslijeđa banovca Jakova Šubića Bribirskog", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 36/1994; ISTI, *Putanja klatna: Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. stoljeću*, Zadar – Mostar 1997; ISTI, "Desetljeće od godine 1091. do 1102. u zrcalu vrela", *Povijesni prilozi* 17/1998; ISTI, *Na rubu Zapada: Tri stoljeća srednjovjekovne Bosne*, Zagreb 2001.

³ Lovre KATIĆ, "Ban Emerik otimlje dobra kninske biskupije", *Croatia sacra* 37/1932; ISTI, "Četiri poljičke isprave iz XIV. stoljeća u splitskom kaptolskom arhivu", *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku* II/1953; ISTI, "Selo Kučine i 13 isprava o Sutikvi", *Starohrvatska prosvjeta* III ser. 4/1955; Vladimir RIMONDO, "Pomorski Split druge polovine XIV stoljeća. Notarske imbrevijature", *Izdanja muzeja grada Splita* 5/1954; ISTI, "Trogirsko i splitsko zaleđe u nekim dokumentima XIV. stoljeća", *Radovi Pedagoškog fakulteta u Splitu* I/1975.

⁴ Damir KARBIĆ, "Agrarni odnosi na području lučke županije krajem XIV. stoljeća", *Historijski zbornik* XLIII/1990.

može govoriti o senzacijama, činjenica koje otkrivaju ovih šest registara i mogućih implikacija tih otkrića, ograničit ću se na samo dvije stvari vezane uz splitski registar. S jedne je strane, naime, taj registar otkrio da je u drugoj polovici 14. stoljeća, preciznije do početka 70-ih godina toga stoljeća, bio ustrojen prvi katastar Hrvatskoga Kraljevstva, pohranjen upravo u Splitskome kaptolu. To je saznanje posredno bacilo i novo svjetlo na problem nastanka poznatoga dodatka *Kronici* Tome Arcidakona, u historiografiji poznatoga pod nazivima *Pacta conventa* ili *Qualiter*, za kojega se sad može vrlo uvjerljivo pretpostaviti da reproducira dio uvodnoga teksta toga katastra⁵. S druge strane, jedan od dokumenata iz toga splitskoga registra otkrio je da je "veliki bosanski vojvoda" i kasniji "herceg splitski", Hrvoje Vukčić Hrvatinić, osoba koja će svojim djelovanjem obilježiti cijelo razdoblje prijeloma 14. i 15. stoljeća, bio politički aktivan već u drugoj polovici 70-ih godina 14. stoljeća te se već tada pojavljivao kao medijator u odnosima (bosanskih te) humskih velikaša i ugarsko-hrvatskoga kralja. Dokument koji o tome govori toliko je različit od onoga što se u historiografiji o tome znalo, da je kod jedne autorice, čvrsto oslonjene na stare i odavno konstruirane povijesne narative, izazvao nevjericu i ovakav komentar: "ono što je sumnjivo jeste činjenica da je ovaj dokument promakao pažnji svih istraživača koji su predano radili u arhivu Splita, od Grge Novaka do Marka Šunjića"⁶.

*

U okviru uvodne rasprave kojom se otvara serija registara valja se, na prvo mjestu, s par riječi osvrnuti i na način na koji je ova (sada nastajuća serija) pokrenuta. Naime, još u drugoj polovici 80-ih godina prošloga stoljeća, prikupljajući materijal za doktorsku radnju, "otkrio" sam splitski registar u arhivu koji objedinjuje dvije institucije – Nadbiskupski arhiv i Kaptolski arhiv

⁵ Opširnije o tome vidi ANČIĆ, "Desetljeće ...", 249-251. Da bi se izbjegli mogući nesporazumi, valja ovdje naglasiti da je riječ o registru koji se u dokumentu opisuje na sljedeći način: *registrum regalís ... olim per quosdam quinque barones Vngarie necnon viginti quatuor iuratos ipsius regni Croacie editum* (Isto, 256). Nije, dakle, riječ o registrima dokumenata izdanih od strane kraljevske kancelarije, poznatim pod nazivom *libri regii*, kakvi su ustrojeni u doba vladavine kralja Karla I. Roberta i u mađarskoj literaturi podrobno opisani i pretresani (usp. Katalin SZENDE, "The Uses of Archives in Medieval Hungary", u: Anna ADAMSKA – Marco MOSTERT (ur.), *The Development of Literate Mentalities in East central Europe*, Turnhout 2004, 115-116, s popisom starije mađarske literature).

⁶ Jelena MRGIĆ-RADOJČIĆ, *Donji Kraji: Krajina srednjovekovne Bosne*, Beograd 2002, 72, bilj. 76. O "mentalnome krajoliku" u koji valja smjestiti ovakav autoričin komentar, pa i cijeli njezin pristup povijesti, vidi M. ANČIĆ, "Može li Bosna bez Hercegovine", *Status* 8/2005.

(koristim prigodu još jednom zahvaliti don Slavku Kovačiću koji mi je već tada ljubazno načinio kopiju cijeloga svežnja). Nakon što sam taj svežanj dokumenata pažljivo pregledao činilo mi se da njegova vrijednost zaslužuje posebnu publikaciju. No, tek je otkriće, nakon čitanja Karbićeve spomenute rasprave, da pored splitskoga registra postoje još četiri zadarska, pokrenulo zamisao da se svi registri moraju objaviti kao zasebna serija. Problem je, na neki način, predstavljala činjenica da je u ono doba u okviru planova tadašnje JAZU, današnje HAZU, već počeo postupak prikupljanja i obrade srednjovjekovnih dokumenata koji nisu bili uvršteni u Smičiklasov *Codex diplomaticus*, odnosno *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*. Plan je Akademije, s čijom se realizacijom relativno brzo i stvarno otpočelo⁷, bio publicirati posebna *Supplementa* toj zbirci. Rad je na tome projektu predvodio Josip Barbarić, koji je splitski registar u Nadbiskupskome arhivu u Splitu pregledavao upravo kad sam i ja na njemu radio. Pri tome valja pripomenuti: posao oko kompletiranja *Supplementa* vođen je po istim načelima po kojima se svojedobno radio i *Codex diplomaticus*, pri čemu je temeljni kriterij za uvrštavanje u zbirku bio taj, da se radi o zasebnim dokumentima ("diplomama"), odnosno da se ne uvrštavaju dokumenti iz registara. Po tim kriterijima dokumenti su splitskoga registra mogli biti uvršteni u *Supplementa*, jer se radilo o zasebnim listovima papira⁸, a ne o klasičnom registru – zasebnome svesku u koji se unose dokumenti, kakvi su inače svih pet zadarskih, koji zbog toga nisu ni došli u obzir za uvrštavanje u zbirku. No, tu se pojavio problem s obzirom na činjenicu da su i *Codex diplomaticus* i *Supplementa* tako zamišljeni i ostvareni, da obuhvate dokumente nastale do 1400. godine, ali ne i one kasnije. To, pak, znači da će, kad i ako jednom posao oko *Supplementa* bude dovršen, svi dokumenti splitskoga registra nastali nakon 1400. godine ostati neobjavljeni, ali će i objavljeni dokumenti, iz kojih će biti izlučeni prijepisi starijih isprava i kao takvi zasebno tiskani, izgubiti onu dimenziju koja se može dobiti integralnim čitanjem.

Neovisno o tim dvojabama, uslijedile su ratne i poratne godine te društvene okolnosti koje su iz takva stanja proizlazile, a koje svakako nisu bile pogodne za zasnivanje nove serije vrela za srednjovjekovnu povijest. No, čim su okolnosti to dozvolile, a to znači negdje iza 1995. godine, počeo sam s D. Karbićem kovati planove o tome kako i na koji način objaviti ovu dragocjenu građu. Različiti poslovi na našoj strani (doktorati, obveze spram institucija u kojima radimo, ranije započeta istraživanja itd.), ali i relativna nezainteresiranost

⁷ Dosad su izašla dva sveska; usp. Josip BARBARIĆ - Jasna MARKOVIĆ, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije: Dodaci*, sv. I, Zagreb 1998. i sv. II, Zagreb 2002.

⁸ O kriterijima korištenim pri radu na *Dodacima* usp. "Predgovor" u I. svesku - str. V-IX.

različitih institucija koje su dolazile u obzir kao eventualni nakladnici serije, onemogućili su ostvarenje ovih planova sve do 2004. godine. U međuvremenu sam prepisao prvi registar, onaj koji se ovdje objavljuje, i čekao pogodne okolnosti. One su se ukazale 2004. godine u vrijeme održavanja jednoga znanstvenoga skupa u Zadru, na kojemu smo pukim slučajem sudjelovali i D. Karbić, S. Čosić (ravnatelj Hrvatskog državnog arhiva) i ja. Na domjenku priređenom na zatvaranju skupa u kratkome roku konačno su dogovoreni uvjeti objavljivanja ove serije u časopisu *FONTES. Izvori za hrvatsku povijest* u izdanju HDA. I tako se, nakon petnaest godina od prve zamisli, projekt konačno počinje ostvarivati, pri čemu jedan od njegovih idejnih začetnika i nema velikih iluzija kako će pripremljeni materijal, bar u prvo vrijeme, naći široki krug čitatelja. No, uz niz novijih izdanja vrela, publiciranih posljednjih petnaestak godina, a koja se odnose na razdoblje sredine i druge polovice 14. te prve polovice 15. stoljeća, od splitskih i zadarskih bilježničkih spisa⁹, preko inventara zadarskoga trgovca Mihovila¹⁰ i nastavka serija Odluka dubrovačkih vijeća¹¹ i "spomenika" Zagrebačke biskupije iz prve polovice 15. stoljeća¹², nadati se da će i materijal kaptolskih registara pomoći u stvaranju nove slike hrvatskoga društva (ili društava) ovoga prijelomnog doba.

*

Za pravo razumijevanje cijele serije kaptolskih registara valjalo bi bar ukratko osvijetliti okolnosti njihova nastanka, što znači odgovoriti na niz pitanja od kojih su svakako najvažnija: kada, kako i zašto Zadarski i Splitski kaptol počinju funkcionirati kao "mjesta javne vjere", što onda iziskuje i potrebu ustrojavanja registara koji se sad objavljuju. U potragu za odgovorima na ovako postavljene upite treba svakako krenuti od stanja problema u postojećoj literaturi. Pri tome mislim na činjenicu da su misaona slika, koncept i praksa, koji stoje iza srednjovjekovnoga pojma "vjerodostojnoga mjesta" (*locus credibilis*), kako se on razvio u srednjovjekovnom Ugarsko-hrvatskom Kraljevstvu, a onda i iza dokumentacije koja je nastajala u institucijama s takvim statusom,

⁹ Jakov STIPIŠIĆ, *Splitski spomenici. Dio prvi: Splitski bilježnički spisi sv. 1*, Zagreb 2002; Robert LEJAK – Josip KOLANOVIĆ, *Andreas condam Petri de Canturio: Bilježnički zapisi*, Zadar 1/2001. i 2/2003.

¹⁰ Jakov STIPIŠIĆ, *Inventar dobara Mihovila suknara pokojnog Petra iz godine 1385*, Zadar 2000.

¹¹ Nella LONZA – Zdravko ŠUNDRICA, *Odluke dubrovačkih vijeća 1390-1392*, Zagreb - Dubrovnik 2005.

¹² Andrija LUKINOVIĆ, *Povijesni spomenici zagrebačke biskupije* (Zagreb) V/1992, VI/1994. i VII/2004.

u dosadašnjoj literaturi podrobno raspravljani i rekonstruirani. Iz relativno velike produkcije za ovu bi prigodu bilo dostatno navesti jedno starije temeljno djelo, ono M. Kostrenčića, još uvijek nezamjenjivi priručnik J. Stipišića, te novije rasprave i djela M. Matijević-Sokol, A. Gulina, M. Radyja i Z. Hunyadija¹³. Sažimajući, dakle, rezultate dosadašnjih istraživanja i iz njih stečenih znanja, slika bi se mogla ukratko ovako orisati.

"Vjerodostojno mjesto" (*locus credibilis*) je crkvena institucija (katedralni ili zborni kaptol, samostan) koja posjeduje društveno prihvaćeno i verificirano pravo svjedočenja u različitim javnim i privatnim pravnim i poslovnim transakcijama i predstavlja jasno iskazanu posebnost pravnoga razvoja Ugarske, kasnije prenesenu i u Hrvatsku. To svoje svjedočenje institucija pretače u formu pisanoga dokumenta ovjerenog pečatom, kojim se transakcija registrira i dobiva težinu javnog pravnog čina. Tako nastali dokumenti u vrelima i u literaturi se onda nazivaju različitim imenima: *litterae privilegiales*, *litterae testimoniales*, *litterae fassionales*, itd. Praksa, pak, kojom je generirana institucionalna forma "vjerodostojnoga mjesta" pojavljuje se u Ugarskome Kraljevstvu već u 12. stoljeću, a potom se usporedo s uspostavom kraljevskoga nadzora nad takvim oblikom djelovanja crkvenih institucija, u prvoj polovici 13. stoljeća širi i u sjevernome dijelu Hrvatskoga Kraljevstva, na "području vladanja" (*regnum*) Slavonije¹⁴. Ovdje tu ulogu preuzimaju kaptoli u Zagrebu i Čazmi, dok u istočnoj Slavoniji, području s promjenjivim i na trenutke nejasnim administrativnim statusom, poslove vezane uz funkciju "vjerodostojnog mjesta" obnašaju kaptoli u Požezi, Đakovu te dva kaptola Srijemske biskupije. Tijekom 13. stoljeća djelovanje "vjerodostojnih mjesta" u Ugarskoj i Slavoniji uglavnom je stavljeno pod nadzor kraljevske vlasti, pa su te institucije, u nedostatku ozbiljnijega državnoga činovničkog aparata, stvarno dobile i dimenziju neke vrsti kraljevske, državne administracije. Naime, uz izdavanje dokumenata koji se mogu označiti kao "autentične svjedodžbe" za račun privatnih osoba (bilo da je riječ o originalnim dokumentima ili autentičnim

¹³ Marko KOSTRENIČIĆ, *Fides publica (javna vera) u pravnoj istoriji Srba i Hrvata do kraja XV veka*, SKA (Posebna izdanja knj. LXXVII), Beograd 1930; Jakov STIPIŠIĆ, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb 1985, 163; Mirjana MATIJEVIĆ-SOKOL, "Struktura i diplomatska analiza isprava kninskoga kaptola", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 36/1994; Ante GULIN, *Hrvatska crkvena srednjovjekovna sfragistika*, Zagreb 1998; ISTI, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli: Sjeverna i središnja Hrvatska*, Zagreb 2001; Martin RADY, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, London 2000, 62-78; Zsolt HUNYADI, "Administering the Law: Hungary's *Locus Credibilis*", u: Martin RADY (ur.), *Custom and Law in Central Europe*, Cambridge 2003. Ovdje su, dakako, ispušteni brojni (vrlo) relevantni radovi na mađarskom jeziku, citirani u tekstovima Radyja i Hunyadija.

¹⁴ Koncept "područja vladanja", opisan srednjovjekovnim pojmom *regnum*, razlaže i pojašnjava Ivan BEUC, *Povijest institucija državne vlasti kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Zagreb 1985, 91 i d.

prijepisima već postojećih), kralj i njegovi dužnosnici počeli su se koristiti uslugama tih "vjerodostojnih mjesta" za različite poslove iz domene svoga djelovanja. Tako su se usluge kaptola i samostana počele koristiti uz kraljevski, a u hrvatskim krajevima herceški, banski ili vicebanski nalog, pri provođenju različitih istraga, uvođenju novih vlasnika u posjed, razgraničavanju ili obnavljanju već postojećih razgraničenja pojedinih posjeda, pozivanju na sudbena ročišta itd. U svim je tim slučajevima predstavnik crkvene institucije bio pridružen osobi koja je uživala status kraljevskoga povjerenika (*homo regius*), a koja je obavljala taj posao. Kanonik je zapravo službeno svjedočio o ispravnosti postupka i istinitosti prikupljenih obavijesti i informacija, a na kraju je crkvena institucija izdavala pismenu potvrdu o obavljenom poslu. Praktično je od prve polovice 13. stoljeća kraljevska vlast preko izaslanika-povjerenika i "vjerodostojnih mjesta" sve više ostvarivala neku vrst nadzora i kontrole nad životom lokalnih zajednica, pri čemu su kraljevski povjerenici potiskivali i zamjenjivali nekadašnje pristave kao organe lokalne zajednice. U južnome dijelu Hrvatskoga Kraljevstva, na "području vladanja" (*regnum*) Hrvatskom i Dalmacijom, praksa djelovanja "vjerodostojnih mjesta" nije uhvatila tako čvrst korijen kao u Ugarskoj i Slavoniji. U literaturi je tako nekoliko puta ponovljeno¹⁵, da u krajevima ispod Gvozda kaptoli (i kraljevski povjerenici) nisu istisnuli iz pravne prakse pristava, što se povezivalo s čvrstim tradicionalizmom i očuvanjem arhaičnih običaja. S druge su strane, poglavito u područjima bližim priobalnim gradovima, kaptoli kao "vjerodostojna mjesta" imali jakoga takmaca u instituciji javnoga bilježnika. Kako je, međutim, ta institucija vremenom uklopljena u organizaciju općinske vlasti, to i instrumenti koje izdaju gradski javni bilježnici imaju tek ograničenu vjerodostojnost izvan teritorija gradskoga kotara. Uslijed toga se ustalilo običajno pravilo po kojemu javni bilježnik registrira poslove stanovnika gradova i njihovih kotara, dok je djelovanje kaptola usmjereno na teritorij izvan gradskoga kotara, dakle na područje izravne jurisdikcije kraljevske vlasti¹⁶.

¹⁵ Usp. KOSTREŃIĆ, *Fides publica* ..., 52 i d. te 111-112, odakle su se takve tvrdnje širile u tekstovima na hrvatskom jeziku, odnosno RADY, *Nobility* ..., 66, ali bez opširnije argumentacije.

¹⁶ Odnos između djelokruga poslova koje obavljaju javni bilježnici s jedne i kaptoli s druge strane nije u literaturi detaljnije razrađen, ali se slika temelji na postavci koju je odavno formulirao Kostrenčić zaključivši o radu kaptola u Dalmaciji sljedeće: "Pregledamo li celokupan rad kaptola i konvenata kao vjerodostojnih mesta u Dalmaciji, moramo doći do zaključka da oni nisu nikako bili ozbiljna konkurencija notarijatskoj ustanovi ... Pored toga možemo da učinimo i tu opštu konstataciju: da su stranke, koje pretežno traže kaptolsku intervenciju, slovenskog porekla, a tek ređe romanskog, ako se tu uopšte može nešto sigurnije da kaže po imenima njihovim" (KOSTREŃIĆ, *Fides publica* ..., 112). Iz ovako artikuliranih zaključaka, *mutatis mutandis* no, još jednom ponavljam, bez detaljnijega elaboriranja, razvilo se shvaćanje kakvo je gore opisano.

Ovako grubo orisana slika ipak zahtijeva podrobnija objašnjenja, koja onda uz dalje raščlambe materijala što ga donosi serija koju započinjemo, mogu, bar što se tiče krajeva južno od Drave, unekoliko promijeniti narav i smjer već postavljenih zaključaka. U prvome redu valja svakako primijetiti da se djelovanje kaptola kao "vjerodostojnih mjesta" u srednjovjekovnoj Slavoniji nije ukorjenjivalo tako brzo i nesporno kako bi se iz gornjega prikaza moglo zaključiti. Shvaćanja koja su iza toga stajala pokušat ću ilustrirati stanovitim brojem primjera, od kojih prvi vodi u drugu polovicu 13. stoljeća, odnosno u 1266. godinu. Tada su, naime, braća Petar, Matija i Kristan, sinovi Babonegovi, pripadnici rodovske zajednice u historiografiji poznate kao Babonići-Blagajski, odlučili uz nadoplatu zamijeniti neke svoje posjede s tadašnjim slavonskim banom Rolandom. Ostavljajući po strani razglabanje političkih okolnosti u kojima je do te zamjene došlo, valja svakako upozoriti da je čin zamjene dobara obavljen pred trojicom crkvenih velikodostojnika čije su jurisdikcije bile vezane uz krajeve (Ponjue i Pokuplje) u kojima su se zamijenjeni posjedi nalazili – bili su to kninski biskup, opat kraljevske cistercitske opatije u Topuskom i templarski komendator iz Gore, koji su na pisani sporazum o zamjeni stavili svoje pečate kako bi mu osigurali punu vjerodostojnost¹⁷. Prema tekstu istoga dokumenta, upravo su ovi crkveni velikodostojnici tražili da stranke obavljene posao ipak registriraju i posebnom ispravom Zagrebačkoga kaptola, što je doista nakon mjesec i pol dana i učinjeno¹⁸. Slika koju ocrtava početni primjer postaje još jasnija uzme li se u obzir i suvremeni slučaj sanskoga župana Mihovila, zabilježen sačuvanom pisanom ispravom samo zato što je jedna od strana u poslu bila već spomenuta topuska opatija (postojanje posebnoga registra u koji su prepisani najvažniji dokumenti o opatijskim posjedima spriječilo je susljedno rasipanje srednjovjekovne dokumentacije što se odnosila na ove krajeve, do kojega je inače došlo u kasnijim vremenima turske opasnosti i osvajanja). Naime, u ožujku 1264. godine Mihovil je provodio poseban kraljevski nalog o predaji polovice kraljevih posjeda u neposrednoj blizini Bihaća, topuskome opatu. Posao uvođenja opata u posjed trebao je obaviti županov *pristav*, u konkretnom slučaju njegov "dvornik" (*comes curialis*), Jakov iz Bihaća¹⁹. Iako se, dakle, radilo o provođenju posebnoga i to pisanog kraljevskog naloga, ali i o vlasniku posjeda koji je i sam bio usko vezan uz kraljevski dvor, župan Mihovil nije smatrao za potrebno, a vjerojatno stoga

¹⁷ Tadija SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije V*, Zagreb 1907. (dalje: *Diplomatički zbornik ...*), 386-388, 6. srpnja 1266.

¹⁸ *Diplomatički zbornik ... V/1907*, 393-394, 25. kolovoza 1266.

¹⁹ *Diplomatički zbornik ... V/1907*, 292-293, 15. ožujka 1264.

što to nije ni traženo u kraljevskome nalogu²⁰, uteći se bilo Kninskom, bilo Zagrebačkom kaptolu (iako ovo nije bilo područje Zagrebačke biskupije, tamošnji je kaptol u kasnijim vremenima uređivao i na ovome prostoru). Važnost posla pokrenutoga kraljevskim nalogom i stranke na koju se on odnosio ogleda se, međutim, u *izboru osobe* koja će ga kao pristav obaviti – to je palo u zadatak upravitelju županova dvora, "dvorniku", kao osobi od najvećega povjerenja samoga župana.

Pogled na stanje sredine 14. stoljeća, razdoblja iz kojega su sačuvani akti Splitskoga, a onda i Zadarskoga kaptola, odnosno na vrijeme iz kojega je i inače sačuvan znatno veći broj pisanih spomenika, dozvoljava i neke preciznije zaključke. Iz tih se dokumenata, naime, dade razabrati da poslovi lokalnoga domašaja i u kojima su stranke pripadale nižemu plemstvu (*nobiles iobagiones castri*) u pravilu ni u ovo doba nisu podrazumijevali sudjelovanje "vjerodostojnih mjesta". Potvrdit će to tri slučaja iz različitih dijelova srednjovjekovne Slavonije. Prvi od njih odnosi se na slučaj spora koji se vodio pred varaždinskim županijskim sudbenim stolom u listopadu 1360. godine²¹. Predmet spora bila je ostavština stanovitoga Beke i njegova sina Stjepana, plemića s posjedima u Varaždinskoj županiji, na dio kojih su prava polagale udovice Beke i Stjepana odnosno Stjepanove kćeri, i to s naslova miraza što su ga obje žene donijele prigodom udaje, odnosno prava kćeri na četvrtinu očeva posjeda²². Posebnu težinu sporu davala je činjenica da su udovice i kćeri uspjele ishoditi pisani kraljevski nalog za provođenje postupka. To je onda župana i njegov sudbeni stol prisiljavalo da traže svjedočenje Zagrebačkoga kaptola i njegovo pisano izvješće o dogotovljenom postupku, kojim se zapravo odgovaralo na pisani

²⁰ Prvi zabilježeni slučaj kraljevskoga naloga koji ispunjava neki od kaptola u krajevima južno od Drave je onaj iz 1256. godine, kada je pred zagrebačke kanonike došao magister Bernald, kraljevski liječnik, te tražio kaptolsko svjedočenje pri uvođenju zagrebačkog kapetana Perklina u posjed koji mu je darivao kralj Bela IV. (*Diplomatički zbornik ...* V/1907, 12-13, 30. travnja 1256). No, svakako valja naglasiti: ni ovdje se najvjerojatnije još uvijek nije radilo o kraljevskome nalogu izravno upućenom kaptolu, pa ga nije trebalo ni prepisati, kako će to postati standardni dio procedure u kasnijim vremenima. U tom smislu i postupak župana Mihovila i postupak liječnika Bernalda mogu se uklopiti u zaključak P. Engela, prema kojemu je od sredine 13. stoljeća, točnije od oko 1250. godine, uobičajenom praksom postalo slanje pisanih kraljevskih naloga županima i drugim dužnosnicima, s očekivanim odgovorom i potvrdom da je nalog proveden također u pisanoj formi (usp. Pál ENGEL, *The Realm of St Stephen: A History of Medieval Hungary, 895-1526*, London 2001, 122). U taj kontekst valja onda, dakako, staviti i generiranje prakse, koja će u kasnijim vremenima postati obvezujuća, da kaptol pismeno izvješćuje nalogodavca o obavljenom poslu.

²¹ *Diplomatički zbornik ...* XIII/1915, 59-60, 19. listopada 1360.

²² O tim pravnim institutima vidi opširnije Lujo MARGETIĆ, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*, Zagreb 1996, 303 i d.

kraljevski nalog²³. Bez kraljevskoga naloga ne bi, dakle, bilo ni svjedočenja ni kaptolske isprave, dok dvojbu oko toga bi li sam sud izdao presudu u pisanom obliku moramo ostaviti otvorenom. Da su se stvari doista tako odigravale potvrđuje drugi primjer koji se odnosi na slučaj zabilježen u ispravi što su je zajednički dali sastaviti Benedikt, kraljevski kaštelan Velikog Kalnika i Grebena i župan moravečki te moravečki "zemaljski župan" Juraj, sin Benka Budislavovog, 1355. godine. Iako to nije izrijeком rečeno, iz samoga se dokumenta²⁴, ponajprije iz liste svjedoka, jasno razabire da je on nastao prigodom županijskoga sabora ("shoda", kako se ta institucija naziva u južnim dijelovima Kraljevstva). Tom je prigodom stanoviti Lepšec, sin Ivana Ljubislavovog, mali plemić (*nobilis iobagio castri*) iz Kalnika, pred svima nazočnima uzeo za adoptivnoga i diobenog brata svoga rodaka Blaža, sina Ozulova, te s njim podijelio posjed što ga je nešto ranije za svoje službe dobio od hrvatskoga hercega Stjepana. Čin je obavljen pred okupljenim županijskim plemićima, od kojih su najugledniji, a među njima i županijski pristav Ivanko, sin Ivanov, pobrojani kao svjedoci u za taj posao posebno sastavljenoj ispravi. Slučaj je tim zanimljiviji što je ovakav postupak, slijedom tumačenja modernih pravnih povjesničara, da bi postao punopravan trebao biti osnažen kraljevskom potvrdom²⁵. Sukladno tome bi se u ovome konkretnom slučaju i poslu zapravo i očekivalo sudjelovanje "vjerodostojnoga mjesta". No, kako se čin odnosno pravni posao obavljao pred kraljevskim kaštelanom, odnosno kraljevskim ovlaštenikom, čini se da su svi smatrali dostatnim to što je on proglasio kako se svako buduće protivljenje ima smatrati ništavnim te ispravu ovjerio svojim i pečatom "zemaljskoga župana"²⁶.

Treći primjer vodi u Dubičku županiju, a posvetit ću mu nešto više pozornosti stoga što je po proceduri i svim svojim značajkama jako sličan slučaju zabilježenom u najstarijem zadarskome kaptolskom registru, onome što ga je vodio zadarski javni bilježnik Petar Perençanus de Lemicetis (kojega, inače, za tisak priređuje D. Karbić). Dubički je slučaj pokrenut u ljeto 1351. godine kad je pred tamošnjim županijskim saborom ("shodom"), odnosno pred ivanovačkim preceptorom, koji je obnašao i dužnost kraljevskoga župana Dubičke

²³ U ispravi Zagrebačkoga kaptola jasno se razabire takav misaoni slijed: *Nos capitulum ...ad petitionem litteratoriam magistri Stephani ... item iudicium nobilium ...ad audiendum et videndum iudicium et iusticiam ... ad mandatum regium litteratoriam* (Diplomatički zbornik ... XIII/1915, 59).

²⁴ *Diplomatički zbornik ... XII/1914, 289-290, 28. travnja 1355.*

²⁵ Usp. o tome MARGETIĆ, *Hrvatsko srednjovjekovno ...*, 311-312.

²⁶ *Et contra istam donacionem contra dictum Blasium aut suos heredes quicumque surrexerit aut aliqua instrumenta exhibebit, vt mortuas literas exhibebit (!) et uiribus carituras ... In cuius rey memoriam perpetuamque firmitatem presentes eidem duximus concedendas nostris sigillis appensionibus consignatas munimine roboratas* (Diplomatički zbornik ...XII/1914, 290).

županije, te "zemaljskim županom", načelnik istoimene varoši (*villicus*) Filip tužio dvojicu braće, Matiju i Benka, sitne plemiće koji su poharali njegovo imanje. Okrivljeni su se od optužbi trebali opravdati polaganjem prisega u lokalnoj crkvi Sv. Irineja, uz nazočnost županova pristava i sudjelovanje 11 "porotnika", "plemića sličnih sebi" (*duodecimi nobiles sibi similes*)²⁷. Tih 11 "porotnika" nisu trebali svjedočiti izravno o optužbama, već su svojim prisegama trebali potvrditi društvenu vjerodostojnost optuženika, odnosno činjenicu da mu se u raznim slučajevima može načelno vjerovati. Na urečeni je dan jedan od optuženika, onaj od braće koji je to trebao obaviti, odbio položiti prisegu, što je rezultiralo gubitkom spora i obvezom isplate 50 maraka banskih denara na ime pričinjene štete i kazne, o čemu su onda dubički preceptor/župan i "zemaljski župan" dali sastaviti već citiranu ispravu. Kako braća do određenoga roka (petnaest dana nakon izdavanja gornje isprave, kako je to nalagao "običaj kraljevstva" - *iuxta regni consuetudinem*) nisu isplatili sumu na koju ih je obvezivala ranija presuda, to je u listopadu pokrenut postupak pljenidbe njihovih dobara. Postupak je proveo za spor određeni pristav, uz sudjelovanje još nekoliko lokalnih sitnih plemića i to tako, što je načelnika dubičke varoši uveo u posjed imanja koje je pripadalo okrivljenicima, o čemu je 17. listopada iste godine sastavljena nova isprava²⁸. Skoro dvije godine kasnije općinski je načelnik Filip odlučio prodati posjed koji je dobio na ime nadoknade te su o tome činu preceptor/župan i "zemaljski župan" sada sastavili novi dokument, kojemu je punu vjerodostojnost trebalo osigurati stavljanje županijskoga pečata (*sigillum dicti comitatus*)²⁹. Istom je prigodom sastavljena i posebna isprava, također providena županijskim pečatom, u koju su prepisani dokumenti o sporu i pljenidbi dobara iz 1351. godine³⁰. To je, pak, bilo potrebno učiniti stoga, što se načelnik Filip nije mogao odreći izvornika tih dokumenata i predati ih kupcu, jer je temeljem ranije presude dobio i druge posjede braće Matije i Benka. No, ono što svakako valja naglasiti jest, da u cijeloj proceduri nije bilo mjesta i uloge za kaptol.

Usporedi li se, s druge strane, cijeli ovaj postupak s onim što ga opisuju dva dokumenta Zadarskoga kaptola s nadnevkom 12. kolovoza 1384. godine³¹, pokazat će se nekoliko vrlo važnih zajedničkih strukturalnih odrednica. U zadarskome je slučaju oštećena stranka bio gradski plemić ser Krševan, pok. ser Nikole de Nassis, šteta se sastojala u krađi dvije bačve vina s njegova

²⁷ *Diplomatički zbornik ... XII/1914*, 39-40, 26. rujna 1351.

²⁸ *Diplomatički zbornik ... XII/1914*, 40-41, 17. listopada 1351.

²⁹ *Diplomatički zbornik ... XII/1914*, 152-153, 18. ožujka 1353: *In quorum premissorum testimonium presentibus duximus sigillum dicti comitatus Dubicensis appendendum.*

³⁰ *Diplomatički zbornik ... XII/1914*, 154, 18. ožujka 1353.

³¹ Arhiv HAZU, 1. d. 38, fol. 7'-8'.

posjeda u selu Krneza, a okrivljenik je bio Ivaniš Mladinić, "službenik" (*seruitor*) novigradskoga kneza (kraljevskoga kaštelana) Pavla. Ser Krševan i Ivaniš su se prepirali oko toga je li Ivaniš počinio krađu ili ne, pa su se na kraju sporazumjeli da će se on opravdati tako što će u crkvi Sv. Petra (na granici srednjovjekovnih sela Znojaci i Krbavac lug, na teritoriju pod ingerencijom novigradskoga kaštelana) položiti prisegu da nije ukrao vino. Zajedno s njime prisegu je trebalo položiti i jedanaest njegovih "porotnika", "po običaju Hrvata" (*secundum consuetudinem Croatorum*), kako se to veli u tekstu kaptolske isprave. S druge strane i ser Krševan je trebao istom prigodom položiti prisegu o visini štete koja mu je prouzročena krađom vina. S takvim su sporazumom stranke otišle pred novigradskoga kneza (kraljevskoga kaštelana) Pavla, koji je prihvatio taj njihov sporazum i odredio im trojicu pristava - dvojicu ser Krševanu i jednoga Ivanišu. Nakon toga se ser Krševan obratio Zadarskome kaptolu sa zahtjevom da on, dakako na njegov trošak a ne po službenoj dužnosti, uputi jednoga svog kanonika koji je trebao biti nazočan polaganju prisega u crkvi Sv. Petra. Po završenomu poslu kanonik je u kaptolu trebao podnijeti izvješće o tome što se dogodilo, a na temelju toga izvješća bila bi konačno sastavljena i vjerodostojna isprava. Iz kanonikova se izvješća, pretočenog u dvije pisane isprave unesene u registar, razaznaje da je postupak u daljem tijeku došao do točke polaganja prisega u crkvi Sv. Petra. Ivaniš je doista prisegnuo da on nije sudionik krađe, ali su neki od njegovih "porotnika" odbili prisegnuti i tako potvrditi njegovu društvenu vjerodostojnost. To je automatski značilo i gubitak samoga spora, a Ivaniš je bio prisiljen nadoknaditi ser Krševanu nastalu štetu. Na ovome mjestu u pisanom se izvješću doznaje da je cijeloj proceduri bio nazočan i lokalni velikaš, knez Stjepan Posedarski od roda Gušića, koji je zajedno s još jednim lokalnim uglednikom, prihvatio obvezu biti Ivanišov jamac za isplatu utanačene odštete, koja je, sukladno sadržaju kasnije bilješke, doista i isplaćena u ugovorenome roku.

Dubički i novigradski postupci i procedure, unatoč činjenici da su registrirani dokumentima različite provenijencije čiji autori pozornost fokusiraju na različite elemente procedura, pokazuju zamjetnu strukturalnu sličnost - formaliziranje postupaka u okvirima određenim funkcioniranjem različitih "područja vladanja" (*regna*), a u skladu s tradicijama kojima se gubi jasan trag (otuda formulacije *iuxta consuetudinem regni*, odnosno *secundum consuetudinem Croatorum*); ulogu kraljevskoga kaštelana (župana) pred kojim se spor raspravlja i nudi rješenje; njegovo pravo/dužnost da kao zastupnik vrhovne vlasti određuje pristava koji svim daljim činima daje "vjerodostojnost"; polaganje prisega pred pristavom u unaprijed određenoj crkvi i sudjelovanje "porotnika" pri tome; konačno, sastavljanje i izdavanje pisanoga svjedočanstva. No, za ovo posljednje, kao uostalom i u mnogo većoj mjeri za svjedočenje pred-

stavnika "vjerodostojnoga mjesta", jasno se razabire da su tek izborne, kontekstualne opcije. Hoće li se i koja će se od stranaka odlučiti zatražiti pisano svjedočanstvo odnosno sudjelovanje predstavnika "vjerodostojnoga mjesta", ukoliko u pravni posao nije bila involvirana neka od viših instanci državne (kraljevske) vlasti (od banovca navise prema vrhu piramide vlasti), ovisilo je o konkretnom interesu, ali i društvenom položaju stranaka, kao i o cijelom nizu čimbenika koji nam zbog relativnoga siromaštva sačuvanih vrela ostaju zauvijek zagonetkom. Jasno se to i razvidno može pokazati na primjeru dviju transakcija sa zemljišnim posjedima što su obavljene pred Zagrebačkim kaptolom 1256. godine.

Prva je transakcija bila stvarna zamjena posjeda u kojoj su sudjelovale vrlo istaknute osobe društvenoga života toga doba, ali i svojta (*generi*) - Jurko, sin nekadašnjega bana Ochuza s jedne, i Mihajlo, brat također nekadašnjega bana, "velikog" (*magnus*) Buzada³². Mihajlo je u zamjeni sudjelovao preko zastupnika, svoga "službenika" (*officialis*) Egidija, koji je mandat dokazivao posebnim pismom svoga "gospodara", ovjerenim njegovim pečatom. Strane su međusobno zamijenile relativno velike posjede: Mihajlo je dao ukupno jedanaest sela raspoređenih u tri posjeda, a dobio ukupno šest sela raspoređenih u dva posjeda, još jedan posjed-selo na Krki te devedeset četiri marke denara u gotovini. Sačuvani dokumenti, koji međutim više nemaju veze s djelatnošću Kaptola, dalje pokazuju da su Mihajlu ti posjedi trebali kako bi u podjeli naslijeđa pokojnoga brata zadovoljio zahtjeve bratova sina Lankreda, kojemu je odmah predao dobivenih šest sela, dodajući još dva posjeda koji s ranije provedenom razmjenom nisu imali nikakve veze. Inače, u Mihajlovu sporu s nećakom, kako i dolikuje istaknutome društvenom položaju stranaka, intervenirao je i sam kralj, a presudu su donijeli opati benediktinskih samostana u Šomođu i Zaladu. Način na koji je Mihajlo podmirio zahtjeve nećaka registrirale su, pak, dvije daljnje isprave - jednu je izdao od kralja određeni nadzornik podjele Buzadovih posjeda, varaždinski župan Andrija, a drugu sam Mihajlo³³. Ono što dokumenti ne otkrivaju jest strategija koja stoji iza prve provedene razmjene, odnosno odgovor na pitanje zašto je Mihajlu uopće bila potrebna zamjena posjeda, registrirana kaptolskom ispravom, kako bi zadovoljio nećakove zahtjeve. S druge strane, pribjegavanje uslugama Zagrebačkoga kaptola jasno se uklapa u dalji slijed zbivanja, jer je Mihajlo upravo tada dobivene

³² *Diplomatički zbornik ... V/1907, 47-48, 1256.*

³³ *Diplomatički zbornik ... V/1907, 22. kolovoza 1256, te 48, 1256, gdje je funkcija varaždinskoga župana opisana kao: ex speciali mandato Bele ... regis ... super ipso concambio ... ordinator. U sklopu onoga što je već rečeno (vidi ovdje bilj. 20), isprava koju je dao sastaviti varaždinski župan je zapravo odgovor i potvrda koji su se na kraljevskome dvoru očekivali ex speciali mandato.*

posjede predao svome nećaku, pa je stoga i stjecanje prava nad njima bilo važan dio ukupnoga postupka i trebalo ga je valjano registrirati.

Druga transakcija, zabilježena kaptolskom ispravom iz iste godine, bila je daleko manja po vrijednosti, a i upletene stranke nisu imale tako istaknuti društveni položaj. Riječ je o prodaji tri vinograda u okolici Bline, koji su kasnije završili u vlasništvu topuske opatije, zahvaljujući čemu je i sačuvan dokument kojim je prodaja bila registrirana³⁴. Razlog zašto su se strane obratile Kaptolu da registrira prodaju ipak se može razabrati iz samoga sadržaja dokumenta. U njemu je, naime, zapisano da je prodavatelj Marin, sin Bogdanov, iste te vinograde dobio od kupca Ivana, sina Ivanecovog, u sudbenoj raspri vođenoj pred banom (*litis ordine coram bano*), koja, kako izgleda, sama nije bila registrirana pisanom presudom. Kako Marinovi sinovi i nasljednici ne bi od Ivana i njegovih nasljednika opet potraživali iste vinograde, valjalo je sastaviti "vjerodostojnu" ispravu kao dokaz da je Ivan ponovno postao punopravni vlasnik vinograda koje je svojedobno izgubio sudbenim putem.

Iz svih predočenih primjera nije teško izvući zaključke koji se unekoliko razlikuju od slike kakvu očitava postojeća literatura. Usluge su, dakle, "vjerodostojnih" mjesta do sredine 14. stoljeća postale u pravilu obvezatne kad se radilo o poslovima i činima u koje je bila upletena kraljevska vlast i njezini izvršni službenici do razine župana i kraljevskih kaštelana. Na toj su razini te usluge postajale tek "izborna opcija", što se prije svega odnosi na uredovanje županijskih sudbenih stolova, odnosno sudišta kraljevskih kaštelana. Na toj je razini lokalne zajednice institucija pristava na području vladanja (*regnum*) u Slavoniji još uvijek imala veliku važnost te se nikako ne bi moglo tvrditi da su do ovoga doba kraljevski povjerenici i "vjerodostojna mjesta" potpuno istisnuli pristave. Da su pristavi, međutim, do ovoga vremena ipak izgubili na važnosti kao oslonac i organ *kraljevske vlasti*, jasno proizlazi iz činjenice da je sredinom 14. stoljeća posjed znakovitoga imena "Pristavščina" (toponim potiče očigledno od činjenice da je prihod s posjeda služio kao plaća pristava) u blizini Zagreba, a koji je pripadao fondu kraljevskih zemalja, hercežica Margareta, udovica hercega Stjepana, poklonila pavlinskom samostanu u Remetama, dobivši za tu nadarbinu i privolu kralja Ludovika³⁵. S druge je strane vrlo teško donositi pouzdanje

³⁴ Isprava Zagrebačkoga kaptola, sačuvana kao prijepis u rukopisu *Privilegia monasterii B. V. Mariae de Toplica*, kamo je prepisana nakon što je samostan došao u posjed rečenih vinograda, tiskana je u *Diplomatički zbornik ... V/1907*, 49, 1256.

³⁵ Dokumenti koji registriraju cijeli posao oko nadarbine tiskani u *Diplomatički zbornik ... XII/1914*, 321-323, 14. i 15. siječnja 1356; 345-346, 2. svibnja 1356; 353, 17. svibnja 1356; 355-356, 25. svibnja 1356; 383-384, 1356. Svakako valja pripomenuti i činjenicu, kojoj možemo pridati i simbolično značenje – sve su, naime, poslove oko "Pristavščine" (uvodenje u posjed, izvid stanja posjeda itd.) obavili kraljevski povjerenici (*homines regii*) i zagrebački kanonici.

zaključke o tome u kojoj su mjeri poslovi obavljani na županijskim sudbenim stolovima i na sudištima kraljevskih kaštelana, u kojima su onda sudjelovali i pristavi, bilježeni pisanim dokumentima. Odmah valja upozoriti da je to vrlo vjerojatno u uskoj vezi s načinom plaćanja i visinom nadoknada za izdavanje različitih isprava, o čemu nažalost znamo vrlo malo. Bilo kako bilo, dalja komparativna istraživanja s time u vezi, u kojima će stanovitu vrijednost imati i materijal iz registara Zadarskoga i Splitskoga kaptola, svakako će valjati usmjeriti na problem društvenoga ukorjenjivanja i širenja mentaliteta oslonjenoga na pisani tekst. Okvir takvim istraživanjima za područje Srednje i Istočne Europe postavila je jedna konferencija održana u Utrechtu još u lipnju 2001. godine. Rasprave nastale iz tom prigodom podnesenih priopćenja nedavno su publicirane u posebnom zborniku³⁶. No, kako je s pravom primijetio ugledni mađarski povjesničar Gábor Klaniczay³⁷, ispuštanje upravo hrvatskih krajeva iz vidnoga polja ovako postavljenih komparativnih istraživanja (nedvojbeno rezultat suvremenih političkih, a ne povijesnih i kontekstualnih kriterija) uvelike deformira dobivenu sliku. Nadati se da će publiciranje ove serije kaptolskih registara i u tom smislu biti pozitivan poticaj.

Kamo će, međutim, takve rasprave voditi svakako će ovisiti i o materijalu vrela koji će se za njih koristiti. Kao neke vrsti upozorenja na mogućnost previđanja određenih društvenih mehanizama koji su stajali iza odluke pojedinca hoće li se i ako hoće, kojoj će se instituciji obratiti za registriranje transakcije u kojoj je bio sudionik, valja ovdje upozoriti na jedan slikovit primjer što ga ocrtava usporedba kaptolskoga registra što se ovdje objavljuje i istodobnoga registra običnih bilježničkih spisa istoga bilježnika, Articutiusa de Rivignana. Naime, 5. travnja 1393. zadarski trgovac Matej, pok. Netremacija od roda Mogorovića i zadarski plemić ser Šimun, pok. ser Ivana de Detrićo, registrirali su pred kaptolom ugovor prema kojemu je Matej prodao ser Šimunu sve svoje posjede u selima Grabrovcane i Mogorova dubrava, o čemu je onda Articutius i sastavio ispravu (vidi dokument br. 57). Ugovor sam po sebi ne izaziva nikakvu posebnu pozornost i zapravo je na prvi pogled uobičajena, čak i tipična transakcija u kojoj vlasnik zemlje za novac prodaje svoj posjed. No, iste su stranke četiri dana kasnije, 9. travnja, kod istog bilježnika dale sastaviti još jedan dokument, ovaj put ne u formi kaptolske, već obične bilježničke isprave (vidi ovdje Prilog VII). Iz sadržaja se toga novog ugovora jasno razabire da je transakcija registrirana kaptolskom ispravom bila daleko složenija no što bi se iz čitanja samo tog dokumenta moglo zaključiti. Riječ je

³⁶ ADAMSKA – MOSTERT (ur.), *The Development ...*

³⁷ Gábor KLANICZAY, "A View from Inside", u: ADAMSKA – MOSTERT (ur.), *The Development ...*, 538.

zapravo o tome, da je taj prvi ugovor bio tek formalno pokriće za mnogo složeniji niz transakcija u kojima je početna bila ona u kojoj je trgovac Matej posudio novac od Marije, udovice kotorskoga plemića Nikole de Bizanto, koja je živjela u Zadru. Pri podizanju zajma u prilično velikom iznosu od četiri stotine dukata, ser Šimun je bio Matejev jamac za vraćanje toga duga, no čini se da o svemu tome nije bio sastavljen i pisani ugovor (na takav se, naime, pisani ugovor stranke ne pozivaju, kao što se pozivaju na pisani kaptolski instrument - *vt patet publico uenditionis priuilegiali instrumento in forma capituli Iadrensis*). Kako bi bio siguran da će u slučaju Matejeve nesolventnosti moći namiriti ono što bi morao isplatiti udovici Mariji, ser Šimun je tražio da se na njega prenesu vlasnička prava na Matejevu zemlju u Grabrovčanima i Mogorovoj dubravi. S propisno sastavljenim kupoprodajnim ugovorom registriranim u Kaptolu, ser Šimun je, u slučaju da poslovi krenu loše po Mateja, mogao bezodvlačno i relativno jednostavno, bez administrativnih zapreka i procedura, prodati zemljišni posjed, što je bilježnička isprava i izrijeком predviđala (*ser Simoni liceat auctoritate propria et sine quocumque incantu et absque quacumque contradictione dicti Matei et eius heredum et successorum ... uendere dictas possessiones*). U potrazi za objašnjenjem zašto je jedan ugovor registriran kaptolskom ispravom, a drugi bilježničkom, valja poći od konstatacije da je riječ o nizu transakcija i da su u njih upletene strane kroz pisane dokumente tražile osiguranje svojih prava u budućnosti. Nije, naime, teško zaključiti da je kaptolska isprava bila osiguranje za ser Šimuna i da mu je trebala upravo u takvu obliku u kojem je sastavljena i izdana, zato što su se sela Grabrovčani i Mogorova dubrava nalazila izvan granica gradskoga teritorija, pa je s njom u rukama doista mogao jednostavno namiriti eventualne štete u slučaju da Matej ne vrati svoj dug (očito je predmnijevao da bi s bilježničkim ugovorom to išlo mnogo teže). S druge strane, bilježnička je isprava, onakva kakva je sastavljena, trebala samo Mateju, koji izgleda i nije imao puno povjerenje u ser Šimuna ili njegove nasljednike, koji su lako mogli zlorabiti kaptolski instrument i temeljem njega prisvojiti tamo navedene posjede. Predviđajući takvu mogućnost, Matej je smatrao korisnijim imati bilježničku ispravu i preko nje, u slučaju zlorabe kaptolskoga instrumenta, pred gradskim organima vlasti istjerivati svoja prava. Sve to današnjem povjesničaru otkriva potpuno novi kut gledanja na problem orijentacije i ulogu pisanoga dokumenta u strategijama primjenjivanim u snalaženju pojedinca u složenom mozaiku srednjovjekovnih pravnih sustava i jurisdikcija različitih organa vlasti. Stvarno, primjer pokazuje da je do početka 90-ih godina 14. stoljeća kroz iskustvo realnih poslova stvoreno "društveno znanje" o važnosti i vrijednosti pojedinih vrsta akata suvremene administracije i o načinu i situacijama u kojima se na njih moglo i trebalo oslanjati.

*

U uskoj vezi s time valja se sad vratiti na pitanje kad su kaptoli u Zadru i Splitu dobili novu ulogu te postali nove orijentacijske točke u društvenoj mreži, a u potrazi za odgovorom krenuti od primjera koje ocrta oskudno sačuvana građa. Polaznu poziciju rasprave definira činjenica da je najstariji sačuvani i poznati dokument nekoga od kaptola u dijelu Kraljevstva ispod Gvozda onaj što ga je 3. rujna 1258. godine sastavio Ninski kaptol³⁸. Tim se dokumentom registrira činjenica da je krbavski knez Ladislav, sin pokojnog Jakova Gušića, nadario pripadnike jednoga ogranka rodovske zajednice Lapčana za njihove dotadašnje "službe". No, to što je Ninski kaptol ovako relativno rano³⁹ izdavao "autentične" dokumente, nije još značilo da će u različitim prigodama čak i najviši predstavnici kraljevske vlasti pribjegavati njegovu svjedočenju u bilo kojoj formi. Tako je samo nekoliko godina ranije, u lipnju 1249. godine, tadašnji primorski ban Stjepan za posao oko razgraničenja posjeda Slavogosta Posedarskoga, a koji su inače bili na jurisdikcijskom području Ninske biskupije, odabrao dvojicu knezova iz roda Šubića od Bribira, Stjepana i Jakova, te svoga službenika, "kneza Tropolja" Reneza, koji su očigledno, iako to u dokumentu nije izriječno naznačeno, taj posao obavljali kao pristavi. Knezovi su, dakle, proveli postupak razgraničenja, pri tome sastavili i poseban "registar", koji je onda banovu pisaru poslužio pri uobličavanju konačne verzije dokumenta kojim se posao registrirao u pisanu obliku⁴⁰. I petnaest je godina kasnije ban istoga imena, Stjepan, iako različita osoba, za istragu o navodima izrečenim na njegovu sudu, a koji su se odnosili na posjedovne odnose u već spominjanome selu Grabrovčane, opet unutar jurisdikcijskoga područja Ninske biskupije, koristio posebno izaslanoga pristava, koji je ispitao svjedoke i o tome banu podnio usmeno svjedočenje⁴¹. Kaptolske isprave,

³⁸ *Diplomatički zbornik ... V/1907*, 102-103, 3. rujna 1258.

³⁹ Najstarija sačuvana i poznata isprava Zagrebačkoga kaptola potječe iz 1228. godine (GULIN, *Hrvatski srednjovjekovni ...*, 57), pa je, dakle, trideset godina starija od ninske. Najstarija, pak, sačuvana i poznata isprava Čazmanskoga kaptola izdana je 1246. godine (GULIN, *Isto*, 85) i samo je dvanaest godina starija od one ninske.

⁴⁰ *Diplomatički zbornik ... IV/1906*, 391-392, 8. svibnja 1249.

⁴¹ *Diplomatički zbornik ... V/1907*, 296, 7. svibnja 1264. Za položaj srednjovjekovnoga sela Grabrovčane vidi JAKŠIĆ, *Hrvatski ...*, 144 i d.

posve sukladno praksi kakva je sredinom 13. stoljeća potvrđena i za Slavoniju, nisu smatrane neophodnima ni u privatnim poslovima i transakcijama pripadnika najviših slojeva onodobnoga hrvatskog društva. Tako su krbavski knez Matej i njegov brat Bartol prigodom prodaje (ili možda davanja u zalog) svoga posjeda u selu Kruševo kod Obrovca (također unutar Ninske biskupije), jednome od najmoćnijih zadarskih plemića toga doba, Koži Saladinovom, posao registrirali ispravom koju su sami izdali, no za veću vjerodostojnost ("autentičnost") na tu su ispravu, uz Matejev, stavljeni i pečati zadarskih dominikanaca te vranskih templara⁴². I dok s jedne strane taj postupak neodoljivo podsjeća na svjedočenje kninskoga biskupa, topuskoga opata i templarskoga komendatora pri opisanoj zamjeni posjeda Babonića i bana Rolanda, on s druge strane jasno otkriva kako je generirana praksa koja će upravo od vranskoga samostana, u kojemu su do početka 14. stoljeća boravili templari, a nakon toga doba ivanovci, stvoriti "vjerodostojno mjesto" - od stavljanja samostanskoga pečata za veću vjerodostojnost dokumenta do sastavljanja isprave na koju će taj isti pečat biti stavljen, put više nije bio dugačak.

Prijeđenu putanju razvoja, ali i sve probleme koji su onemogućili da na jugu srednjovjekovnoga Hrvatskog Kraljevstva kaptoli i veliki kraljevski samostani, kroz 13. stoljeće kao "vjerodostojna mjesta" budu stavljeni pod čvršći nadzor kraljevske vlasti i na taj način postanu uporište kraljevskoga autoriteta, poput onih u Slavoniji i dalje na sjever u Ugarskoj, možda najbolje sumira slučaj zabilježen u ispravi upravo vranskih ivanovaca od 16. siječnja 1350. godine, na koji se stoga ovdje valja opširnije osvrnuti. Naime, toga su dana pred vranske ivanovce pristupili skupina hrvatskih plemića iz rodovskih zajednica Tugomirića, Virevića, Karinjana i Pritičevića s jedne strane, i Franjo Stjepanov Nozdronja, zadarski plemić i kraljevski pouzdanik, što svakako valja posebice naglasiti, s druge strane. Ostavljajući po strani pravni posao koji su dvije strane htjele registrirati tom prigodom, valja u tada nastalome dokumentu⁴³ odnosno u njegovu uvodu, uočiti i naglasiti dvije stvari. Tu se, naime, izrijeком ustvrđuje: "Iako se u gradovima i kaptolima Nina i Skradina od vremena uobičajilo sklapati ugovore o zemljišnim posjedima i drugim (stvarima), a s obzirom da su se ti gradovi kao otpadnici odvojili od svoga prirodnog gospodara to su zaslužili biti lišeni kraljevskih časti i milosti, dolje su navedene stranke pristupile (pred vranske redovnike) kao mjesto dužne autentičnosti

⁴² *Diplomatički zbornik ... VI/1908*, 253-254, 12. kolovoza 1278.

⁴³ Dokument je tiskan u *Diplomatički zbornik ... XI/1913*, 566-567.

i vjerodostojnosti za sklapanje ovakvih ugovora"⁴⁴. Valja ovdje, dakle, u prvo-
me redu uočiti vezivanje pojmova "autentično i vjerodostojno mjesto za
sklapanje ugovora" i "kraljevska čast i milost". Ta se veza opredmećuje na taj
način, da grad i kaptol koji više nisu pod kraljevskom vlašću, a upravo je to
slučaj sa Skradinom i Ninom, koji su u to doba pod nadzorom mletačkoga
dužda, više ne uživaju "autentičnost i vjerodostojnost". Vranski samostan, kao
čvrsto uporište kraljevske vlasti i autoriteta, nasuprot tome je pravo "autenti-
čno i vjerodostojno mjesto" za sklapanje ugovora⁴⁵. Rječnik i način na koji se
ovdje stvari postavljaju, predstavljaju novost u odnosu na sačuvane dokumente

⁴⁴ Cijeli uvod dokumenta glasi: *Etsi etiam apud(!) ciuitates et capitula Nona et Scardone contractus de terris et aliis et littera aliquo tempore fieri soluerunt, quia tamen tamquam adultere et a suo naturali domino separate ab honoribus et gratiis regis promeruerunt priuari, infrascripte partes ad locum debitum autenticum et fidelem pro huiusmodi celebrandis contractibus properarunt*. Valja ovdje samo uzgred, za ilustraciju kamo sve može dovesti "nacionalističko čitanje" srednjovjekovnih dokumenata, upozoriti na način na koji ovaj uvodni tekst isprave interpretira Giuseppe PRAGA, "Atti e diplomi di Nona (1284-1509)", *Archivio storico per la Dalmazia XXI-XXII/1936-37*, 17. Činjenica, naime, na koju se referira citirani tekst, vlast mletačkoga dužda nad gradom, za Pragu je simbol "privlačnosti pa i potpunoga vezivanja" Nina za Italiju, a iz posve nepoznata razloga ova je isprava po njegovu sudu najvjerojatnija prva takva kakvu izdaju vranski ivanovci, ili prema Pragu tekstu: "Ben poteva quindi, di fronte alla presochè completa attrazione anche di questo istituto e alla saldatura di Nona all'Italia, il priore dei giovanitti de Laurana, erretosi anche'egli verso la metà del trecento a depositario di un *sigillum autenticum* iniziare con questa *arenga* uno dei suoi primi, forse il suo primo atto". Čak i ako je od osobe kojoj je otac bio "(dite s) Praga" (ili prevedeno na suvremeni hrvatski književni jezik: otac G. Prage bio je vanbračni sin sluškinje koja je u grad Zadar došla iz obližnjega sela Bibinja, što je u konzervativnom društvenom okruženju dalmatinskoga grada s početka 20. stoljeća donosilo stigmatu koja se teško uklanjala), previše je!

⁴⁵ Ovakvo se tumačenje, međutim, svakako mora promatrati u kontekstu javnoga nastupa kroz koji se zapravo reproduciralo jednu vrst "ideološkoga mišljenja" - ako grad nije pod kraljevskim nadzorom, onda ni kaptol u njemu ne djeluje kao *locus credibilis* u punom smislu, odnosno ne može svjedočiti u poslovima u koje su upleteni kraljevski dužnosnici. To se jasno posvjedočuje činjenicom da su desetak mjeseci ranije lički plemići iz različitih ograna rodobinske zajednice Mogorovića svoj međusobni kupoprodajni ugovor za stanovite posjede bez ikakva zazora registrirali ispravom Ninskoga kaptola (usp. dokument u *Diplomatički zbornik ... XI/1913*, 523-525, 23. travnja 1349), iako je među njima bio i jedan od najodanijih i najsigurnijih kraljevskih pristaša, Novak Disislavić Mogorović. Novak se već dotad istaknuo, prema sadržaju kasnijih kraljevskih darovnica, svojim ponašanjem u kraljevskoj vojsci pod Zadrom 1346. godine, gdje mu je u sukobu s Mlečanima poginuo i otac Petar, a ubrzo nakon sklapanja ugovora u Ninskome kaptolu pridružio se kralju Ludoviku u njegovu osvetničkom pohodu u južnu Italiju. Vremenom je lički plemić postao i "kraljevske polače vitez" te "knez na Ugrih" šol'govski, a v Dalmaciji ninski", kako je sam o sebi zapisao u vlastoručno pisanom misalu. Svakako vrijedi za dalja istraživanja natuknuti moguću vezu i pitanje može li se i ako može, onda na koji način ostvarenje karijere s ovako definiranim položajima i titulama povezati s činjenicom da je isti knez Novak ipak 1358. godine zatražio i dobio kraljevsku potvrđnicu onoga ugovora sklopljenog još 1349. godine u Ninskome kaptolu (kraljevska potvrđnica u *Diplomatički zbornik ... XII/1914*, 504-505, 23. kolovoza 1358). Postavljeno na drugačiji način, pitanje bi glasilo: kojim i kakvim strategijama se ostvarivala karijera kakva je bila Novakova i koju su ulogu u tim strategijama mogli imati pisani dokumenti?

13. stoljeća. Pri tome je ipak važno naglasiti još nešto - u cijeli je posao, o kojemu je inače riječ u dokumentu, bio upleten i kraljevski kaštelan Ostrovice, a i sam Franjo Stjepanov Nozdrnja, iako zadarski plemić, kraljevski je pouzdanik i osoba čvrsto vezana uz kralja i institucije njegove vlasti. Sa svim time se ovakvi izričaji moraju dovesti u vezu s okolnostima nastalim nakon što je od 1345. godine ugarsko-hrvatski kralj nizom poteza i akcija uspio u velikoj mjeri restaurirati kraljevski autoritet u krajevima ispod Gvozda odnosno, preciznije, na području širega zadarskoga zaleđa o kojemu je ovdje i riječ.

No, ovdje se na trenutak valja osvrnuti unatrag i upozoriti da je isti ovaj vranski samostan, u vrijeme kada su ga nakon dokinuća templara preuzeli ivanovci, skoro četiri desetljeća prije no što su gore navedene stranke u njemu registrirale svoj ugovor, bio u potpuno oprečnu položaju. Ivanovci su se, naime, početkom drugog desetljeća žestoko sukobljavali s istim ovim hrvatskim plemićima ili njihovim neposrednim predcima, kako je to zabilježeno u jednoj ispravi iz vjerojatno 1318. godine.⁴⁶ Tom ispravom, naime, tadašnji prior ivanovaca za "Ugarsku i Kapuu", Filip de Gragana, dariva zadarskome plemiću ser Kodulu Lukinom de Spingarol selo Ritičane, za zasluge koje je ser Kodul stekao priskočivši u pomoć ivanovcima. Zadarski se plemić, naime, prema navodima isprave, "u vrijeme kada je hrvatska vojska došla opsjedati Vranu s namjerom da zauzme naš samostan, uništi ga i opljačka, zajedno sa svojom braćom, zanemariivši strah od svih Hrvata, pridružio bratu Guirardu de Gragana, našem viceprijoru u prioratu Ugarske, i svim našim vjernima, uslijed čega je pretrpio ne male štete u tome što su njegove kuće bile plamenom sažgane, a njegove krave, ovce i druge njegove životinje su mu oduzeli oni iz Hrvatske"⁴⁷. Iako opisani oružani sukob nije u dokumentu preciznije datiran, nije teško pretpostaviti da se radi o prijeporima iz vremena kada su ivanovci preuzimali samostan i njegove posjede nakon službenoga ukidanja templarskoga reda 1312. godine. Okolnosti, pa čak ni vrijeme u kojima se to preuzimanje dogodilo, nisu nažalost detaljno poznati⁴⁸, no teško je i zamisliti da je do toga preuzimanja

⁴⁶ Dokument je sačuvan u izvorniku i danas se nalazi u Mađarskom državnom arhivu (Magyar országos levéltár - MOL), u zbirci diplomatske građe nastale prije Mohačke bitke (Diplomatikai levéltár - DL), pod brojem 106116, a nosi nadnevak 22. svibnja 1318.

⁴⁷ Izvorni tekst dokumenta citiranog u prethodnoj bilješci glasi: *tempore quo exercitus Crobatorum venit in obsidium Aurane causa recipiendi dictam domum nostram destruendi et deuastandi ipsam dictus Codulus vna cum suis fratribus in defensionem dicte domue nostre timore omnium Crobatorum postposito cum fratre Guirardo de Gragana vice priore nostro in prioratu Vngarie et cum aliis fidelibus nostris se inuoluit ex quod dampnum non modicum passus fuit scilicet domibus ingne concrematis, iumentis, pecoribus et aliis animalibus ... conuersis apud dictis de Crobacia.*

⁴⁸ Sve što se iz dostupnih i poznatih vrela o tome moglo doznati sabrala je Lelja DOBRONIĆ, *Viteški redovi: templari i ivanovci u Hrvatskoj*, Zagreb 1984, 110-111. Uz činjenice koje otkriva citirani dokument, koji je autorici ostao nepoznat, slika preuzimanja templarskih posjeda od strane ivanovaca postaje znatno jasnijom.

došlo bez sudjelovanja ugarsko-hrvatskoga kralja, tada Karla I. Roberta. Ako su, dakle, kao što se to može pretpostaviti izvan svake razumne dvojbe, ivanovci posjede preuzimali po kraljevskome nalogu, onda je i njihov sukob s "Hrvatima" i "hrvatskom vojskom", u kojemu je bilo i paleža i pljačke, bio posljedica neposlušnosti od strane "Hrvata" u odnosu na kraljevske naloge i uopće neučinkovitosti kraljevskoga autoriteta u ovim krajevima. Takva je, pak, situacija u krajevima južno od Gvozda praktično trajala još od vremena vladavine kralja Ladislava IV. Kumanca (1272-1290), a dokrajčena je tek spomenutim djelovanjem kralja Ludovika⁴⁹. Čini se da upravo u takvu stanju, nastalom kao posljedica erozije kraljevskoga autoriteta u krajevima južno od Gvozda od 70-ih godina 13. stoljeća, valja tražiti i uzroke izostanka evolucije "vjerodostojnih mjesta" kao oslonca, a onda i poluge kraljevske vlasti. To, međutim, ne znači da Kaptoli (ninski i skradinski) i samostani (bar, koliko se danas može razabrati, onaj u Vrani) nisu i nadalje bili mjesta na kojima se moglo dobiti "autentične i vjerodostojne" dokumente, kao što to uostalom izrijeком potvrđuje i citirani uvod isprave od 16. siječnja 1350. godine.

Uza sve dosad rečeno, početak djelovanja kaptola u Splitu i Zadru kao "vjerodostojnih mjesta" ne može se promatrati na isti način. Naime, za Zadarski je kaptol, sudeći po danas poznatim dokumentima, prilično jasno da te funkcije nije imao sve do početka 70-ih godina 14. stoljeća, o čemu će još biti riječi. Situacija, međutim, sa Splitskim kaptolom daleko je od toga da bi bila čak i toliko jasna. U sklopu monografije o Splitskome kaptolu, Ivan Ostojić je svojedobno, u jednom prilično smušenom tekstu⁵⁰, prikupio informacije koje govore o takvu djelovanju kaptola i njegovih kanonika u razdoblju od 13. do 15. stoljeća. Iz njegovih se izlaganja, međutim, ne može razabrati ni vrijeme ni okolnosti početka te djelatnosti, dok su informacije o načinu rada kaptola, sabrane iz raznih dokumenata, potpuno nerazrađene. S druge strane, A. Gulin je u tom pogledu izričit, pa navodi da je "kaptol kao *locus credibilis* započeo s

⁴⁹ Slabljenje i erozija kraljevskoga autoriteta u krajevima južno od Gvozda od 80-ih godina 13. stoljeća i posljedice koje je to imalo u hrvatskim krajevima sve do sredine 40-ih godina 14. stoljeća, pretresani su u historiografiji, gotovo bi se moglo reći, bezbroj puta. Usp. samo kao ogleadne primjere Nada KLAJČ, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976, 340-360, i 414-450, te Tomislav RAUKAR, "Arpadovići i Anžuvinci na hrvatskom prijestolju", u: Franjo ŠANJEK (ur.), *Povijest Hrvata I: Srednji vijek*, Zagreb 2003, 213-225. Korisne pripomene, kao rezultat podrobnih raščlambi poduzetih u drugom kontekstu, daje i Damir KARBIĆ, "Defining the Position of Croatia During the Restoration of Royal Power (1345-1361). An Outline", u: Balázs NAGY – Marcel SEBŐK, ... *The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways ... Festschrift in Honor of János M. Bak*, Budapest 1999, 520-522.

⁵⁰ Vidi Ivan OSTOJIĆ, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb 1975, 84-87. U kojoj su mjeri Ostojićev pristup, a samim time i rezultati do kojih dolazi, nesustavni, jasno se vidi već i iz toga što svakako dio vrlo zanimljivih podataka iz jednog neobičnog vreća (ako je ono doista dobro pročitano) koje govori o ulozi kaptola kao "vjerodostojnoga mjesta" (vidi ovdje bilj. 74) uopće nije ni uklopio u poglavlje koje je naslovio: "Splitski kaptol locus credibilis".

javnom djelatnošću tek 60-ih godina 14. stoljeća" i to dovodi u vezu s važnom ulogom koju su u životu grada u ranijem razdoblju imali pristav i javni bilježnik⁵¹. No, problem je ipak nešto složeniji. Tako je već Ostojić citirao najstariji dokument Splitskoga kaptola koji doista izgleda kao pisano svjedočanstvo "vjerodostojnoga mjesta", pa se u njemu čak i koristi izričaj *veritatis testimonium*. Riječ je o dokumentu iz 1272. godine kojim se potvrđuje da je splitski "nadbiskup Ivan podijelio svete redove i biskupsko posvećenje izabranom kninskom biskupu Nikoli"⁵².

No, čini se, ipak, da bi ovdje trebalo poći od činjenice da je i splitska gradska kancelarija u svojim začecima usko povezana s nadbiskupijom i kaptolom, počevši primjerice od toga da se gradski pisar svećenik Teodor iz druge polovice 11. stoljeća jednom prigodom izrijekom naziva *cancellarius ecclesie sancti Domnii*, do toga da su prvi poznati gradski bilježnici na kraju 12. i u prvoj polovici 13. stoljeća, od Gvalterija do Cumanusa i sami bili kanonici. Uz to, ta se uska veza između Kaptola i gradske kancelarije ocrta i kroz to što se na važnije isprave koje je sastavljao kanonik Sabacije, za kojega se potkraj 12. stoljeća ustaljuje naziv *communis iuratus notarius* koji će nositi i njegovi nasljednici na tome položaju, stavlja upravo *kaptolski pečat*⁵³. Praksu takva

⁵¹ GULIN, *Hrvatska crkvena ...*, 207. Gulin je izričit i glede prvoga, odnosno najstarijeg kaptolskoga akta, pa se na istom mjestu poziva na ispravu od 30. rujna 1364. koja je autentični prijepis privilegija što ga je Omišanima izdao ban Nikola 1323. godine.

⁵² OSTOJIC, *Metropolitanski ...*, 85.

⁵³ Razvoj splitske gradske kancelarije do sredine 13. stoljeća razmatra Jakov STIPIŠIĆ, "Razvoj splitske notarske kancelarije", *Zbornik historijskog instituta JAZU* 1/1954, koji je iz vrela i sabrao naznačene činjenice. Detaljnije i podrobnije razmatranje problema razvoja gradske kancelarije nadilazi ciljeve postavljene u ovoj prigodi, pa glede razlika u zaključcima u odnosu na one do kojih je došao J. Stipišić valja samo naznačiti da je njegov pogled, s osloncem postavljenim na tradiciju Šufflayevih istraživanja, usmjeren na univerzalna gibanja što se zakonomjerno odvijaju izvan dosega ljudskog djelovanja (znakovit je u tom smislu već i sam početak njegove rasprave, s pogledom od "propasti rimskog carstva" te s time povezane sudbine rimskoga pravnog poretka u okolnostima "kad se robovlasnički društveni poredak počeo mijenjati u feudalni" - STIPIŠIĆ, Isto, 111). S druge strane, pristup za koji se zalažem mnogo više polaže na sklop lokalnih gibanja u kojima, uz strujanja različitih utjecaja, veliku ulogu igraju slučaj, nepredvidive kontekstualne okolnosti i spontanost. U takvoj se predodžbi dijelom ugledanjem na različite u drugim sredinama već uobičajene postupke, a dijelom inovacijama, generiraju običaji sa snagom zakona, koje onda društvena praksa susljednih generacija potvrđuje ili nastoji promijeniti sukladno potrebama i zahtjevima živih ljudi. Iz ovako naznačenih razlika u pristupu proizlaze dakako i razlike u postignutim rezultatima, što u ovome konkretnom slučaju znači razliku u pogledu na veze koje postoje između institucije Katedralnoga kaptola i gradske kancelarije, kako su te institucije funkcionirale u Splitu od 11. do prvih desetljeća 13. stoljeća. Glede toga čini mi se posebice važnim naglasiti dokument što ga je 15. ožujka 1188. godine Sabacije sastavio po nalogu gradskoga kneza Grubiše, registrirajući jednu njegovu presudu i, sukladno istom nalogu, *ovjerio kaptolskim pečatom*. Izričaj iz samoga dokumenta ne ostavlja prostora nikakvoj dvojbi: *Quod autem huius nostre ordinationis concordia ... firma stibilibisque permaneat ... per comunem notarium nostrum Sabatium subdiaconum scribi et sigillo sancti Domnii comuniri fecimus* (dokument je tiskan u *Diplomatički zbornik ...* II/1904, 221-223 – naglasio M.A.).

ovjeravanja isprava što ih je izdavao gradski bilježnik promijenio je tek Sabacijev nasljednik, poznati povjesničar i kroničar Toma Arhidakon. On je, naime, pod utjecajem školovanja u Bologni i poznavanja suvremene *artis notariae*, kako to s pravom pretpostavlja M. Matijević Sokol⁵⁴, u običaj kao standard (naime, već je i Sabacije privatne isprave ovjeravao na isti način) uveo ovjeru dokumenata individualiziranim bilježničkim znakom (*signum notarii*), pa je moguće zaključiti kako je tek njegovim djelovanjem jasno razdvojena gradska kancelarija od katedralnoga kaptola. Jesu li se, međutim, i nakon toga pojedini dokumenti važni u očima svojih naručitelja ovjeravali kaptolskim pečatom, ne može se s punom sigurnošću ustvrditi. Ako bi se sudilo po tome kako su u splitskoj sredini prošle druge inovacije koje je pokretao Toma, poput političkoga uređenja poznatog kao *regimen Latinorum*, onda bi se moglo zaključiti da stara i utvrđena praksa uporabe kaptolskoga pečata nije tako lako odumirala. Taj pečat i sam Toma spominje u svome djelu opisujući način na koji su gradske vlasti prihvatile sugestiju kralja Bele IV. da se 1244. za nadbiskupa izabere dotadašnji čazmanski prepozit Hugrin. Opisujući ta zbivanja, za koja je i sam bio životno zainteresiran kao u Kaptolu već izabrani nadbiskup, Toma navodi da su predstavnici gradske vlasti upali u posebnu prostoriju (*camera*) splitske katedrale gdje se čuvao pečat. Nakon što su pečat prisvojili, sastavili su posebnu ispravu kojom u ime Kaptola prihvaćaju kraljevskoga kandidata za nadbiskupsku poziciju i ovjerali je tim istim pečatom⁵⁵. Iz toga je pripovijedanja vidljivo tek toliko, da se sredinom 13. stoljeća pečat koristio za ovjeru isprava koje je Kaptol izdavao, no odgovor na pitanje jesu li te isprave registrirale i poslove izvan djelokruga crkvenih vlasti, ako bi se sudilo na temelju poznatoga materijala vrela, ostao bi nejasan.⁵⁶ Tu se, međutim, pokazuje vrijednost splitskoga kaptolskog registra, u kojem je sačuvan i

⁵⁴ Mirjana MATIJEVIĆ SOKOL, *Toma Arhidakon i njegovo djelo*, Jastrebarsko 2002, 37-38.

⁵⁵ Izvorni Tomin tekst u kojem se govori o pečatu glasi: *comes Ricardus, Murgia iudex et ceteri de consilio abeuntes ad cameram ecclesie per uim acceperunt bullam capituli ... et asportantes eam conscripserunt litteras sub nomine capituli, bullantes eas ...* (tekst prema izdanju u Toma Arhidakon, *Historia Salonitana: Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*, Split 2003, 290 – naglasio M.A.). Cijelu epizodu opširno komentira MATIJEVIĆ SOKOL, *Toma ...*, 221 i d.

⁵⁶ Nije naodmet ovdje upozoriti na slučaj iz registra Zadarskoga kaptola što ga je od 1404. godine vodio zadarski javni bilježnik Ivan de Trottis a kasnije nastavio drugi javni bilježnik, Teodor de Prandino (a kojega za tisak priprema D. Karbić). U njega je, osim kaptolskih "privilegija" (*litterae privilegiales*) izdanih u sklopu djelovanja "vjerodostojnoga mjesta", Ivan unio i jedan ugovor vezan za unutarnje odnose u samome kaptolu. Riječ je o ugovoru od 10. ožujka 1405. kojim kaptol daje u zakup neke svoje posjede kanoniku Petru, katedralnome nadpopu (*archipresbiter ecclesie cathedralis*) – Arhiv HAZU IV. b. 41, 17-19. No, da se u drugoj polovici 14. stoljeća o razdvajanju interne crkvene dokumentacije od dokumentacije vezane uz djelatnost "vjerodostojnih mjesta" ipak generalno vodilo računa pokazuje splitski primjer s registrom bilježnika Nikole iz Augubija. Taj, naime, sadrži isključivo instrumente nastale za interne crkvene potrebe (registar vidi u Vladimir RISMUNDO, "Registar notara Nikole iz Augubija", *Izdanje historijskog arhiva u Splitu* 5/1965), i vođen je posve odvojeno od registra *loci credibilis*.

podatak o tome kako su splitski nadbiskup i njegov Kaptol 1287. godine zajednički izdali "privilegij" (*litteras priuilegiales*), ovjeren njihovim pečatima (*binis eorum sigillis pendentibus consignatas*), kojim se registrirao kupoprodajni ugovor za zemljišni posjed u selu Suhi dol u trogirskome zaleđu⁵⁷.

Upravo bi na ovome mjestu i u vezi s nadbiskupskim odnosno kaptolskim pečatima, svakako valjalo upozoriti na još jedan problem vezan uz izdavanje "autentičnih" isprava ovjerenih takvim pečatima⁵⁸. Da bi isprave providene kaptolskim pečatom stekle punu javnu vjeru - "autentičnost", taj je pečat, barem u 14. stoljeću i sam morao biti "autenticiran", o čemu se govori u različitim suvremenim tekstovima. Takvu formulaciju, primjerice, izravno koristi autor *Statuta* Zagrebačkoga kaptola, Ivan arcidakon gorički, koji, opisujući proceduru uporabe i korištenja kaptolskoga pečata, veli da je on bio u uporabi od 1323. godine, točnije od 7. srpnja te godine kada je, kao fizički predmet očigledno izrađen već ranije, bio "uzdignut i autenticiran"⁵⁹. Nešto drugačije, iako u sličnom tonu, o kaptolskome pečatu Ninskoga kaptola govori izjava

⁵⁷ *Litere priuilegiales* splitskoga nadbiskupa i njegova kaptola prepričava isprava Splitskoga kaptola od 5. travnja 1397. – KAS, sv. 64, fol. 93. Odnosni tekst glasi: Ivan Dujmov iz Trogira *exhibuit quasdam litteras priuilegiales venerabilis patris domini Iohannis olim archiepiscopi Spalatensis et eiusdem capituli binis eorum sigillis pendentibus consignatas in anno domini millessimo ducesimo octuagesimo septimo emantas in quibus continebatur qualiter Domianus filius Vļcetbe Drasceuich Stephano Doimi Ćege de eadem Tragurio et Dragoslauo Belkouich fratribus suis inuicem auis silicet dicti Iohannis pro septuaginta et sex libris denariorum solidorum monete vsualis uendidisset totam suam medietatem territorii sue ville Suchi dol* (naglasio M.A.).

⁵⁸ U vezi sa svim što će ovdje biti rečeno, svakako valja upozoriti i na teoriju o *sigilla authentica maiora* i *sigilla authentica minora* kako su je razvili ugarski školovani pravnici novoga vijeka, od Verböczyja do Kelemena, a koji su sklop običajnog prava pokušali sistematizirati i uobličiti u normativni sustav. Teoriju o pečatima, koja mnogo više govori o duhu pravnika novog vijeka negoli o srednjovjekovnoj društvenoj realnosti, ukratko na hrvatskom jeziku rezimiraju KOSTREŃIĆ, *Fides publica ...*, 99 i d., te GULIN, *Hrvatska crkvena ...*, 64 i d. Kao ogledni primjer pristupa raščlambi Verböczyjeva djela drugačijega od njihova usp. David IBBETSON, "Custom in *Tripartitum*", u: RADY (ur.), *Custom and Law ...*

⁵⁹ Ivanov tekst koji se odnosi na pečat glasi: *sigillum nostrum et specialiter novum, quod est erectum et autenticatum anno domini MCCCXXIII, nonis mensis julii* – Ivan Krstitelj TKALČIĆ, *Povjestni spomenici zagrebačke biskupije* 2, Zagreb 1874, 14-15 (naglasio M.A.). Citirajući opširnije Ivanov tekst *Statuta* i prevodeći ga na hrvatski jezik, GULIN, *Hrvatska crkvena ...*, 83-84, tvrdi da je riječ o "jednoj cjelovitoj ispravi", iako je i sam Tkalčić, prenoseći dio teksta u svojim *Povjestnim spomenicima slob. kralj. grada Zagreba* I, Zagreb 1889, 106-107 (što Gulin i citira) izrijekom naglasio: "Ex libro Statutorum capit. zagrab.". Nije, dakle, riječ ni o kakvoj zasebnoj i "cjelovitoj ispravi", već o dijelu teksta *Statuta* koji je sastavio sam Ivan arcidakon gorički, koji se ovdje, međutim, očigledno implicitno poziva na neki dokument koji mu je stajao pred očima, a koji je govorio o datumu "izdizanja i autenticiranja" novoga kaptolskog pečata. Čiji je i kakav, odnosno u kojem je obliku postojao taj dokument ostaje nepoznanica, ali se na temelju onoga što znamo iz drugih slučajeva, čini vjerojatnim da se radilo o dokumentu izdanom u kraljevskoj kancelariji.

ninskoga nadpopa Pripka dana u Zadarskome kaptolu 5. studenoga 1404. u povodu otkrića da su neke osobe u Skradinu uspjele izraditi krivotvorinu pečatnjaka kakvim se služio Ninski kaptol. Između ostaloga, kanonik Pripko je tom prigodom, po navodu zabilježenom u kaptolskoj ispravi, izjavio da "naš pravi i stari pečat imamo potvrđen i autenticiran od svete ugarske krune za cijelo kraljevstvo Ugarske, Dalmacije, Hrvatske itd."⁶⁰. S obzirom da iz druge polovice 14. stoljeća već imamo i sačuvane kraljevske privilegije kojima su "autenticirani i potvrđeni" pečati kaptola u Zadru i Trogiru, postavlja se pitanje je li i ovaj splitski pečat prošao istu proceduru. Pri tome valja odmah naznačiti da je negdje u 13. stoljeću, vrlo vjerojatno u njegovoj drugoj polovici ako je suditi po izgledu i kvaliteti izradbe, Splitski kaptol dobio novi pečatnjak⁶¹. Je li taj novi pečatnjak, koji je najvjerojatnije bio korišten i za ovjeravanje već spomenutih *litterae privilegiales* iz 1287. godine, odmah nakon dogotavljenja doista dobio kraljevsku potvrdu autentičnosti teško je čak i naslutiti, s obzirom da ni ne znamo jesu li se u to doba pečati "autenticirali" na isti način kao u 14. stoljeću, ali ako se to nije dogodilo tada, odnosno ako Kaptol nije imao dokaza za to, kraljevska su potvrda i autenticiranje onda zasigurno morali uslijediti u drugoj polovici 14. stoljeća.

No, uzimajući u obzir čak i onaj slučaj iz 1287. godine, u kojemu se može razaznati oslonac na stariju praksu iz 12. stoljeća, koja sa svoje strane u velikoj mjeri nalikuje onoj kojom je generiran obrazac organizacije u sjevernim krajevima, ipak se ne može govoriti o tome da je Splitski kaptol doista evoluirao pravcem kojim su krenuli drugi kaptoli koji u 13. stoljeću postaju "vjerodostojna mjesta". Možda najizravniji dokaz za to pružaju svi oni stariji dokumenti koji su upravo u Splitskom kaptolu prepisani i ovjereni u drugoj polovici 14. stoljeća, a koji će biti tiskani u sklopu splitskoga registra, kojega priprema potpisnik ovih redaka. Osim već spomenutoga dokumenta, što su ga zajednički izdali nadbiskup i Kaptol 1287. godine, a čija forma ostaje upitna, nijedan od tih starijih dokumenata nastalih u rasponu od sredine 13. do sredi-

⁶⁰ Nabrajajući u izjavi kome je sve pričinjena šteta krivotvorenjem pečatnjaka, Pripko nakon kralja Ladislava Napuljskoga, koga se 1405. godine priznavalo kao legitimnoga kralja i u Zadru i u Ninu, izdvaja štete nanijete: *maxime contra sacram coronam Vngarie a qua habemus nostrum verum antiquumque sigillum autenticatum et aprobatum per totum et uniuerssum regnum Vngarie, Dalmacie et Crouacie etc.* – Arhiv HAZU, IV. b. 41, 1 (naglasio M.A.).

⁶¹ O sačuvanim pečatima Splitskoga kaptola te njihovim pečatnjacima opširnije vidi GULIN, *Hrvatska crkvena ...*, 211-215. Zaključak o vremenu izradbe novoga pečatnjaka proizlazi iz činjenice da otisak starijega pečatnjaka stoji na ispravi izdanoj 1197. godine, a najstariji primjerak otiska novoga pečatnjaka potječe iz 1311. godine. Taj, pak, novi pečatnjak nije se onda mijenjao sve do kraja 16. stoljeća.

ne 14. stoljeća, od kojih su neki već i tiskani⁶², nije oblikovan u formi kaptolske isprave, čak ni onda kada se radi o poslovima koji su se odnosili na područja izvan granica splitskoga gradskog kotara. Golema su većina tih isprava dokumenti koje su sastavili splitski javni bilježnici, a jedan od izuzetaka, u ovome kontekstu svakako i najzanimljiviji, iako najbliži onomu što bi trebala biti kaptolska isprava, ipak se od nje, bar u smislu forme, stubokom razlikuje. Riječ je o dokumentu kojega je sastavio splitski primicer Lukan Bertanov, zaprisegnuti nadbiskupov bilježnik kojega je za tu funkciju kvalificirala činjenica što je i formalno bio "javni bilježnik s carskim autoritetom".⁶³ Lukan je 26. lipnja 1334. godine, na zahtjev nekih poljičkih plemića sastavio "javnu ispravu" (*publicum instrumentum*), a ne "privilegij" (*littere privilegiales* ili, što bi ovdje izgledalo umjesnije *litterae fassionales*), kojom je registrirana izjava (*confessio*) stanovitog kneza Stanena Draščića iz Zmine. Knez Stanen je, naime, kao pristav određen po knezu Juraju Šubiću, sinu bana Pavla Šubića Bribirskoga, bio zadužen provesti u djelo presudu toga istog kneza Juraja i to tako što je stanovite poljičke plemiće uveo u posjed sela Ostrvice, nakon što su ovi na sudbenom ročištu pred knezom Jurajom dokazali svoja posjedovna prava u tome selu⁶⁴. Kao pravi javni bilježnik, Lukan Bertanov je svoju ispravu doista i sastavio u formi notarskoga dokumenta te ju je i ovjerio svojim bilježničkim znakom (*in publicam formam reddegi signoque meo consueto signavi*), a jedina je razlika u odnosu na standardne slične dokumente bila činjenica što je autor dokumenta bio nadbiskupski, a ne gradski zaprisegnuti bilježnik.

Da se doista na širem području koje je gravitiralo srednjovjekovnom Splitu nije kroz 13. i prvu polovicu 14. stoljeća ukorijenio običaj "sklapati ugovore o zemljišnim posjedima i drugim (stvarima)" u kaptolu kao "vjerodostojnom mjestu", na onaj i onakav način kako se to radilo primjerice u Ninskome ili Skradinskom odnosno slavonskim kaptolima, pa čak i u vranskome samostanu, jasno se razabire iz niza primjera, od kojih nemali broj potječe i iz onoga vremena kada je Splitski kaptol već počeo djelovati kao *locus credibilis*. Tako su primjerice Radin Bratotić i Ilija Miranić iz poljičkoga sela Sitno, kupopro-

⁶² Usp. KATIĆ, "Četiri ...", te ISTI, "Selo ...".

⁶³ Osnovne informacije o Lukanu Bertanovu vidi u OSTOJIĆ, *Metropolitanski ...*, 70-71, koji je, međutim, krivo razumio način na koji se u dokumentima Lukan potpisivao, pa ga je proglasio "gradskim i nadbiskupskim bilježnikom". O tituli "javnoga bilježnika s carskim autoritetom" i načinu na koji se do nje dolazilo osnovne informacije i objašnjenja donosi Miroslav GRANIĆ, "Privilegij cara Sigismunda rapskoj obitelji Dominis iz godine 1437.", *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 20(9)/1982.

⁶⁴ Dokument od 26. lipnja 1334. sačuvan je kao autentični prijepis u kaptolskoj ispravi od 22. srpnja 1392, koja je i sama ponovno prepisana i insertirana u kaptolsku ispravu od 15. siječnja 1395. Potonja je sačuvana u sklopu registra Splitskoga kaptola - KAS, sv. 64, fol. 72-73.

daju posjeda u istome selu (daleko izvan granica gradskoga kotara, na području pod izravnom ingerencijom zastupnika kraljevske vlasti) registrirali 27. travnja 1367. ispravom splitskoga gradskog bilježnika⁶⁵, a slično su nekoliko dana kasnije postupili i Dragoš Radovanić te Prodan Vaganović, također stanovnici Sitnoga⁶⁶. U ovome je kontekstu ipak najjasniji primjer ugovor između Bojca Dičinića iz Cetine i Nigoslava Turčića iz Poljica. Nigoslav je, naime, bio okrivljen da je ubio Bojčeva sina Gostoja, pa se ugovorom sastavljenim kod splitskoga javnoga bilježnika obvezao da će se od optužbi opravdati polažući prisegu "po načinu Hrvata" (*more Croatorum*) s još jedanaest "porotnika"⁶⁷, u proceduri kakva je već opisana u slučajevima zabilježenim u Dubici i Novigradu. No, ugovor kojim je sve to bilo uglavljeno sastavljen je ipak u formi bilježničke, javne isprave (*publicum instrumentum*). Konačno, još sredinom 70-ih godina 14. stoljeća znali su Poljičani svoje poslove registrirati ispravama splitskih javnih bilježnika, čak i u slučajevima kada su međusobno izdavali priznanice o primljenom mirazu⁶⁸, da bi onda već od kraja tog istog desetljeća počeli sve češće zalaziti u kaptol, pa čak tamo tražiti prijepise svojih starijih bilježničkih isprava⁶⁹. Vrijedi, međutim, uz ono što je upravo rečeno primijetiti i ovo: nakon što su već s priličnim zakašnjenjem stanovnici širega splitskog okruženja jednom prihvatili kaptol kao "vjerodostojno mjesto", teško su se kasnije odricali njegovih usluga. Primjer koji ilustrira uporno pridržavanje takvih stečenih navika ilustrira bilježnička isprava sastavljena u Splitu 9. srpnja 1445. godine, dakle u vrijeme kad su već i Poljica priznala vrhovnu vlast mletačkoga dužda. Taj su dan pred splitskoga javnoga bilježnika došli Juraj Vlatković iz sela Zastinja u Poljicima i "plemeniti muž knez" Ivan Grgurić, također iz Poljica, kako bi u nazočnosti splitskoga kanonika Petra Krbavca, kao kaptolskoga izaslanika (*homo capituli*), registrirali ugovor kojim je "po poljičkom običaju" (*more patrie Policii*) Juraj prodao Ivanu dio svoga posjeda u Zastinju⁷⁰. Interpretirajući ovakav postupak registriranja ugovora

⁶⁵ Državni arhiv Zadar (DAZd), Splitski arhiv (S.A.), sv. 6/1, fol. 11'.

⁶⁶ Notarska isprava od 8. svibnja 1367. s kupoprodajnim ugovorom sačuvana je kao autentični prijepis Splitskoga kaptola u ispravi od 28. travnja 1379. - KAS, sv. 64, fol. 13.

⁶⁷ Ugovor u DAZd, S.A., sv. 6/3, fol. 107'.

⁶⁸ Primjer u DAZd, S.A., sv. 9, fol. 35', 3. svibnja 1376.

⁶⁹ Najstariji zabilježeni takav slučaj je kaptolska isprava od 28. travnja 1379. - KAS, sv. 64, fol. 13.

⁷⁰ Uvodni dio instrumenta (DAZd, S.A., sv. sv. 23/6, fol. 313'-314) s formulacijom koja je ovdje od interesa glasi: *Coram venerabili viro domino Nicolao Petri Herbauaꝝ canonico Spalatensi homine capituli ecclesie predictae Spalatensis et coram me notario et cancellario ac testibus infrascriptis qui dixerunt cognoscere infrascriptum uenditorem et in ipsorum presentia. Iurati Vlatchouich nepos olim Iuray Dubraucich de Policio habitator in villa Zastine per se et eius heredes ac successores in perpetuum et iure proprio more patrie Policii libere et expedite dedit, uendidit, tradidit et assignauit nobilibus viris comiti Iohanni Grigurich ...*

kod javnog bilježnika uz nazočnost kaptolskoga izaslanika, ne ostaje drugo do zaključiti kako se od kraja 70-ih godina 14. stoljeća u Poljicima kaptolska svjedodžba pri određenim transakcijama ukorjenjivala, sve dok nije postala dio lokalnoga sklopa pravnih običaja. Postojeća i poznata vrela još uvijek ne daju pouzdanoga odgovora na pitanje kako se to ostvarivalo nakon 1420. godine odnosno nakon što je Split došao pod mletačku vlast, pa to ostaje kao otvoreno pitanje za dalja istraživanja.

Ostaje nakon svega rečenoga pokušati utvrditi kada doista Splitski kaptol počinje djelovati u punom smislu kao *locus credibilis* odnosno potvrditi ili opovrgnuti zaključak do kojega je došao A. Gulin da se to dogodilo "tek 60-ih godina" 14. stoljeća. Odmah se mora istaknuti da je tvrdnja A. Gulina, utemeljena samo na tiskanim vrelima kojima se autor služio, pogrešna, čak i ako se po strani ostavi starija praksa iz 13. i početka 14. stoljeća, za koju se nije moglo jasno i nedvojbeno utvrditi kako je izgledala. Pri tome, doduše, treba istaknuti da najstariji sačuvani akti koje Splitski kaptol izdaje kao *locus credibilis* na način koji je usporediv s načinom rada kaptola u sjevernim krajevima ili nemaju datuma ili nažalost nisu sačuvani u izvornom obliku, ali ipak nedvojbeno potječu iz 1358. godine. Riječ je o dva dokumenta, jednome što ga je u obliku kratkoga regesta i izvatka sačuvao Ivan Lucius-Lucić i drugome, koji je sačuvan u izvorniku, ali nažalost nije datiran. Oba se, međutim, odnose na isti problem - posjedovna prava kneza Ivana Nelipčića u cetinskome kneštvu. Podrobnije razmatranje svih okolnosti nastanka tih dokumenata i njihova značenja za povijest samoga kneštva uvelike bi udaljili od glavne niti izlaganja, no kako su sami najstariji dokumenti Splitskoga kaptola unekoliko neobični, to ih se ipak čini opravdanim razmotriti i tako pokušati rekonstruirati način na koji je ta institucija započela (ponovno) djelovanje u svojstvu *loci credibilis*.

Zbog toga se moramo vratiti dvije godine unatrag prije izdavanja prvih (poznatih) dokumenata, u vrijeme blagdana Sv. Bartula, 24. kolovoza 1356. godine, kada su u Knin pred tamošnjega biskupa došli cetinski knez Ivan Nelipčić s jedne, te braća Slavogost i Domald, sinovi Ilijini, u svoje i u ime svojih sinova Rusina, Grgura i Ilije odnosno svojih nećaka, Hrvatina, sina Jurajeva i Nerada, sina Miroslavovog, s druge strane. U njihovoj se pratnji, u svojstvu svjedoka nalazila i manja skupina lokalnih uglednika, a posao koji ih je vodio biskupu bio je prilično neobičan. Naime, rodbinska zajednica nasljednika već spomenutoga Ilije posjedovala je kraljevski privilegij što ga je još 1210. izdao tadašnji ugarsko-hrvatski kralj Andrija II. Privilegijem je kralj darivao županiju Cetinu i još neke posjede u susjedstvu tada moćnom i vrlo istaknutom velikašu, šibenskome knezu Domaldu Saracenovu. Ilijini su, pak, sinovi i njihovi nećaci očigledno bili daleki nasljednici moćnoga Domalda, ali

je kraljevska darovnica za Cetinsku županiju već odavno bila derogirana na različite načine, iako su se u rukama pripadnika rodbinske zajednice Domaldovih nasljednika još uvijek nalazili veliki posjedi. Bez potrebe za vraćanjem u dublju prošlost dovoljno je ovdje samo naznačiti da je od 1345. godine i vremena kada se majka Ivana Nelipčića, Vladislava izmirila s kraljem Ludovikom, nekadašnja cetinska županija, s okolnim posjedima već pretvorena u istoimeno kneštvo, snagom kraljevskoga privilegija pripadala njezinu sinu⁷¹. Na koji način i kojim i kakvim sredstvima je knez Ivan uspio nagovoriti ili prisiliti braću Ilijiće i njihove nećake da mu ustupe stare Andrijine privilegije, čime je otklonio mogućnost osporavanja svojih prava na posjed što ga je dobio od kralja Ludovika, ostat će zagonetka. No, upravo je to bio predmet posla koji je njega i Ilijiće na blagdan Sv. Bartula doveo u Knin pred tamošnjega biskupa. Čin predaje i ustupanja privilegija, pa time i svih prava koja su iz njih proizlazila, registriran je, dakle, i službeno posebnom ispravom koju je formalno izdao biskup Blaž i onda ovjerio svojim pečatom⁷². Ako ne odmah potom, onda vrlo brzo nakon toga čina, knez je Ivan uputio svoga "službenika" (*familiaris*) kneza Dminoja iz Hrvaca s dobivenim Andrijinim privilegijima na dvor kralja Ludovika, kako bi i tamo dobio potvrdu prenošenja svih prava koja su iz tih privilegija proizlazila na sebe. Ivanov je zahtjev kralj odobrio i do kraja 1356. već je bila ispostavljena i kraljevska potvrđnica⁷³. No, čini se da s provođenjem u djelo svega onog što je bilo uređeno između Ilijića i kneza Ivana Nelipčića nije sve išlo glatko, o čemu na svu sreću ima dosta informacija u sačuvanim dokumentima. Iz sačuvanih se dokumenata može nazrijeti da je knez Ivan prvo pokušao riješiti probleme sa Semjonom, sinom Pavlovim, možda još jednim od Domaldovih nasljednika ili čak potomkom nekoga komu su Domald ili njegovi nasljednici predali određene posjede. Uglavnom, kako god došao do posjeda, Semjon je u svojim rukama držao sinjsku varoš i još neka sela u okviru kneštva. Za njegovo

⁷¹ Vladislavin sporazum sklopljen s kraljevim zastupnicima, hrvatskim banom Nikolom Amadejevim i bosanskim banom Stjepanom IV. Kotromanićem, 23. lipnja 1345. zabilježen je u dvije isprave koje su, svaki za sebe, izdala oba bana – *Diplomatički zbornik ...* XI/1913, 205-209. Sporazum je svojim privilegijem izdanim pod nadnevkom 21. studenoga potvrdio kralj Ludovik – *Isto*, 249-252. Tim je privilegijem Ivan Nelipčić i formalno *noue donationis titulo* dobio: *castrum ... regale Zyn vocatum cum districtu eius Cetina appellato ... item castrum Brechewo cum campo qui vocatur Pogle*.

⁷² Ispravu donosim ovdje kao Prilog I.

⁷³ Taj kraljevski privilegij nažalost nije sačuvan, ali ga je zajedno s još nekim dokumentima, vjerojatno kao jednu od prvih takvih isprava, 9. svibnja 1358. prepisao i prijepis ovjerio Splitski kaptol. Kaptolska isprava također nije sačuvana, ali je svojedobno bila u rukama Ivana Luciusa-Lučića, koji ju je registirao i dijelom ispisao. Taj Lucićev regist i ispis donosim ovdje kao Prilog III.

podčinjavanje svojoj vlasti knez se Ivan obratio izvršnim organima kraljevske vlasti na kojima je i stajala obveza provođenja u djelo odredbi kraljevskoga privilegija, obrazlažući kako u njegovu kneštvu postoje osobe kojima je on predao određene posjede, a koje ne žele priznati ovlasti koje proizlaze iz kraljevskih privilegija. Rezultat toga zahtjeva je činjenica da je negdje početkom 1358. godine tadašnji viceban Petar uputio Splitskome kaptolu pismo/nalog kojim traži kanonika kao njegova izaslanika koji će svjedočiti u poslu vraćanja posjedovnih prava knezu Ivanu u okviru njegova kneštva. Kaptol je doista i postupio po vicebanovu nalogu i izaslao svoga kanonika Dujma Nikolinog, koji je, zajedno s kraljevskim povjerenikom Hlapcem Bogničićem, od Semjona javno 28. ožujka (*feria tertia post festum annunciationis virginis gloriose*) zatražio prenošenje vlasničkih prava na kneza Ivana (*arestavit ... ab omnibus metis et terminis*). Po povratku u Split Dujam Nikolin podnio je Kaptolu izvješće o obavljenu poslu koje je onda uobličeno u pisanu ispravu, zasad prvu i najstariju takve vrste koja je uopće nastala u Splitskome kaptolu⁷⁴. Taj, zasad prvi poznati i najstariji dokument izdan od strane Splitskoga kaptola kao *loci credibilis*, jasno pokazuje da njegov autor još nije do kraja svladao vještinu sastavljanja takvih isprava. Dokument nema datuma, osim onoga koji govori o danu kad je cijeli postupak bio proveden (*feria tertia ...*), ali što je još zanimljivije, i insertirani vicebanov nalog nije u potpunosti prepisan. Čak se ni sadržaj toga naloga ne poklapa u potpunosti s onim kaptolske isprave, jer je viceban naložio da se isti postupak provede nad posjedima Semjona Pavlova i Ivana Dminojeva, dočim kaptolsko izvješće govori samo o postupku protiv Semjona. Bilo kako bilo, ubrzo nakon ovoga, već 9. svibnja 1358. godine, Kaptol je izdao novu ispravu na zahtjev kneza Ivana, onu koja nažalost nije sačuvana, a koju je u "arhivu splitske općine" (*Ex archivio civitatis Spalatensis*) čitao i iz nje ispisivao Ivan Lucius-Lucić. Taj je dokument već bio znatno složeniji te je sadržavao izjavu braće Ilijića i njihovih nećaka o tome kako vlasništvo nad svojim posjedima prenose na kneza Ivana i time potvrđuju privilegij kralja Ludovika, pri čemu je bilo riječi i o nadoknadi koju su primili. Uz to je u tu ispravu bio insertiran i prijepis bar jednoga starog Andrijina privilegija iz 1210. godine, ali i prijepis Ludovikova privilegija

⁷⁴ Tu sačuvanu ispravu bez datuma donosim ovdje kao Prilog II. Spominjući Dujma Nikolinog kao kanonika Splitskoga kaptola, OSTOJIĆ, *Metropolitanski ...*, 106, donosi sljedeći tekst: "Iste godine (1348) je kaptol povjerio kanoniku Duji Nikolinu provedbu nekoga mandata, što ga je ugarsko-hrvatski kralj upravio splitskom kaptolu", a onda u bilješci 630 obrazlaže: "Notarski zapis od 3. X. 1348. na pismu kralja Ljudevita izloženom u katedralnoj riznici". Kako nisam bio u mogućnosti ući u trag dokumentu kojega autor ovdje citira, nisam ni provjerio njegov navod, koji se, stoga što je prilično nerazumljiv, može tumačiti na više načina. Do provjere ovako sročениh navoda ostavljam po strani sve moguće implikacije.

iz 1356. godine, o kojem je već bilo riječi, kojim je potvrdio prelazak toga Andrijina privilegija u Ivanove ruke⁷⁵.

Iz svega rečenoga valja dakle izvući one najvažnije činjenice koje jasnije ocrtavaju početak djelovanja Splitskoga kaptola kao "vjerodostojnog mjesta". Posve u skladu s ovdje ranije predočenim zaključcima stoji činjenica, da se 1356. godine knez Ivan za dobivanje pisanog svjedočanstva o preuzimanju Andrijinih privilegija obratio kninskome biskupu. To praktično znači da u tome trenutku u ovome dijelu srednjovjekovnoga Hrvatskog Kraljevstva još uvijek nije bilo nijednog *loci credibilis* u kojem bi se takav posao mogao obaviti na način kako je to već bila čvrsto uspostavljena praksa u Slavoniji i dalje na sjever u Ugarskoj. Kakve je to neprilike moglo izazvati, odnosno kakvim su se dovijanjima bili prisiljeni uteći sudionici onih društvenih čina koji su očekivali za svoje poslove kaptolska svjedočanstva, jasno svjedoči neobična isprava izdana u Splitu 11. siječnja 1358. godine. Tom je ispravom, naime, bilo registrirano izvješće (*relatio*) stanovitoga Ivana Pavlovog iz Ugarske, nećaka kliškog (kraljevskoga) kaštelana Ivana u vezi s provedbom jednoga kraljevskog odnosno banskoga naloga⁷⁶. Stvar sama po sebi možda i ne bi bila neobična da Ivanovo izvješće nije uključivalo i informaciju o činjenici da je on za svjedočenje o provedbi dobivenoga naloga osigurao izaslanika Splitskoga kaptola i da je izvješće podnio upravo okupljenim kanonicima⁷⁷, što je bilo posve sukladno praksi na koju je bio naviknuo dužnosnik toga tipa odgojen u Ugarskoj, gdje je takva procedura već odavno dobila značenje standardnoga i obvezujućega postupka. No Ivan, vjerojatno na svoje veliko iznenađenje, nakon povratka u Split nije mogao dobiti i klasičnu kaptolsku ispravu o obavljenom poslu, pa je očigledno bio prisiljen uteći se uslugama Stanka Radovanovog s Brača, u to doba "zapisegnutoga pisara nadbiskupskoga dvora", osobe koja je i inače nosila naslov "javnoga bilježnika po carskoj ovlasti". Slučaj, zapravo, posve korespondira s onim ranije razmotrenim, kada je također nadbiskupov bilježnik, Lukan Bertanov 1334. godine sastavio sličnu ispravu o pravnome poslu obavljenom u Poljicima. Kao i Lukan gotovo dvadeset pet

⁷⁵ Lucićevu notu o tom kaptolskom dokumentu, sačuvanu u njegovoj ostavštini, donosim ovdje kao Prilog III.

⁷⁶ Dokument tiskan u *Diplomatički zbornik ... XII/1914*, 452-454.

⁷⁷ Izričaj iz dokumenta citiranog u prethodnoj bilješci ne ostavlja mjesta dvojbi. Ivan je, naime, svoj nalog obavio *cum discreto viro domino Francisco canonico et primicerio Spalatensi ad infrascripta pro testimonio a capitulo Splataensi specialiter deputando*, a sam je dokument nastao nakon što Ivan svoje izvješće *retulit ac exposuit maiori parti capituli Spalatensis, ipsis capitulariter in ecclesia catedrali post maiorem missam ipsius ecclesie specialiter congregatis*. Ista je činjenica još jednom istaknuta i u koroboraciji dokumenta: *Hec relatio publicata fuit in ecclesia cathedrali Spalatensi ante capitulum per ipsius canonicos celebratum*.

godina ranije i Stanko je sastavio javnu ispravu bilježničkoga tipa, naveo svjedoke čina, a onda ispravu ovjerio svojim bilježničkim znakom. Nije, međutim, teško zamisliti komentare nećaka kliškoga kaštelana, pogotovu u društvu drugih kraljevskih dužnosnika, na račun toga što mu je Kaptol dao kanonika za svjedočenje, ali nije mogao, znao ili umio, o tome ispostaviti i prateći dokument.

Upravo s tom činjenicom nedostatka uređenog *loci credibilis* valjalo bi dovesti u vezu drugu činjenicu koju gornja razmatranja otkrivaju, onu naime da je gotovo odmah nakon što je kralj Ludovik Zadarskim mirom stekao punu vlast nad dalmatinskim gradovima Splitski kaptol počeo obnašati takvu funkciju. Nedostatak suvremenih dokumenta, međutim, ne omogućuje podrobniji pogled na to u kojim i kakvim je okolnostima ta praksa generirana. Tako vjerojatno nećemo nikad doznati da li je i ako jest, čijim je i kada činom pečat Splitskoga kaptola bio "autenticiran"⁷⁸, ako već nije imao takav status. Isto tako nikad nećemo doznati tko je stvarno obavljao u to prvo vrijeme posao sastavljanja kaptolskih dokumenata, iako je iz one prve sačuvane isprave jasno da ta osoba nije bila u potpunosti osposobljena za taj posao (obrazac se kaptolske isprave naslućuje, ali on još uvijek ima puno nedostataka). Kasnije, pak, uhodavanje i susljedna transformacija Kaptola, s uređenjem prvih registara i grananjem poslovanja već izlaze iz okvira postavljenih raščlambi u ovoj prigodi i o njima će biti riječi, u mjeri u kojoj to vrela dozvoljavaju, u predgovoru izdanju splitskoga registra. Ovdje, međutim, valja upozoriti da se aktiviranje splitskoga, a to znači Kaptola metropolitanske crkve srednjovjekovnoga Hrvatskog Kraljevstva⁷⁹, već u prvim mjesecima 1358. godine jasno i nedvojbeno uklapa u nastojanja na restauriranju kraljevskoga autoriteta u ovim krajevima poduzeta odmah po potpisivanju Zadarskoga mira 18. veljače 1358. Sam je kralj, naime, koliko danas znamo, potpisao mirovni ugovor i ubrzo potom otišao na sjever, no u hrvatskim su krajevima ostali njegov kancelar Nikola, kaločki nadbiskup i bosanski biskup Petar, koji su zajedno s

⁷⁸ Što se datuma eventualnoga "autenticiranja" tiče, ako ga je u ovo vrijeme doista bilo, moglo bi se zaključiti da je do toga došlo između 11. siječnja 1358, kada je sastavljena već pretresana isprava bilježnika Stanka Radovanovog i 28. ožujka iste godine, kada je najranije mogla biti sastavljena nedatirana kaptolska isprava koju ovdje donosim kao Prilog II, a u kojoj se već jasno govori o tome da je ovjerena kaptolskim pečatom.

⁷⁹ Do ovoga doba to je *regnum Dalmacie et Croacie*, a tek će praksa stvarnoga djelovanja različitih organa vlasti u drugoj polovici 14. stoljeća stvoriti podlogu na kojoj će se jasnije oblikovati novi koncept zasebnih područja vladanja (*regnum*), onoga dalmatinskoga, kojega su tvorili sad već i fizički i teritorijalno realno kompaktni gradski kotari priobalnih gradova i otoci, odnosno onoga hrvatskog, koji je počinjao na granicama gradskih kotara.

hrvatsko-dalmatinskim banom, provodili kraljevske naloge⁸⁰. Valja, međutim, uzeti u obzir da je problem što je izrastao iz funkcioniranja birokracije i načina stvaranja dokumentacije kojom su registrirani različiti poslovi, predstavljao važan dio nastojanja na uspostavi odnosno restauraciji kraljevskoga autoriteta. O tome najpouzdanije svjedoči privilegij što ga je 10. siječnja 1358. godine, osam dana prije službenog potpisivanja Zadarskoga mira, sam ugarsko-hrvatski kralj Ludovik izdao Zadranima.⁸¹ Osim što su tim dokumentom načelno potvrđene granice gradskoga kotara kakve su bile prije izbijanja sukoba s tada još mletačkim Zadrom, sadržajno je najveći dio privilegija bio posvećen upravo problemu pisane dokumentacije odnosno načinu na koji će se postupati pri registraciji pojedinih pravnih i poslovnih čina. Odredbe iz privilegija vrijedi opširnije citirati s obzirom na činjenicu da one implicitno, ali praktično zazivaju uređenje "vjerodostojnoga mjesta" koje je doista i uslijedilo s početkom funkcioniranja Splitskoga kaptola u toj ulozi. Kralj je, naime, odredio: "Samim (Zadranima) neka ubuduće vrijede onako kako su i dosad vrijedile sve one javne isprave dosad svečano sastavljene između njih (samih) o njihovim pravima, kako one koje se tiču njihovih prava unutar granica (gradskoga kotara) tako i one (koje se odnose na njihova prava) bilo gdje izvan granica (gradskoga kotara); one pak (javne isprave) koje budu sastavljene (o poslovima) između njih i unutar njihovih granica (gradskoga kotara) o njihovim pravima i o onome što njima pripada, neka vrijede između njih; za sastavljanje je, međutim, isprava (o poslovima) s Hrvatima i drugim strancima određeno neka se posluže našim (uslugama) i (uslugama) naših baruna, koje smo odlučili poslati u one krajeve radi iznalaženja naših (kraljevskih) prava"⁸². Pod izričajem "javne isprave svečano sastavljene" (*instrumenta publica solemniter confecta*) jasno se podrazumijevaju dokumenti nastali djelovanjem gradskih bilježnika i kancelara i u ovome ga kontekstu valja staviti nasuprot neizrečenom, ali podrazumijevanom pojmu "autentičnih isprava" (*littere authentice*, odnosno *instrumenta authentica*), kako ih je u nekim suvremenim dokumentima što se odnose na krajeve na samim granicama zadarskoga gradskog

⁸⁰ Opširnije o tome, s pozivima na stariju literaturu, vidi KARBIĆ, "Defining ...", 524-525.

⁸¹ Privilegij je tiskan u *Diplomatički zbornik ... XII/1914*, 451-452.

⁸² Pravnički žargon privilegija u dobroj mjeri otežava prijevod, uslijed čega sam ga morao pojasniti dodacima u zaporkama. Izvorni tekst glasi: *ipsis omnia instrumenta publica bactenus solemniter confecta inter eos super eorum iuribus, et suorum, tam inter eorum confinia ipsorum iura tangentia, quam etiam extra eorum confinia ubicumque, ut in posterum eadem valeant, prout bactenus valuerunt; ea autem, que deinceps inter eos et intra eorum confinia et super eorum iuribus et ad eos pertinentium conficiuntur, valeant inter eos; sed inter Croatos et alios extraneos serventur in conficendis litteris per nos et nostros barones, quod pro iuribus nostris exequendis ad illas partes decrevimus destinandos est statutum.*

kotara, ali na području kraljevske jurisdikcije, koristila kraljevska kancelarija⁸³. U prvome je redu, dakle, kralj potvrdio i konvalidirao vrijednost isprava sastavljenih po gradskim javnim bilježnicama, bilo onih već postojećih bilo onih koje će u budućnosti biti sastavljene za stanovnike grada i njegova kotara i za njihove međusobne poslove. Uz to je napravio i nešto što je vjerojatno

⁸³ Pri izdavanju dokumenata kojima se reguliraju prava na posjede u selu Draginićima njegova pouzdanika, zadarskoga plemića, Franje Stjepanovog Nozdronje (koji je i sam pripadao rodbinskoj zajednici Draginića), kralj se u nalogu iz 1350. (*Diplomatički zbornik ... XI/1913*, 628-629) i privilegiju iz 1359. godine (*Diplomatički zbornik XII/1914*, 567-568, 28. travnja 1359) koristio upravo tim pojmovima. Formulacije su u tim dokumentima na prvi pogled problematične i otvorene za različita tumačenja, no u privilegiju iz 1359. godine ipak se daje razabrati o čemu se radi. Naime, kralj je u oba dokumenta izrijekom ustvrdio da Franjo Stjepanov ima pravo na sve "ošasne" posjede (one, dakle, čiji su vlasnici umrli bez muškoga potomstva) u Draginićima za koje njihovi tadašnji vlasnici, odnosno "suprotna strana", ne bi imali "autentične isprave" (u onome iz 1350. godine govori se o *litteris authenticis*, dok se u onome iz 1359. godine spominju *instrumenta autentica*). Da su se pod tim podrazumijevali dokumenti pod "autentičnim" (biskupskim, kaptolskim, županskim) pečatima, ali ne i "javni instrumenti" koje su izdavali gradski bilježnici i o kojima je riječ i u kraljevskome privilegiju za Zadane, daje se naslutiti iz odredbe prema kojoj u ovom slučaju "nije vrijedila preskripcija iz prošlih vremena kada su Hrvatsku držali tirani protiv (volje) našega kraljevskog veličanstva" (*non ualente prescriptione tempore tyrannorum terram Croacie contra nostram maiestatem detinentium elapsa – Diplomatički zbornik ... XII/1914*, 567), dakle iz onih vremena kada su posjednici u ovim krajevima smatrali posve uobičajenim registrirati svoje poslove i razne pravne čine instrumentima što su ih sastavljali zadarski gradski javni bilježnici, upravo onako kako je ranije ilustrirano za Split. Kriteriji se razlikovanja "javnih isprava" na jednoj i "autentičnih isprava" ili "privilegija" na drugoj strani, mogu, bar što se tiče kraljevske kancelarije i dalje razbistriti, pri čemu valja upozoriti da se njihova praktična aplikacija u 14. stoljeću ni izdaleka ne poklapa s kriterijima kakve je izgradila moderna pomoćna povijesna znanost, diplomatika (za diplomatiku kao konstrukt modernih znanstvenika usp. STIPIŠIĆ, *Pomoćne ...*, 141 i d.). Izvrstan primjer takve praktične aplikacije kriterija pruža presuda kralja Ludovika za prijemor oko sela Kokićane od 21. prosinca 1360. godine (*Diplomatički zbornik ... XIII/1915*, 79-83), a u kojoj je izrijekom citirano ukupno šest različitih starijih dokumenata, koji su na sreću svi sačuvani. Četiri od tih dokumenata se u presudi nazivaju "javnim instrumentima" (*publica instrumenta*) i svi su nastali kao rezultat djelovanja zadarskih javnih bilježnika 13. stoljeća. Dva se dokumenta, međutim, označuju pojmom "privilegij" (*privilegia*) i za jedan od njih je takva definicija posve jasna - radi se o ispravi kralja Bele IV. iz 1242. godine kojim je potvrdio sve posjede zadarskoga samostana Sv. Krševana (*Diplomatički zbornik ... IV/1906*, 163-164, prije 13. listopada 1242). Druga je isprava, o kojoj će još biti riječi (usp. ovdje bilj. 87 i 88), u ovome kontekstu jako zanimljiva - nju je također sastavio zadarski javni bilježnik 1182. godine i ovdje je svojim bilježničkim znakom, ali je njezinu izradu naložio kraljevski "vojvoda" Mavar, pa je ona po logici toga tko ju je formalno izdao, a ne po bilo kojim nutarnjim (diplomatičkim) kriterijima, proglašena "privilegijem". Zaključak koji se iz svega nameće čini se neizbježnim - isprave koje su izdavali gradski javni bilježnici bile su po sudu pravnika uposlenih u kraljevskoj kancelariji 14. stoljeća (i svih onih koji su svoje "znanje" oslanjali na njihov autoritet) "javni instrumenti" (*publica instrumenta*), dočim su svi dokumenti izdani po vladaru, njegovim dužnosnicima, ali i kaptolima, pripadali kategoriji "autentičnih instrumenata" ili "privilegija". Dakako, riječ je, valja to ponoviti, o klasifikaciji koja vrijedi u kraljevskoj kancelariji 14. stoljeća i u onim društvenim krugovima do kojih sežu utjecaji te kancelarije, pa je predmet daljih istraživanja utvrditi gdje se sve takva klasifikacija javlja, ali i eventualne drugačije kriterije klasifikacije.

tumačeno kao ustupak, pa je retroaktivno konvalidirao i one već postojeće "javne instrumente" koji su govorili o pravima Zadrana izvan granica gradskoga kotara, a kojima su bili registrirani poslovi i pravni čini u kojima su druga strana (očigledno) bili "Hrvati". No, iz razloga koje će tek trebati podrobno raščlaniti, kralj nije bio spreman i ubuduće priznavati vrijednost ovakvih "javnih instrumenata" kad su govorili o poslovima na područjima pod njegovom izravnom jurisdikcijom, izvan granica gradskoga kotara, čak ni u onim slučajevima kada je jedna od zainteresiranih strana bila podanik gradskih vlasti. S obzirom, međutim, na činjenicu da u trenutku sastavljanja privilegija u siječnju 1358. godine, najvjerojatnije još nijedan od kaptola u gradovima koje je kralj tek nedavno, počevši sa Splitom u srpnju prethodne 1357. godine, stavio pod svoj nadzor, nije imao "autenticiranoga" pečata, pribjegli su normiranju provizorija. Po toj je, očigledno samo privremenoj uredbi, u takvim slučajevima trebalo tražiti pomoć i usluge samoga kralja odnosno pripadnika njegovih posebnih povjerenstava koja će, tada tek planirana, početi djelovati već sredinom iste 1358. godine⁸⁴, no do dolaska prvoga povjerenstva već je bio osposobljen Splitski kaptol, a nema razloga sumnjati da se isto dogodilo i s Ninskim kaptolom.

*

Ako su, dakle, okolnosti početaka djelovanja Splitskoga kaptola kao "vjerodostojnoga mjesta" u velikoj mjeri nejasne, situacija sa Zadarskim kaptolom je mnogo jasnija. Odmah valja naglasiti da u Zadru Kaptol nikad nije imao onakvu ulogu kakva se može razabrati za Split u razdoblju od 11. do početka 13. stoljeća. Doduše, i u Zadru su, kao i u Splitu, začeci notarske službe vezani uz kaptol, pa su tako sve do početka 13. stoljeća svi notari ujedno i kanonici⁸⁵. No, ovdje nikad nije zabilježen slučaj uporabe kaptolskoga pečata kao sredstva ovjeravanja, dok su istodobno sve svoje isprave kanonici-notari dosljedno ovjeravali samo i isključivo svojim notarskim znakom. Uslugama gradskih notara, koji su zapravo obavljali i poslove koje bi bilo preciznije opisati kao

⁸⁴ O kraljevskim povjerenstvima vidi KARBIĆ, "Defining ...", 525.

⁸⁵ Konstatacija N. Klaić, prema kojoj "*počeci zadarskog notarijata niču u krilu biskupije*, a ne pod okriljem općine" (u Nada KLAJČ - Ivo PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku*, Zadar 1976, 197 - kurziv autoričin), ipak previše pojednostavljuje proces razvoja notarijata u službi općinske vlasti koji se može pratiti kroz 12. stoljeće. Kako bi, međutim, kvalificiranje njezina izričaja tražilo cijelu zasebnu raspravu, to problem ostavljam po strani, prihvaćajući zaključak o vezi notarske službe i biskupije odnosno izravnije kaptola.

kancelarske, što se zrcali i u oznakama njihove službe, bar u onim slučajevima kada se potpisuju kao *jadrensis curie notarius*⁸⁶, služili su se kako bi registrirali svoje poslove i čine i nositelji vlasti izvan teritorija gradskoga kotara. Dakako, riječ je o događajima iz razdoblja kada je grad potpadao pod jurisdikciju ugarsko-hrvatskoga kralja, kako je to bio slučaj tijekom posljednja dva desetljeća 12. i na samome početku 13. stoljeća⁸⁷. Objašnjenje o nastanku jedne takve isprave vrijedi ovdje opširnije citirati, jer jasno pokazuje da se krajem 12. stoljeća gradskoga notara, uz to i kanonika, moglo angažirati po proceduri koja se kasnije učvrstila pri angažiranju kaptola i kanonika kao nositelja instituta "javne vjere" u kraljevskoj službi. Naime, nakon što je početkom 1182. godine presudio u jednome sporu izvan granica gradskoga teritorija, (kraljevski) vojvoda (*studiosus exercitator*) Mavar došao je u Zadar te tu "zadarskoga notara Mateja pozvao pred nas i od riječi do riječi mu izložio cijelu stvar (tijek postupka i presudu - op. M.A.), zamolivši ga da s našim prije rečenim pristavom ode do onoga posjeda i ono što je i kako je od nas čuo te ono što bude spoznao o pristavovom postupku, pretoči u pisani instrument". Matej je to dakako i učinio, tako nastalu ispravu je "potvrdio i potpisao (svojim) uobičajenim znakom",⁸⁸ pa je ona u 14. stoljeću u kraljevskoj kancelariji, kako je već rečeno, čak i službeno tretirana kao "privilegij". Činjenica da se grad relativno brzo, 1204. godine ponovno našao pod vlašću mletačkoga dužda i pod njom, s manjim prekidima, ostao sve do početka 1358. godine, zapravo je odlučno utjecala na daljnji razvoj institucija notara i kaptola. U takvu razvoju kaptol je potpuno isključen iz javnih poslova u smislu posjedovanja "javne vjere", a taj je društveni institut u potpunosti prenesen na notare, kasnije javne bilježnike i općinske kancelare. Iz takva razvoja izvire i objašnjenje za praksu kakvu onda registrira jedan slučaj iz vremena kad je Zadar već došao pod vlast ugarsko-hrvatskoga kralja, a u kojemu gradski javni bilježnik nastupa u ulozi kakvu već

⁸⁶ Tako se, naime, iako ne uvijek i dosljedno, potpisuju notar Matej - usp. *Diplomatički zbornik* II, 151-153, odnosno njegov nasljednik notar Blaž - usp. *Diplomatički zbornik* II/1904, 243-245. 14. svibnja 1190.

⁸⁷ Tako je nastala presuda skradinskoga biskupa iz ožujka 1181. (*Diplomatički zbornik* II/1904, 171-172) i vrlo znakovita presuda kneza Mavra, kraljevskoga vojvode koji je provodio postupak restauracije kraljevske vlasti u krajevima koji su do 1180. godine spadali pod jurisdikciju Bizantskoga Carstva, odnosno mletačkoga dužda, a tada su došli pod vlast ugarsko-hrvatskog kralja (*Diplomatički zbornik* II/1904, 179-181, veljača 1182).

⁸⁸ Odnosni dijelovi izvornoga teksta isprave glase: *Legitime peracto iudicio cum venissemus Jaderam ad quedam patrandam negotia, Matheum Jaderensem notarium ad nos vocantes de verbo ad verbum totum hoc factum ei retulimus, rogavimus etiam, ut cum prefato nostro pristoldo ad idem predium pergeret et quemadmodum a nobis audierat et nostrum pristoldum agere cerneret, in scriptis redigeret ... Ego Matheus sancte Anastasie subdiaconus et Jaderensis notarius rogatu predicti Mauri comitis ut audiui scripsi, roboravi et solito signo signavi* (*Diplomatički zbornik* ... II/1904, 180-181).

posvuda drugdje imaju kaptoli i njihovi kanonici. Slučaj je zanimljiv iz više razloga, ponajprije stoga što pokazuje kako su se u praksi primjenjivale već spominjane odredbe Ludovikova privilegija za Zadrane od 10. siječnja 1358. godine, ali i stoga što daje naslutiti razloge koji su doveli do toga da je deset godina kasnije Katedralni zadarski kaptol ipak kraljevskom odlukom počeo djelovati kao "mjesto javne vjere".

Riječ je o formalnome privođenju kraju već spominjanoga prijepora oko sela Kokićane, koji je okončan tako što je strana koja je dobila spor, zadarska opatija Sv. Krševana, po kraljevskome i banskome izaslaniku, a uz svjedočenje izaslanoga kanonika Ninskoga kaptola, bila uvedena u posjed spornoga sela. Cijeli je posao obavljen u veljači 1361. i registriran posebnom ispravom što ju je 19. veljače sastavio i napisao zadarski zaprisegnuti javni bilježnik Beltramus de Tarsia iz Kopra.⁸⁹ Zanimljivost toga dokumenta proizlazi u prvome redu iz činjenice interferiranja dviju pravnih tradicija i sustava. S jedne se strane, naime, cijela procedura drži klasičnoga obrasca provođenja kraljevskih naloga: nakon kraljeve presude (transkribirane u Beltramovoj ispravi), uslijedio je pisani nalog banu Nikoli Seču za provođenje presude u djelo (i ovaj je nalog prepisan u Beltramovu dokumentu); kao odgovor na to, ban je poslao nalog Ninskome kaptolu za svjedočenjem u postupku uvođenja opatije u posjed (i banski je nalog transkribiran) te je Kaptol doista izaslao ninskoga nadpopa (*archipresbiter None*) Stanka, koji je onda bio nazočan kada je 16. veljače 1361. Mihovil od Sv. Petra, posebno određeni banov izaslanik, praktično uveo u posjed sela Kokićane zastupnika opata i samostana Sv. Krševana; sljedećega je dana, 17. veljače, izaslanstvo obišlo i pri tom detaljno popisalo granice sela, pri čemu je došlo i do spora oko dijela te granice; posao je stvarno okončan 19. veljače u Zadru, gdje je sastavljeno pismeno izvješće o cijelom poslu. To, međutim, pisano izvješće posve odudara od pravne tradicije u koju se postupak, sa svim nalogima i odgovorima na njih, može i mora smjestiti, i to poglavito stoga, što ga je sastavio već spomenuti zadarski javni bilježnik, koji je bio pridružen povjerenstvu i to po nalogu zadarskih općinskih vlasti⁹⁰, a ne Ninski kaptol koji je za tu prigodu posebno izaslao svoga predstavnika. No, i sam je bilježnički instrument, s transkripcijom kraljevske presude i naloga, odnosno iz njega izvedenoga banskog naloga, krajnje neobičan, budući da ovakav kakav je više liči na kaptolsku ispravu (*littere privilegiales*) no na "javnu ispravu" (*publicum instrumentum*) kakve su inače izdavali bilježnici. Objašnjenje svih

⁸⁹ Dokument je tiskan u *Diplomatički zbornik ... XIII/1915*, 106-110.

⁹⁰ U dokumentu je to i izrijekom naglašeno: *Ego Beltramus ... de uoluntate et consensu dominationis Jadre cum supradictis duobus nunciis ... ad supradicta fui* (*Diplomatički zbornik XIII/1915*, 110).

ovih neobičnosti svakako valja tražiti u činjenici što je sporni posjed, selo Kokićane, bio dio gradskoga kotara, dakle unutar onih granica u kojima su Zadrani uživali privilegij odobren po kralju Ludoviku, sukladno kojemu su mogli regulirati sve svoje poslove "javnim instrumentima" izdanim po gradskim bilježnicima. Da se doista radi o pridržavanju odredbi kraljevskoga privilegija jasno potvrđuje činjenica da je bilježnik Beltramus bio pridružen povjerenstvu "po volji" gradskih vlasti, no ono što ne znamo, a što bi svakako bilo vrlo zanimljivo doznati, jest odgovor na pitanje kako se uopće došlo do toga da posao kraljevskoga (banskoga) izaslanika i njegova svjedoka bude registriran bilježničkom, a ne kaptolskom ispravom. Da je to rješenje rezultat pregovaranja između gradskih vlasti i bana može se naslutiti već i iz činjenice da je ban Nikola svoj zahtjev Ninskome kaptolu uputio pismom sastavljenim u Zadru 7. veljače 1361. godine. Dalju potvrdu pregovaranja i pogađanja o tome kako će posao biti obavljen valja vidjeti u tome, što je u nalogu bilo naznačeno kako se selo Kokićane nalazi "u kraljevstvu Hrvatske", što je onda i impliciralo kaptolsko svjedočenje. Konačno, postignuti se kompromis može naslutiti iz toga što je bilježnik Beltramus za banov nalog Ninskome kaptolu ustvrdio kako je poslan "prema zemaljskom načinu i običaju"⁹¹, iako o tome u samome nalogu nema ni riječi.

Dalja razrada svih implikacija ovoga slučaja i potraga za drugima sličnima, udaljila bi ovaj uvod od njegova temeljnoga cilja, pa valja samo naznačiti da su ovakvi i slični prijevori i sporovi nedvojbeno utjecali na odluku da se i u samome Zadru Katedralni kaptol osposobi za obnašanje funkcije "vjerodostojnoga mjesta". Polazeći od toga da je kraljevska kancelarija odgovarajući kraljevski privilegij, kojim se praktično "uzdiže i autenticira", kako je to ranije opisao zagrebački kanonik Ivan arcidakon gorički, pečat Zadarskoga kaptola izdala pod nadnevkom 21. siječnja 1371. godine,⁹² čini se da bi cijelu zamisao trebalo dovesti u vezu s djelovanjem posebnoga kraljevskoga izaslanstva koje je tijekom prethodne 1370. godine obilazilo Hrvatsku i Dalmaciju te rješavalo različite prijevore i reguliralo pravni život zemlje. Takva posebna kraljevska izaslanstva bila su jedan od instrumenata preko kojih je kralj Ludovik gradio svoj autoritet u ovim krajevima nakon 1358. godine⁹³, pa je ovo povjerenstvo

⁹¹ Banov je nalog kao zasebni dokument tiskan u *Diplomatički zbornik ... XIII/1915*, 102-103, 7. veljače 1361, a u njemu se Kokićane opisuju ovako: *villa seu possessio Coquiana vocata in regno Croacie existens*. Formulacija kojom se taj banov nalog Ninskome kaptolu opisuje u dokumentu od 19. veljače glasi: *secundum morem et consuetudinem patrie capitulo ciuitatis None suas litteras destinavit* (*Diplomatički zbornik ... XIII/1915*, 107).

⁹² Često citirani kraljevski privilegij tiskan je u *Diplomatički zbornik ... XIV/1916*, 301-303, 21. siječnja 1371.

⁹³ Vidi KARBIĆ, "Defining ...", 224-225.

iz 1370. godine bilo treće takvo o kojemu govore sačuvani i poznati dokumenti. U njegovu su sastavu bili njitranski biskup Ladislav i predstojnik pečuške komore Saracen, a njihovo je djelovanje zabilježeno kroz tri sačuvana dokumenta iz svibnja i lipnja 1370. godine.⁹⁴ Ladislav i Saracen, koji su svoj posao obavljali "u ime osobe kralja" preuzimajući "puni kraljevski autoritet" (*in persona regie maiestatis cuius plena auctoritate fungimus*), sa sobom su nosili i posebni kraljevski registar posjedovnih prava kraljevine (*regnum*) Hrvatske, prvi hrvatski katastar za koji sa sigurnošću možemo ustvrditi da je postojao i o kojemu je već bilo riječi na početku ovoga uvoda, sastavljen najvjerojatnije još 1360. ili 1361. godine, a čiji se jedan primjerak čuvao i u Splitskome kaptolu. Održavali su županijske "shodove" (*sabore – congregacio generalis*), na njima pretresali različite probleme i sporove, ali su obilazili i dalmatinske gradove i rješavali ono što gradske vlasti same nisu mogle riješiti. Kada su svoj posao priveli kraju i vratili se na kraljevski dvor, nažalost se ne može utvrditi, kao što se ne može utvrditi jesu li podnijeli i pismeno izvješće i dali eventualne prijedloge, što bi bilo za očekivati. Iako, dakle, o tome u sačuvanim i poznatim vrelima nema nikakva jasnoga traga, može se, sudeći po tome što je posao oko uspostave "vjerodostojnoga mjesta" i izradbe pečatnjaka morao biti planiran i priveden kraju u drugoj polovici 1370. godine, dakle neposredno po okončanju misije biskupa Ladislava i predstojnika komore Saracena, ipak zaključiti da se to uspostavljanje, kao čin kraljevske volje, može vezati i uz njihovu djelatnost. Bilo kako bilo, u siječnju 1371. godine, nakon što je već bio izrađen i potpuno novi pečatnjak⁹⁵, Kaptol je konačno otpočeo svoje djelovanje.

*

Prije no što ukratko opišem način rada Kaptola i vođenja njegovih registara, od kojih se jedan ovdje objavljuje, valjalo bi izvući neke zaključke iz gornjih razglabanja važne za razumijevanje okolnosti u kojima su kaptoli u Splitu i Zadru počeli svoje djelovanje kao "vjerodostojna mjesta" i to utoliko ukoliko ti zaključci mijenjaju sliku stvorenu u literaturi. Prije svega, valja se zapitati je

⁹⁴ Dokumenti su tiskani u: ANČIĆ, "Desetljeće ...", 256, 3. svibnja 1370; *Diplomatički zbornik* XIV/1916, 261-262, 29. svibnja 1370, i 268-269, 10. lipnja 1370.

⁹⁵ O tome da se doista radi o novom pečatnjaku, kao i za sliku te opis njegova otiska, vidi GULIN, *Hrvatska crkvena ...*, 308, premda se njegova tvrdnja kako kralj privilegijem od 21. siječnja 1371. "određuje njegov oblik sa sadržajem" čini teško prihvatljivom. Ono što kraljevski privilegij donosi jest opis *već izrađenog pečatnjaka*, a ne odredbe o tome kako on *treba izgledati*, kako se može razumjeti autorova tvrdnja.

li razvoj institucije "vjerodostojnoga mjesta" u krilu crkve, odnosno u organizacijskoj formi katedralnih i zbornih kaptola i velikih samostana, baš takva posebnost Ugarske, kako to nastoje prikazati moderni mađarski povjesničari⁹⁶. Bez potrebe za detaljnijim elaboriranjem, nije teško dokazati kako je oslonac na crkvu kao instituciju u začecima, pogotovo službene, pisane komunikacije jasno vidljiv na mnogo širem prostoru no što je Ugarska. Ovdje će biti dovoljno prisjetiti se hrvatskoga kneževskoga dvora u 9. stoljeću i njegove "kapele" u kojoj nastaju i prve sačuvane kneževske isprave ili činjenice, da je u 11. stoljeću položaj kraljevskoga kancelara obnašao hrvatski biskup⁹⁷. Doda li se, pak, tomu i saznanje da gradsko bilježništvo i kancelarija također nastaju u okrilju crkve, štoviše katedralnoga kaptola, kako je to ranije pokazano, slika postaje jasnija. Objašnjenje toga valja potražiti u ideji koju je svojedobno, razmatrajući vremenski drugačiji, raniji kontekst slične pojave u Italiji, izložio G. Tabacco⁹⁸. Ukratko, Tabacco smatra da je u društvu konstruiranom i odgojenom za štovanje onoga koji čita dok slavi "službu božju" i koji kroz pisani tekst brani, uvećava i(li) uređuje crkveni patrimonij, a takvo je ranosrednjovjekovno europsko društvo, pogotovo ono koje nastaje na njegovim rubovima, poput Hrvatske, Ugarske, Češke, Poljske itd., posve prirodno i gotovo jedino moguće obratiti se istoj toj instituciji kada nekomu zatrebaju usluge iz domene pismenosti, pogotovo kada se radi o dokumentaciji koja ima ili treba imati službenu formu. Iz toga onda kao prirodni, organski iskaz takvih shvaćanja izlazi navada obraćanja kaptolima, biskupima ili samostanima, kako bi oni, kao čvorišne točke društvenoga povjerenja, a u nedostatku bilo kakva oblika laičke administracije, registrirali pojedine društveno važne transakcije. U daljemu razvoju, od 11. stoljeća nadalje, koji nam je već mnogo bolje poznat i jasan zahvaljujući većem broju sačuvanih vrela, takva se djelatnost tih crkvenih institucija, dakako i pod utjecajem koji dolazi iz vanjskoga svijeta, ipak stavlja pod nadzor svjetovnih vlasti. U tome kontekstu valja razumijevati zašto su i kako općine primorskih gradova, u procesu izgradnje komunalne vlasti, stavile kaptolske notare pod svoj puni nadzor i na taj način

⁹⁶ Tako ENGEL, *The Realm ...*, 122, veli da su "vjerodostojna mjesta" "a legal institution peculiar to Hungary". Vrlo slično stajalište zauzima i HUNYADI, "Administering ...", 25, kada govori o "the uniquely Hungarian institution of the *loca credibilia*".

⁹⁷ To kao notorne činjenice registrira, primjerice, BEUC, *Povijest ...*, 50.

⁹⁸ Giovanni TABACCO, "La genesi culturale del movimento comunale italiano", u: *Civiltà comunale: Libro, Scrittura, Documento*, Atti del convegno (Genova, 8-11 novembre 1988), *Atti della Società Ligure di Storia Patria* NS XXIX (CIII), fasc. II, Genova 1989 (dostupno i korišteno u elektroničkoj formi prema izdanju u: Giuliana ALBINI (ur.), *Le scritture del comune: Amministrazione e memoria nelle città dei secoli XII e XIII*, Torino 1998 - <http://centri.univr.it/RM/bibliotec/scaffale/volumi.htm>), 32.

praktično kaptolima oduzele raniju funkciju razvijajući iz toga, pod utjecajima koji dolaze iz Italije, svoj institut javnoga bilježnika. U Zadru, najvećem i gradu s najjačom tradicijom municipalne uprave, kaptol je potpuno istisnut iz domene vođenja administracije,⁹⁹ a uslugama gradskih bilježnika u 13. stoljeću bez ikakva zazora se koristi i hrvatsko plemstvo za registriranje međusobnih transakcija i kada one nemaju baš nikakve veze s gradom¹⁰⁰. U Splitu i drugim gradovima koji su ostali pod jurisdikcijom kraljevske vlasti, kaptoli su, u ovome ili onom obliku, održali svoju društvenu relevantnost, ali se i tu dade razaznati ovisnost stupnja razvoja institucije o snazi općinske vlasti - u Splitu, do kraja izgrađenoj i učvršćenoj komuni, uloga se kaptola u vođenju administracije sve više marginalizira i prenosi na javne bilježnike, a dio nekadašnjih funkcija kaptola prelazi na nadbiskupa koji ima svoga zaprisegnutog bilježnika; u Ninu, pak, u gradu koji se razvija pod širokom sjenom obližnjega Zadra, kaptol je očuvao veliki utjecaj i sredinom 13. stoljeća, zasigurno pod izravnim utjecajem koji dolazi sa sjevera, pretvorio se u punome smislu u instituciju "vjerodostojnoga mjesta". Takav se razvoj već uvelike podudara s razvojem dalje na sjever, gdje je prvotna *sui generis* djelatnost kaptola, kojima su se za usluge obraćali oni koji nisu mogli računati na solidarnost i pomoć struktura moći lokalne zajednice¹⁰¹, stavljena pod nadzor kraljevske vlasti i konačno u 14. stoljeću pretvorena u dio kraljevske administracije¹⁰². Institucionaliziranje je, dakle, kaptola u Splitu i Zadru kao "mjesta javne vjere" nedvojbeno posljedica izravne intervencije kraljevske vlasti, i svako dalje razmatranje okolnosti

⁹⁹ Kada je u Zadru 1258. godine napravljen prijepis presude ugarsko-hrvatskoga kralja Stjepana III. iz 1166. godine, za veću vjerodostojnost toga bilježničkoga prijepisa na njega je stavljeno dodatnih pet pečata, četiri crkvena i uz njih još i pečat općine, ali među onim crkvenima nije bilo kaptolskoga. Stavljani su naime pečati zadarskoga nadbiskupa Lovre, priora dominikanaca, zadarskoga franjevačkog kustoda te opata samostana Sv. Krševana - *Diplomatički zbornik ... V/1907*, 1. lipnja 1258.

¹⁰⁰ Primjer za to je isprava, zapravo priznanica, izdana od zadarskoga javnog bilježnika i ovjerena po općinskom egzaminatoru, kojom se Radovan Drag(i)nić i njegov nećak Dakoj, sin pokojnoga Ivana, očituju da su primili novac od Toliše Kačića na ime namire krvi, za smrt pokojnoga Ivana, Dakojeva oca, i Radovanova sina Juraja, a po presudi lučkoga sudbenoga stola što je zasjedao u Podgrađu - *Diplomatički zbornik ... VI/1908*, 159, 4. ožujka 1276. Za izgled očuvanja ovakvih dokumenata u susljednim vremenima otomanskih pljačkaških pohoda i osvajanja, koji su izazvali i velika migracijska gibanja, znakovita je pribilješka na citiranome dokumentu koji je dospio u fond spisa samostana Sv. Dominika. Ta pribilješka glasi: *1276. compromissum Georgii Dragnich. Ad conventum sancti Dominici non atinet*, i ona jasno pokazuje da je dokument tu dospio pukim slučajem, pod okolnostima koje će vjerojatno zauvijek ostati zagonetka.

¹⁰¹ Tumačenje koje daje RADY, *Nobility ...*, 67 i d.

¹⁰² Pitanje razvoja bilježničke službe u kontinentalnim gradovima ovdje je u potpunosti ostavljeno po strani, iako bi se u takvoj raspravi mogla u velikoj mjeri promijeniti u literaturi orisana slika.

oblikovanja navike traženja usluga tih institucija i njihovog društvenog ukorjenjivanja u drugoj polovici 14. i prvoj polovici 15. stoljeća morat će polaziti iz toga konteksta.

*

Osim izrade novoga pečatnjaka, sve druge pripreme Zadarskoga kaptola za novu funkciju koju je i službeno počeo ostvarivati nakon 21. siječnja 1371. ostaju nam nažalost u mraku nedostatka vrela. Koliko se danas može razaznati, prva osoba koja je za račun kaptola obavljala posao sastavljanja i pisanja isprava bio je svećenik Ilija, splitski kanonik, javni bilježnik "s carskim ovlastima" i zaprisegnuti bilježnik zadarske općine. Je li njegovo angažiranje i za kaptolskoga pisara (*scriba*), kako sam u dokumentima opisuje svoj položaj, imalo kakve veze s time što je bio svećenik i uživao sinekuru splitskoga kanonika ne može se sa sigurnošću reći, no to se ipak čini vrlo vjerojatnim tim više što je Ilija obavljao bilježničke usluge i u drugim internim crkvenim transakcijama¹⁰³. Njegov najstariji sačuvani instrument izdan za račun Zadarskoga kaptola potječe iz 1371. i sastavljen je nakon 6. ožujka te godine, ali je kao i drugi po starosti sačuvani, onaj iz 1373. godine¹⁰⁴ nedatiran! Oba dokumenta su u stvari autentični prijepisi vladarskih naloga, u prvome slučaju kraljevskoga naloga Petru de Bellante, knezu Bužana i Počitelja, a u drugome hrvatskoga hercega Karla Dračkoga kliškomu kaštelanu Ladislavu. Iz usporedbe dokumenata i njihovih gotovo identičnih formulacija, jasno se daje zaključiti da je svećenik Ilija za svoj posao koristio neku vrst priručnika s obrascima isprava, no znakovita je činjenica da svoje najstarije dokumente nije datirao, na isti način na koji nije datiran ni najstariji sačuvani instrument Splitskoga kaptola. Sljedeći sačuvani kaptolski instrument sastavljen i napisan po svećeniku Iliji ima, međutim, datum i formalno predstavlja puno kaptolsko svjedočenje o uvodu u posjed, što ga je u selu Kučine kod Splita, proveo po nalogu hrvatskoga hercega i kao njegov pristav, zadarski plemić Damjan, pok. Ivana, de Varicassis (Varikaša) u nazočnosti zadarskoga arcidakona Mihovila, kao

¹⁰³ Tako je, primjerice, upravo Ilija sastavljao, pisao i svojim bilježničkim znakom ovjeravao priznanice za svećenika Juraja, župnika zadarske crkve Sv. Marije velike i podsabirača papinske desetine, a koje je onda Juraj znao još ovjeriti i svojim pečatom - vidi *Diplomatički zbornik ... XIV/1916*, 499-500, 10. ožujka 1373. i 517-518, 25. travnja 1373; *Diplomatički zbornik ... XV/1934*, 7-8, 28. siječnja 1374. i 343-344, 31. siječnja 1378.

¹⁰⁴ Isprava Zadarskoga kaptola datirana po izdavaču u 1371. godinu, sačuvana je u izvorniku i tiskana u *Diplomatički zbornik ... XIV/1916*, 390. Ona iz 1373. sačuvana je u prijepisu Splitskoga kaptola i tiskana u KATIĆ, "Selo ...", 160-161.

izaslanoga svjedoka¹⁰⁵. Svećenik je Ilija zasigurno uspostavio i registar instrumenata koje je izdavao za račun kaptola, no on se u sačuvanim i poznatim dokumentima ne spominje. K tomu, usporedbom svih sačuvanih registara može se zaključiti da je obrazac sastavljanja isprava za račun kaptola koji je uspostavio svećenik Ilija ipak imao stanovitu težinu uzorka, koji će se u temeljnim obrisima održavati pod opisnim izričajima "(isprava sastavljena) na način uobičajen za zadarski kaptol" (*per modum consuetum capituli Iadrensis*), ili "po stilu zadarskoga kaptola" (*secundum stilum capituli Iadrensis*). Detaljnu, pak, diplomatsku raščlambu isprava Zadarskoga kaptola nastalih između 1371. i sredine 15. stoljeća, što između ostaloga znači i uočavanje onih elemenata u njima koji se ponavljaju i raspoznaju kao naslijeđe djelovanja svećenika Ilije, omogućit će tiskanje svih sačuvanih registara.¹⁰⁶

Kao obrazac se, međutim, raspoznaje i činjenica da se Kaptol i nakon svećenika Ilije nastavio služiti uslugama gradskih javnih bilježnika i to će zapravo, s jednim izuzetkom, ostati jasna konstanta cjelokupnoga njegova djelovanja kao "mjesta javne vjere" sve do posljednjih poznatih dokumenata koje je u tome svojstvu izdavao do sredine 15. stoljeća¹⁰⁷. Kaptolske su se isprave u službenoj, konačnoj formi izdavale uglavnom na pergameni i ovjerene pečatom, dok su se registri vodili u svescima od papira. Ovdje, međutim, valja odmah jasno podcrtati i naglasiti - registri zrcale tek dio djelatnosti Kaptola kao "vjerodostojnoga mjesta". Naime, u njih su, sukladno praksi kakva je i inače vladala u kaptolima Ugarsko-hrvatskog Kraljevstva¹⁰⁸, unošeni samo oni dokumenti koji su nastali na zahtjev privatnih stranaka i po njihovim izjavama (tzv. *litterae fassionales*). Dokumenti nastali djelovanjem kaptola kao dijela kraljevske administracije, što znači kroz provođenje naloga "državnih" (kraljevskih) organa vlasti, nisu unošeni u registre. U Zadru je svaki od angažiranih gradskih bilježnika vodio kao kaptolski pisar poseban registar, čak i onda kad se njihov posao unekoliko vremenski preklapao, odnosno kada su sinkrono radili za račun kaptola, pa su ti registri vjerojatno zahvaljujući upravo toj okolnosti i ostali sačuvani (da su vođeni i čuvani kao isključivo kaptolski registri, kao što je to izgleda bio slučaj u Splitu, vjerojatno bi propali uslijed

¹⁰⁵ Kaptolski dokument izdan 24. travnja 1374. tiskan je u KATIĆ, "Selo ...", 161-162.

¹⁰⁶ Najstariji u izvorniku sačuvani instrument što ga je svećenik Ilija sastavio i napisao kao kaptolski *scriba* nije objavljen i donosim ga ovdje kao Prilog IV, kako bi slika o djelovanju Zadarskoga kaptola bila što potpunija.

¹⁰⁷ Ovo je jasna razlika u odnosu na praksu raspoznatljivu u kaptolima sjeverne Hrvatske i Ugarske, gdje su oblikovanje isprava na sebe preuzeli kanonik-lektor, a u institucijama s većim obujmom poslova, posebno angažirani *notarius*, pa čak i *subnotarius* - usp. GULIN, *Hrvatski srednjovjekovni ...*, 14 i d.; SZENDE, "The Uses ...", 112.

¹⁰⁸ Usp. o tomu SZENDE, "The Uses ...", 113.

gubitka relevantnosti i prestanka potrebe za čuvanjem u 16. stoljeću i kasnijim vremenima). Do danas su sačuvana četiri integralna registra:

a) registar koji je vodio bilježnik Petar Perençanus, a on sam ga naziva *quaternus magnus*; njegov naziv ima opravdanje u činjenici drugačijeg, većeg formata, i doista posve drugačijega izgleda od uobičajenih bilježničkih registra, iz čega se može zaključiti da je bio posebno priređen za unošenje kaptolskih isprava; u Arhiv HAZU dospio je pod nepoznatim okolnostima (vjerojatno ga je u Zadru prisvojio Ivan Kukuljević Sakcinski i uvrstio u svoju "zbirku" da bi s njom, poslije njegove, smrti dospio u Akademijin arhiv)¹⁰⁹; ovaj registar za tisak priprema D. Karbić;

b) registar što ga je vodio bilježnik Articutius de Rivignano, koji se ovdje objavljuje, a koji izgleda kao uobičajeni bilježnički registar, čuva se danas u Znanstvenoj knjižnici u Zadru, no kako je u nju dospio nije poznato¹¹⁰;

c) registar što ga je vodio bilježnik Petar de Serçana i nalazi se zajedno s ostalim sačuvanim Petrovim spisima u Državnom arhivu u Zadru, uklopljen u prvi svežanj (*bustu*) njegovih registra bez neke očigledne logike¹¹¹; ovaj registar za tisak priprema potpisnik ovih redaka;

¹⁰⁹ Njegova je arhivska signatura: Arhiv HAZU u Zagrebu, 1. d. 38. Precizne podatke o njegovu sadržaju i obujmu donosi KARBIC, "Agrarni ...", 18. Način na koji je nastala velika Kukuljevićeva "zbirka", što je na svu sreću ipak završila u Akademijinu arhivu (za razliku od nekih drugih, koje su nasljednici prodavali najboljem ponuđaču), koliko znam, nikad nije pretresan u literaturi. S obzirom na njegove doista velike zasluge u izgradnji moderne hrvatske nacije, ali i u spašavanju povijesnih vrela na čiju se vrijednost gledalo drugačijim očima sredinom 19. stoljeća, očigledno se nije smatralo "prikladnim" govoriti otvoreno o načinu na koji je dolazio do dokumenata. Vrijedilo bi stoga iz suvremenih spisa zadarskoga arhiva izvući na svjetlo dana one podatke, a tamo ih doista ima, koji govore o Kukuljeviću te dodati već formiranoj "priči o zaslužnom nacionalnom djelatniku" i one dijelove koje smo dosad "zanemarivali", praveći se da ne vidimo "slona u sobi" (mehanizam koji stoji iza ovakva postupanja otkriva i iz sociološkoga kuta razmatra Eviatar ZERUBAVEL, "The Elephant in the Room: Notes on the Social Organization of Denial", u: Karen E. CERULO (ur.), *Culture in Mind: Toward a Sociology of Culture and Cognition*, New York 2002, od koga sam i posudio metaforu o slonu).

¹¹⁰ Njegova je signatura: Znanstvena knjižnica u Zadru, fond rukopisa, Articutius de Rivignano. Precizne podatke o njegovu sadržaju i obujmu također donosi KARBIC, "Agrarni ...", 18, koga samo valja nadopuniti podatkom da je dio registra ostao nepopunjen, odnosno da je osam posljednjih folija ostalo prazno.

¹¹¹ Arhivska signatura toga registra je: Državni arhiv Zadar, Spisi zadarskih bilježnika, Petrus de Serçana, B. fasc. III. Precizne podatke o njegovu sadržaju i obujmu također donosi KARBIC, "Agrarni ...", 18. Valja samo ispraviti Karbićev navod o tome da je Petar kao kaptolski pisar radio od 1393. godine, što nije posve precizno – naime, prvi i najstariji unesak u njegov registar nosi nadnevak 17. siječnja 1393, ali se zapravo radi o 1394. godini (o načinu računanja početka godine u Zadru vidi STIPIŠIĆ, *Pomoćne ...*, 195). Ista se primjedba odnosi i na njegov najmlađi dokument, koji nosi nadnevak 8. veljače 1397. (registar pod navedenom signaturom, fol. 38/549), ali se i ovdje zapravo radi o 1398. godini.

d) četvrti je registar različit od prethodnih utoliko što su ga vodila dvojica bilježnika - "otvorio" ga je bilježnik Ivan de Trottis, a onda naslijedio i do kraja vodio bilježnik Teodor de Prandino; i ovaj je registar, vjerojatno na isti način kao i onaj Petra Perenčanusa, dospio u Akademijin arhiv, no kada ga je D. Karbić prvi put notirao u literaturi nije bio svjestan da se radi o jednom registru kojega su vodila dva različita bilježnika¹¹², na što je prvi upozorio N. Jakšić, objavljujući regeste dokumenata iz jednoga izgubljenog registra, onoga što ga je vodio bilježnik Vannes pok. Bernarda de Firmo¹¹³; u svome prikazu kaptolskih registara D. Karbić je okvirno datirao dokumente ovoga registra u razdoblje "od 1404. do 1425. godine" te bi u dopuni te informacije valjalo samo precizirati da Ivanov dio registra na 68 paginiranih stranica papira (34 folija) sadrži ukupno 31 kaptolski dokument, koji su sastavljeni između 5. studenoga 1404. i 18. rujna 1406. godine, dok Teodorov dio na 144 stranice (77 folija) sadrži ukupno 56 kaptolskih dokumenata sastavljenih između 10. studenoga 1408. i 25. svibnja 1425. godine; ovaj registar za tisak priprema D. Karbić.

Da se u ovome posljednjem slučaju doista radi o preuzimanju već otvorena registra i njegovu daljem korištenju od strane drugog bilježnika, najjasnije se potvrđuje činjenicom da je u spisima bilježnika Ivana de Trottisa, koji se danas čuvaju u Državnom arhivu u Zadru, sačuvana i pomoćna bilježnica toga registra (*bastardel*)¹¹⁴. Riječ je o papirnoj bilježnici manjega formata s četrdeset folija, koja ima uvez od pergamene. Na tim koricama, velikim slovima svečana izgleda, napisano je: *Pro capitulo*. Ispod toga, Ivanovim običnim rukopisom tekst se nastavlja: *In Christi nomine. Amen. Anno ab incarnatione M CCCC IVo*, a onda u sljedećem redu, opet nešto svečanijim rukopisom: *Ioannis de Trottis de Alexandria notarii Iadre et scribe capituli*. Prvih petnaestak folija te bilježnice ispunjeno je instrumentima pisanim Ivanovom rukom, potom dolazi nekoliko praznih folija, da bi se onda, bez ikakva objašnjenja, nastavili nizati kaptolski instrumenti pisani rukom Teodora de Prandina. Na isti način kao i registar, dakle, i *bastardel* je otvorio Ivan i u njega počeo unositi skraćene verzije instrumenata koje je sastavljao za Kaptol. Nakon što je prestao obavljati posao kaptolskoga *scribe*, a na tomu ga mjestu naslijedio Teodor de Prandino, i registar i *bastardel* prešli su u njegovu nadležnost da bi

¹¹² Suvremena je signatura toga kodeksa: Arhiv HAZU u Zagrebu, IV. b. 41. Kako su D. Karbića u vrijeme objavljivanja njegove rasprave iz 1990. godine zanimali samo dokumenti s kraja 14. stoljeća, to nije ni poklonio posebnu pozornost registru s ispravama nastalim između 1404. i 1425. godine.

¹¹³ Usp. Nikola JAKŠIĆ, "Regesti zagubljenih zadarskih kaptolskih isprava na razmeđu XIV. i XV. stoljeća", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 40/1998, 83, bilj. 6.

¹¹⁴ Državni arhiv u Zadru, Spisi zadarskih bilježnika, Ivan de Trottis, B. I, fasc. III.

ih on onda vodio do 1425. godine.¹¹⁵ Svemu ovomu što je rečeno o sačuvanim registrima svakako valja pridodati ono što danas znamo o izgubljenom registru koji je vodio Vannes pok. Bernarda iz Firma. Njegov sadržaj u obliku kratkih regista poznajemo zahvaljujući činjenici što ga je u drugoj polovici 18. stoljeća pregledao i registirao zadarski kanonik Guerrin Ferrante. Prema njegovim zapisima taj je registar također rađen na papiru, ali kao i sačuvani Ivanov i Teodorov *bastardel* uvezan u pergamenu (*in un libro coperto di bergamina vecchia segnato Capituli Iadrensis*), sadržavao je ukupno 50 kaptolskih dokumenata, sastavljenih između 20. prosinca 1400. i 11. srpnja 1404. godine¹¹⁶.

Saberemo li sve podatke o registrima i u njima zapisanim ispravama, pregled bi izgledao ovako:

Bilježnik	Razdoblje vođenja registra	Broj dokumenata
Petar Perençanus	1380-1391.	107
Articutius de Rivignano	1389-1396.	73
Petar de Serçana	1394-1398.	58
Vannes Bernardi de Firmo	1400-1404.	50
Ivan de Trottis	1404-1406.	31
Teodor de Prandino	1408-1425.	56

Iz toga se pregleda vidi da se Kaptol nije baš dosljedno držao pravila o angažiranju uvijek po jednoga od gradskih bilježnika, koji bi onda vodio registar unoseći u njega sve dokumente koji su u to vrijeme izdavani. Preklapanja se, dakle, očituju u radu Petra Perençanusa i Articutiusa de Rivignana u razdoblju od 1389. do 1391. godine, a potom i u radu Articutiusa i Petra de Serçane između 1393. i 1396. godine. U ovome drugom slučaju valja svakako uočiti da je, iz nepoznata razloga, Articutius prestao sastavljati kaptolske isprave u studenome 1393. godine, a da je Petar počeo raditi taj posao u siječnju sljedeće, 1394. godine.¹¹⁷ Zašto se i kako dogodio ovaj prekid i kako je Articutius ponovno počeo obavljati posao pisara za Kaptol, odnosno kako ga je od

¹¹⁵ O međusobnom odnosu registra i *bastardela*, o tome u kojoj se mjeri instrumenti iz njih preklapaju i ponavljaju, odnosno o tome kojih instrumenata ima u jednome, a nema u drugome, opširnije će razglabati D. Karbić u uvodnoj studiji pri publiciranju Ivanova i Teodorova registra.

¹¹⁶ Usp. JAKŠIĆ, "Regesti ...".

¹¹⁷ Vidi ovdje dokumente pod brojevima 65 i 66, odnosno prvi unesak u Petrov registar prema DAZd, SZB, Petrus de Serçana, B. I, fasc. III, fol. 1-1', 17. siječnja 1393. (r. 1394).

listopada 1395. godine dijelio s Petrom, ostaje zasad zagonetkom. Zaključak o preklapanju rada različitih bilježnika dobiva na težini uzmu li se u obzir i oni kaptolski instrumenti koji su sačuvani kao pojedinačni dokumenti na pergameni, a kojih iz razdoblja od 1385. do 1399. godine ima ukupno jedanaest. Četiri je napisao Petar Perenčanus, a posljednji je iz 1390. godine.¹¹⁸ Iz 1396. godine sačuvan je jedan instrument što ga je sastavio i napisao bilježnik Van-nes q. Andreutii de Firmo¹¹⁹, od koga inače nisu sačuvani ni registri bilježničkih isprava, a ne može se sa sigurnošću reći ni kada je i koliko radio u Zadru, pa ni to je li uopće vodio registar kaptolskih isprava, odnosno je li za taj posao bio trajnije angažiran.

Uz to, sačuvano je ukupno šest kaptolskih isprava što ih je sastavio i napisao nepoznati bilježnik, koji je, koliko se danas zna, jedini nosio titulu "pisar, kancelar i zaprisegnuti (bilježnik) kaptola"¹²⁰ i ujedno je jedini autor kaptolskih isprava koji se na njih nije potpisivao svojim imenom te za njihovu ovjeru nije koristio svoj bilježnički znak (*signum notarii*). Uz to su njegove isprave svojim oblikom i formulama kojima se koristi (primjerice on, govoreći u ime Kaptola, redovito za sastavljanje isprava koristi izričaj *testimonium perhibemus*) najbliže ispravama nastalim u kaptolima sjevernih krajeva, poglavito već onima koje su sastavljane u Kninskom kaptolu. Sa svim time čini se potpuno sukladnim to što ga se onda i označuje kao kaptolskoga "kancelara i zaprisegnutoga (bilježnika)", koji je pritom vodio registar označen kao *quaternus magnus*, a koji je izgledom nedvojbeno bio sličan prvom sačuvanom registru, onome velikoga formata što ga je vodio Petar Perenčanus. Zahvaljujući svim tim činjenicama može se i posve pouzdano identificirati kao autora ovih kaptolskih isprava svećenika i zadarskoga kanonika Mateja zvanog Salašić, sina mornara Ivana, koji je radio i kao općinski zaprisegnuti bilježnik. Za Mateja se pouzdano zna da je svoju titulu "javnog bilježnika s carskim ovlastima i redovitog suca" (*publicus imperiali auctoritate notarius et iudex ordinarius*) stekao u Zadru, odnosno da mu ju je u tome gradu podijelio Atanazije, biskup albanskoga grada Drivasta, 22. kolovoza 1390. godine¹²¹. Njegovu ostavštinu

¹¹⁸ Dokumenti su tiskani u *Diplomatički zbornik ... XVI/1976*, 547-549, 5. rujna 1385. te *Diplomatički zbornik ... XVII/1981*, 148-150, 18. svibnja 1388, 231-233, 14. listopada 1389. i 256-258, 19. svibnja 1390.

¹¹⁹ Dokument je tiskan u *Diplomatički zbornik ... XVIII/1990*, 123-125, 8. lipnja 1396.

¹²⁰ Šest sačuvanih isprava anonimnoga bilježnika tiskano je u *Diplomatički zbornik ... XVIII/1990*, 367, 17. rujna 1398, 369-370, 25. rujna 1398, 406-408, 20. prosinca 1398, 422-424, 12. veljače 1399, 432-435, 19. travnja 1399. i 507-508, 27. prosinca 1399. U dokumentu od 19. travnja stoji da je Kaptol naložio sastavljanje isprave i njezino unošenje u *quaternus magnus* osobi koju se onda označuje kao *nostro scribe et cancellario et iurato capituli*.

¹²¹ S obzirom na činjenicu da su dokumenti kojima se podjeljuje ovakva titula velika rijetkost u dokumentaciji 14. stoljeća iz naših krajeva, donosim ovdje instrument koji je tom prigodom sastavio Articutus de Rivignano kao Prilog VI.

sačuvanu u Državnom arhivu u Zadru tvori tek jedan svežanj registara s tri sveščića, od kojih je jedan i registar zapisnika o radu nadbiskupskoga crkvenog suda s kraja 14. stoljeća¹²². U uvodnoj formuli drugoga sveščića, u koji je unosiо isprave što ih je sastavljao kao gradski javni bilježnik, Matej je svoje zvanje i funkcije ovako opisao: "javni bilježnik s carskim ovlastima i sada zaprisegnuti bilježnik zadarske općine i kaptola"¹²³. Konačno, treći sačuvani sveščić predstavlja zapravo Matejevu pomoćnu bilježnicu (*bastardel*) u koju je registrirao skraćene verzije, koncepte dokumenata što ih je tek trebao sastaviti u punoj formi. Među mnoštvom tih koncepata dokumenata što ih je sastavljao kao gradski javni bilježnik nalaze se, međutim, i tri dokumenta nastala u sklopu djelovanja Kaptola kao "vjerodostojnoga mjesta". Riječ je o dokumentima koje je u jednom slučaju već u takvu obliku u pomoćnom registru potpisao zadarski kanonik Šimun, dok je za druga dva jednostavno naznačeno *Actum in capitulo Iadrensi*¹²⁴. Kako se iz ovoga jasno vidi, Matej je nastavio sastavljati isprave za račun Kaptola, unoseći ih vrlo vjerojatno u svoj registar i u vrijeme kada je već službu kaptolskoga "pisara" preuzeo Vannes q. Bernardi

¹²² Sam je Matej ovako naznačio sadržaj toga registra: *In Christi nomine. Amen. Infra scripta sunt acta authenticata in curia spiritualium Iadrensi inter partes infrascriptas nominibus infrascriptis* (DAZd, SZB, Matheus Salassich, B. I, fasc. III, fol. 130 - riječ je o modernoj numeraciji, pa je njezin autor sveščić tretirao kao integralni dio cijele ostavštine, ne vodeći računa o njegovu sadržaju i činjenici da on predstavlja zasebnu cjelinu).

¹²³ Nekoliko prvih početnih listova ovoga sveščića je oštećeno i ne tako davno restaurirano, tako da je tekst u gornjem desnom kutu stranice gotovo nečitljiv, no formulacija po kojoj je Matej bio *publicus imperiali auctoritate notarius et nunc iuratus notarius communis Iadre et capituli* ipak se može jasno pročitati (DAZd, SZB, Matheus Salassich, B. I, fasc. II, fol. 89 - i ovdje je riječ o prvoj stranici zasebnoga sveščića, koji je međutim moderni arhivist pri numeraciji tretirao kao dio cijeloga svežnja).

¹²⁴ Prvi dokument, kojega je potpisao svećenik (kanonik) Šimun, zapravo je akt kojim redovnica samostana Sv. Dimitrija, stanovita "gospoda" (*domina*) Jelena daje punomoć nizu posebno pobrojanih hrvatskih plemića kako bi je mogli zastupati "po običajima Slavonije (Hrvatske) i Ugarske" u njezinim poslovima "u Hrvatskoj ili drugdje u kraljevstvu Ugarske" (vidi ovdje Prilog VIII). Druga dva dokumenta, za koje je izrijekom naznačeno *Actum in capitulo Iadrensi*, zapisani su 22. ožujka 1401. godine i odnose se na poslove "plemenitoga muža" Filipa, pok. Radića, de Bicina od roda Lasničića. Filip se, naime, spremao ići "pred kralja Ugarske", pa je imenovao pravne zastupnike za sve svoje ostale poslove za vrijeme svoga izbjivanja, a onda je drugim dokumentom jednom od tih zastupnika, Butku Petričeviću, "svome bratu od roda Mogorovića", prodao sve zemlje koje su stekli on i njegov otac (vidi ovdje Priloge IX i X). Ovaj je drugi dokument najvjerojatnije služio kao jamstvo da će Filip vratiti 300 dukata koje je po svemu sudeći posudio od Butka za trošak puta na kraljevski dvor. Ovaj, kao i cijeli niz drugih primjera, poglavito onih u kojima je kupoprodajni ugovor poništavan nakon stanovitoga vremena (vidi ovdje ugovore u kojima se kao kupac pojavljuje svećenik Andrija pok. Mizećana), upozoravaju na oprez pri prosudbi značenja najvećega broja instrumenata zabilježenih u kaptolskim registrima. Bez zavora se može zaključiti da je veći dio registriranih kupoprodajnih ugovora za zemljišne posjede bio zapravo način registriranja kolateralnoga jamstva za pozajmice u novcu, o čemu će pri daljem korištenju ovih dokumenata valjati voditi računa.

de Firmo (prvi Vannesov dokument, sačuvan kao Ferranteov regist, nosi nadnevak 20. prosinca 1400. godine), no je li to bila i uobičajena praksa ili tek izuzetak, ne može se sa sigurnošću reći. Vrijedi, međutim, ovdje svakako ukazati i na nešto prilično neobično u načinu Matejeva rada, a što njegove postupke ocrta u posebnom svjetlu iskustva stečenoga negdje izvan Zadra i organski se nadovezuje na uočenu neobičnost njegovih formula i uopće obrasca po kojemu je sastavljao dokumente. Naime, u Zadru se tijekom stoljeća srednjega vijeka početak godine računao po "stilu inkarnacije" (*stilus incarnationis*), što je značilo da godina počinje 25. ožujka¹²⁵, pa su tako svoje dokumente obično datirali bilježnici koji su radili i za Kaptol. No Matej je, očigledno na temelju nekakvoga iskustva, pretpostavljao kako bi se moglo dogoditi da takav način računanja početka godine može izazvati određene probleme na upravnim i sudbenim instancama na kojima su se kaptolske isprave inače koristile. Stoga je i ona dva kaptolska dokumenta koje je u skraćenom obliku sastavio 22. ožujka i koji su po zadarskome računanju vremena još uvijek pripadali u 1400. godinu, ipak datirao drugačije od ostalih koje je sastavljao kao gradski javni bilježnik. Naznačio je da se radi o 1401. godini i posebno dodao *a natiuitate*, što je značilo da su datirani po "Božićnom stilu" (*stilus natiuitatis*), po kojemu se početak godine računao od 25. prosinca. Na isti je način datirao i onu u izvorniku sačuvanu ispravu koja je sastavljena 12. veljače 1399. godine, samo što u tome slučaju čak nije ni naznačio da je dokument datiran *a natiuitate*¹²⁶. Ostaje, dakle, samo požaliti što nije sačuvan i njegov registar, onaj spomenuti *quaternus magnus*, koji bi okvirno trebalo datirati u posljednje godine 14. i prve godine 15. stoljeća.

Bilo kako bilo, i uz najmanje tri izgubljena registra, one svećenika Ilije iz 70-ih godina 14. stoljeća, "anonima" (Mateja Salašića) s kraja 14. i samoga početka 15. stoljeća te, barem dijelom sačuvan Vannesa q. Bernardija iz prvih godina 15. stoljeća, čini se da je ipak veći dio registara Zadarskoga kaptola ostao na ovaj ili onaj način sačuvan ili bar poznat. Iz toga sačuvanoga materijala može se jasno razabrati i procedura te način rada Zadarskoga kaptola u funkciji "vjerodostojnoga mjesta". Što se procedure tiče, bar one koja se odnosi na posao registriranja privatnih ugovora, čini se da je golemu većinu dokumenata nastala tako što su stranke doista došle u Kaptol i pred kanonike i tamo izrekle svoju volju o sklapanju određenoga posla. Odstupanje od takve procedure, međutim, može se s nešto više sigurnosti zamijetiti u početnom razdoblju rada Articutiusa de Rivignana za račun Kaptola. Naime, u to prvo

¹²⁵ Usp. STIPIŠIĆ, *Pomoćne ...*, 194-195.

¹²⁶ Vidi *Diplomatički zbornik ... XVIII*, 422-424.

vrijeme Articutius je koncepte kaptolskih instrumenata odnosno privatnih ugovora prvo unosio u svoju osobnu pomoćnu bilježnicu (*bastardel*), a potom ih prenosio u opširnijoj formi u registar. Čini se, međutim, da se u pojedinim slučajevima koristio i posebnim listićima papira na koje je zapisivao imena stranaka i temeljne značajke transakcije, da bi onda kasnije iz tih elemenata konstruirao cjelovitu ispravu.¹²⁷ Jedan od takvih listića je i sačuvan u njegovom registru, pa je ovdje reproduciran i njegov sadržaj, na mjestu gdje bi po današnjem stanju trebao biti umetnut (vidi dokument br. 43). Ono što pri rekonstrukciji Articutiusovih procedura izgleda neobično i što upućuje na zaključak da stranke u nekim od tih slučajeva zapravo nikad nisu ni išle u Kaptol, jest činjenica da se na koncepte u njegovo osobnoj pomoćnoj bilježnici vlastoručno potpisivao jedan od kanonika izravno zaduženih za djelatnost "vjerodostojnoga mjesta" (kao i u onom jednom slučaju kod Mateja Salašića)¹²⁸, što bi trebalo značiti da je taj na licu mjesta ovjerio posao i ispravu. U tom je slučaju bilježnik naknadno unosio instrument u registar, što je i sam sebi nakon obavljena posla redovito naznačivao bilješkom *Positum in libro capituli*, dok je za svoju vlastitu orijentaciju uz takve koncepte redovito stavljao i bilješku *in forma capituli*. No, već 1392. godine nestaju iz sačuvanih Articutiusovih pomoćnih bilježnica koncepti kaptolskih isprava, pa se čini da je ubuduće doista svaki posao i formalno morao biti sklopljen pred okupljenim kanonicima i da je tek tada isprava o tom poslu unošena u registar. Spomenute, pak, bilješke i naputci uz dokumente otvaraju jedan problem za koji se na današnjoj razini znanja još uvijek ne može ponuditi pravo rješenje. Riječ je o pitanju kolika je i kakva uloga u nastanku ovih, ali uopće i svih bilježničkih isprava,

¹²⁷ Isti se postupak može uočiti i u radu Articutiusova nasljednika na mjestu kaptolskoga *scribae*, Petra de Serçane, u čijem je registru sačuvano mnogo više zasebnih listića, s konceptima za isprave koje nikad nisu unesene u registar. O tome će, međutim, biti više riječi u uvodu za Petrov registar.

¹²⁸ Takvi su slučajevi zabilježeni kod dokumenta br. 4 (koji u registru nije dovršen, pa čak ni datiran), a koji svoj skraćeni oblik ima u Articutiusovu *bastardelu* (vidi Prilog V), gdje ga je potpisao i ovjerio arcidakon Marin; potom kod dokumenta br. 5, čiji je skraćeni oblik unesen u *bastardel* pod nadnevkom 3. prosinca (verzija iz registra, pak, ima datum 4. prosinca), a potpisao ga je svećenik Mihovil, župnik crkve Sv. Mihovila (DAZd, SZB, Articutius de Rivignano, B. II, fasc. IV, fol. 54); kod dokumenta br. 6, kojega je skraćenu verziju u *bastardelu* također potpisao svećenik Mihovil (DAZd, SZB, Articutius de Rivignano, B. II, fasc. IV, fol. 70); dokumenta br. 7 (skraćena verzija u DAZd, SZB, Articutius de Rivignano, B. II, fasc. IV, fol. 86-87); dokumenata br. 8 i 9 koje je u skraćenoj verziji potpisao i ovjerio arcidakon Marin (DAZd, SZB, Articutius de Rivignano, B. II, fasc. IV, fol. 96 i 99). Uz ovo valja svakako upozoriti i na činjenicu da su arcidakon Marin i svećenik Miha (Mihovil), župnik Sv. Mihovila, izrijekom navedeni kao osobe koje su provjeravale ispravnost prijepisa kraljevskih pisama u sačuvanoj originalnoj ispravi svećenika Ilije iz 1378. godine (vidi Prilog IV), što onda ukazuje na činjenicu da su upravo oni u Kaptolu bili izravno zaduženi za organizaciju i nadzor djelatnosti "vjerodostojnoga mjesta".

bila uloga bilježnikovih pomoćnika, *scriba*, koje su bilježnici u većim gradovima neprijeporno imali i koji su obavljali dio pisarskoga posla. Ti su pomoćnici, čini se, bili ona skupina iz koje se, uz školovanje obrtničkoga tipa (učenje kroz pomaganje majstoru), regrutirao bilježnički pomladak koji je kasnije preuzimao poslove u manjim gradskim središtima, poput Nina ili Skradina, Knina ili Klisa i na dvorovima velikaša. U tim sredinama, naime, vrlo često na mjestu gradskoga bilježnika i dvorskoga pisara nalazimo ljude domaćega podrijetla, a proces njihove izobrazbe, bar u nekim slučajevima, najvjerojatnije bi trebalo povezati s ulogom pomoćnika kod iskusnih bilježnika u većim i razvijenijim gradskim središtima¹²⁹. Bili mjesto i uloga pomoćnih *scriba* ovakvi ili drugačiji, vjerojatno je istom prigodom kada se instrument unosio u registar izrađivan i službeni, "originalni" primjerak dokumenta, odnosno primjerci na pergameni, koji su išli strankama, što je Articutius opet registrirao posebnom bilješkom *feci in auctentico*. Takav bi se, naime, zaključak o slijedu postupaka mogao izvesti iz činjenice da uz neke od dokumenata nema oznake o izdavanju tzv. originalnoga primjerk (ovdje br. 5, 6, 27, 39 itd.). No, Articutius je znao ispostavljati original instrumenta i na papiru, što je onda posebno bilježio notom *feci in carta papirea*. Dogodilo mu se, međutim, da jedan od koncepata iz pomoćne bilježnice nikad nije prenio u registar¹³⁰, što bi moglo značiti da nije ispostavio ni originalnu ispravu, ali u svemu ostalom Articutiusov registar odaje dojam urednosti, preciznosti i ažurnosti, po čemu se uvelike razlikuje od načina na koji je radio njegov nasljednik Petar de Serčana.

Koliko se danas može razabrati, registri su se u vrijeme djelovanja Kaptola kao "vjerodostojna mjesta", čuvali u samom Kaptolu i bili njegovo vlasništvo, što se najjasnije može razabrati na primjeru registra što ga je započeo Ivan de Trottis, a završio Teodor de Prandino. Tu su se u Kaptolu držali nedvojbeno sve dok je trajala njegova djelatnost kao "vjerodostojnog mjesta", što po zasad poznatim dokumentima znači do 60-ih godina 15. stoljeća. Posljednji,

¹²⁹ Ovdje se svakako valja prisjetiti slučaja svećenika Mateja zvanog Salašić, koji je u Zadru proizveden za "javnog bilježnika s carskim ovlastima i običnog suca" i činjenice da je instrument o tome sastavio Articutius de Rivignano, iz čega bi se moglo zaključiti da se Matej upravo kod njega i školovao za obavljanje bilježničkoga posla. Uzimanje "naučnika" može se kao navada razaznati iz primjera splitskoga kancelara i bilježnika Tome Colutii de Cingulo - usp. Mladen ANČIĆ, "Inventar splitskoga kancelara i javnog bilježnika Tome Colutii de Cingulo", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 47/2005, 119-120.

¹³⁰ Riječ je o dokumentu sastavljenom 18. travnja 1391. (DAZd, SZB, Articutius de Rivignano, B. II, fasc. VI, fol. 5¹⁻⁶), koji je međutim toliko oštećen, da od njegove transkripcije ne bi bilo stvarne koristi. Njegov se, pak, sadržaj odnosi na činjenicu da je zadarski mornar Matej Radušević, od roda Čudomirića, prodao sva prava što su proizlazila iz kaptolske isprave od 20. ožujka iste godine na posjed u selu Podi, a kupac je tih prava bio zadarski trgovac Filip pok. Cvitoja de Bosco.

naime, poznati dokumenti nastali iz takvoga djelovanja su oni koje je oko sredine 15. stoljeća sve do 1463. godine, sastavljao i pisao bilježnik, inače svećenik, župnik crkve Sv. Mihovila i kanonik zadarskoga Katedralnog kaptola, Nikola pok. Benedikta, koji je uz to obavljao i posao nadbiskupskoga pisara¹³¹. Vrijedi ovdje svakako pripomenuti da se i djelatnost Splitskoga kaptola kao "vjerodostojnoga mjesta" održavala sve do sredine 15. stoljeća, zadugo nakon uspostave mletačke vlasti, što svakako stoji u vezi s načinom na koji su mletačke vlasti tretirale zatečene pravne sustave.¹³² Tko je i kada napravio reviziju toga što se čuvalo u Kaptolu, odnosno kako su i zašto registri iz druge polovice 14. i prve polovice 15. stoljeća izlučeni iz gradiva kaptolskoga arhiva, danas se još ne može utvrditi. Nije posve jasna ni njihova dalja sudbina, pogotovu što ne znamo precizno gdje je registre Petra Perenčanusa, odnosno Ivana de Trottisa (i Teodora de Prandina), zatekao Ivan Kukuljević Sakcinski i na koji je način došao u njihov posjed. Registar Petra de Serçane je dospio među njegove bilježničke spise, kao što je i *bastardel* što su ga vodili de Trottis i de Prandino dospio u spise onoga prvoga, vjerojatno logikom natpisa na koricama gdje se izrijeком utvrđuje da je tu bilježnicu vodio Ivan de Trottis. Na isti su način svežnjići spisa koje je Nikola pok. Benedikta sastavljao za nadbiskupa i Kaptol dospjeli u njegove spise. Registar, međutim, Articutiusa de Rivignana dospio je, također na nepoznat način i uz još neke spise kojima je mjesto bilo u općinskom arhivu, u fond knjižnice *Paravia* (današnja Znanstvena knjižnica u Zadru). Ostaje, dakle, otvoreni istraživački problem utvrditi što se s registrima događalo nakon sredine 15. stoljeća, a odgovor će na taj upit otkriti i kako se u kasnijim vremenima u gradovima gledalo na predmletačku povijest uopće.

¹³¹ O Nikolinoj djelatnosti kao nadbiskupskoga i kaptolskoga pisara opširnije vidi u: Mladen ANČIĆ, "Nadbiskupski sud sredinom 15. stoljeća", u: *Sedamnaest stoljeća ... Prilično neuredni svešćić s nekoliko kaptolskih isprava što ih je sastavio i napisao Nikola, datiranih od 1450. do 1463. godine, nalazi se u DAZd, SZB, Nicolaus q. Benedicti, B. II, fasc. IV/1. Malobrojni će dokumenti koji se tu nalaze biti objavljeni kao poseban dodatak pri publiciranju registra Petra de Serçane.*

¹³² Ove činjenice, dakako, stoje u punoj suprotnosti s tvrdnjama ponavljanim u literaturi (usp. kao posljednji primjer, GULIN, *Hrvatska crkvena ...*, 209, s pozivima na Ostojića i preko njega na Bianchija), prema kojima su mletačke vlasti dokrajčile djelatnost kaptola kao "vjerodostojnih mjesta". Održavanje je, međutim, te djelatnosti posve sukladno potezima te iste vlasti pri kodificiranju pravnih običaja na teritorijima koji nisu ulazili u sklop gradskih kotara zauzetih gradova, a došli su pod mletačku vlast u 15. stoljeću, kao što su novigradski kotar, vransko vlastelinstvo, poljička županija ili pak, makarsko primorje. O takvim nastojanjima mletačkih vlasti vidi Mladen ANČIĆ, "Vrijeme i okolnosti postanka Novigradskog zbornika", *Povijesni prilozi* 25/2003, 136 i d.

*

Sam registar što ga je vodio Articutus de Rivignano sastoji se od dva sveska od po četrdeset listova, koji nisu međusobno povezani. Dimenzije su tih svezaka standardne i iznose 22 x 30 cm, dok su današnje papirnate korice očigledno mnogo mlade i naknadno dodane. Urednim i čitkim rukopisom ispisana su ukupno 73 lista, koji imaju noviju numeraciju, dok je posljednjih sedam listova ostalo prazno.

Pripremajući taj registar za tisak držao sam se temeljne zamisli da bi budućem čitatelju odnosno istraživaču, svakako trebalo što više približiti i učiniti prepoznatljivom njegovu funkciju čak i na vizualnoj razini. Stoga sam sve Articutusove rubne bilješke i ostavio na rubu tiskanoga teksta, bez obzira na razliku u njihovoj naravi. Najvećim se dijelom, naime, radi o onim pomoćnim bilješkama i uputama što su imale poslužiti za lakše snalaženje, ali sam na rubu ostavio i one bilješke koje govore o poništenju pojedinih ugovora, kada su one tu bile pribilježene. U slučaju, pak, kada je kasnija bilješka dopisivana ispod teksta isprave, postupio sam na isti način i bilješku ostavio tamo gdje ju je sam autor registra zapisao. Uz to sam nastojao što je moguće više očuvati njegovu izvornu formu, sa svim greškama, izmjenama i dopunama, od kojih neke mogu same za sebe predstavljati problem koji zaslužuje posebnu raspravu. To se, primjerice, odnosi na neobičnu situaciju s bilježenjem titula hrvatskoga plemstva u slučaju registriranja prosvjeda uloženog od strane ljubackoga kaštelana i ninskoga plemića Ivana Borše protiv ninske općine i posedarskoga kneza Petra, odnosno u izvješću o sudbenom ročištu vezanom uz taj slučaj (vidi ovdje dokumente br. 32, 33 i 36). Naime, u kolovozu 1391. godine Articutus je registrirao ulaganje prosvjeda i dosljedno u dva dokumenta koja govore o tome, za Ivana i njegova nećaka Mihovila Ratkovog Boršu koristio titulu "ser". Pišući u prosincu instrument o sudbenom ročištu nastavio je tako postupati, pa je kroz gotovo cijelu prvu polovicu instrumenta, Ivana i njegova nećaka Mihovila Ratkovog Boršu titulirao oznakom "ser", a Petra titulom "knez" (*comes*). No, onda je, odjednom, Articutus to prestao činiti da bi potom prekrizio i sve takve oznake u tekstu isprave koji je već bio napisao. Na čiju je sugestiju tako postupio i što je stvarno značenje takvoga postupka teško je odgonetnuti, no svakako ga je valjalo registrirati i posebno upozoriti na njega.

Uz reproduciranje grešaka, izmjena i dopuna, obilježenih redaktorskim znacima, nastojao sam održati i bilježnikovu izvornu ortografiju, uz najmanje moguće intervencije opravdane odavno prihvaćenim konvencijama i nastojanjem na olakšanju posla današnjega čitatelja. Tako sam razriješio sve kratice, uskladio uporabu velikih i malih slova sa suvremenim normama i pokušao bar dijelom olakšati čitanje suvremenom interpunkcijom. Intervencije u Articutusov način pisanja svode se na zamjenu tzv. "dugačkog i" (*I longa*, slovni znak koji podsjeća na današnje slovo "j") svuda, po već ustaljenoj konvenciji, s običnim "i", dok je "y" dosljedno pretvoreno u "ii". Raspored slovnih znakova "u" i "v" ostao je onakav kakav je i u izvorniku, kao što su dosljedno reproducirane i izrazito individualne bilježnikove navade, primjerice način na koji je Articutius pisao ime titulara zadarske katedrale, Sv. Stošije - *Annastasia* - s dvostrukim "nn". Tamo, pak, gdje je pisar, očigledno greškom, to ime zapisao s jednim "n" popratio sam to uskličnikom. I drugdje, gdje god mi se učinilo da je bilježnik napravio *lapsus calami*, bilo da se radi o greškama u sklanjanju imenica i pridjeva, neobičnom glagolskim obliku ili neobičnoj ortografiji, naznačio sam to uskličnikom. Posebno sam naznačio i folijaciju rukopisa, koja se u mnogim slučajevima ne poklapa s početkom, odnosno krajem pojedinačnih dokumenata.

KORIŠTENI REDAKTORSKI ZNACI

- () = naknadno prekriveni tekst
 < > = naknadno na rubu dopisani tekst, s naznakom mjesta u korpusu dokumenta
 { } = naknadno dopisano između redaka
 ||fol. = početak nove stranice rukopisa

PRILOZI

I

24. kolovoza 1356, Knin.

Kninski biskup Blaž potvrđuje da su pred njim Slavogost i Domald, sinovi pok. Ilije, i njihovi nećaci Hrvatini i Nerad predali plemenitom mužu knezu Ivanu pok. kneza Nelipca darovnice kralja Andrije, a koje su se odnosile na darivanje Cetinske županije i okolnih posjeda.

Nos Blasius dei et apostolice sedis admittente gratia episcopus Tininiensis significamus tenore presencium quibus expedit vniuersis, quod venientes coram nobis nobiles viri Slauogostius et Domaldus olim Helie vice sui ac suorum filiorum ac nepotes eorum, videlicet Horuatinus et Nerad, retulerunt ac dixerunt se habere quedam priuilegia olim serenissimi principis et domini domini Andree illustrissimi regis Hungarie super facto Cetine exprimencia sibi fuisse atque fore datam et donatam totam Cetinam de largitate regia et suis heredibus in perpetuum cum omnibus iuribus et iurisdictionibus ac etiam munimentis, et in campo quod vulgariter dicitur Polie Kaniiane et Othaua villas eis fuisse datas similiter a largitate regia prout superius cum plenitudine ac vigore perpetuo possidendas, que priuilegia nos etiam vidimus et perspeximus esse plena et integra, non abrasa nec in aliqua sui parte viciata. Volentes itaque idem filii Helie ac nepotes patenter exprimere libitum sue uoluntatis non inmemores beneficiorum quas receperunt ac recipiunt et credunt recipere in futurum a nobili viro comite Iohanne olim comitis Nelepicii quod sponte non coacti sua propria uoluntate ipsa priuilegia et contenta in ipsis ac omne ius et omnia iura eis et eorum heredibus proueniencia ex priuilegiis ac donacione supradicta eidem comiti Iohanni olim comitis Nelepicii dederunt, tradiderunt et donauerunt omni iure quo sciunt, scierunt et potuerunt ac eius heredibus perpetuo et irreuocabiliter possidendas, tenedas et vsufructuandas et quod possit ea et possessionee in ipsis expressas tenere, tradere, vendere et donare in vita pariter et in morte cum robore, valore et vigore ac plenitudine potestatis, volentes etiam quod si aliqui alii contra ius tenerent aliquid uel aliqua in priuilegiis preexpressa quod idem comes Iohannes possit eos citare, proclamare ac vocare ad iudicium et iudicia facere

quietacionem¹³³ secundum eius arbitrium voluntatis. Voluerunt etiam iidem filii Helie et nepotes ac nobis retulerunt ac dixerunt proprio ore atque oraculo viue vocis quod eodem modo ac sub eadem condicione volebant quod si aliqua alia priuilegia sew priuilegium aliquod inueniretur apud ipsos uel apud aliquos alios quoscumque vel quemcumque quod esse de concessione regia tangens aliqua que non tanguntur uel exprimuntur in priuilegio comitis Iohannis supradicti omnino deueniant ad manus eiusdem comitis Iohannis et quod idem comes Iohannes possit et debeat vti ipsis clamans ad iudicia et curiam uel curias sew placita quoscumque uel quemcumque detinentes aliquas possessiones, loca uel terras in ipsis priuilegijs expressa et talia cum fuerint extracta et liberata ac acquisita et possessa idem comes Iohannes cum ipsis filiis Helie atque nepotibus et eorum successoribus per medietatem diuidere teneatur. Nos itaque episcopus supradictus petitionibus eorum condescendens fecimus atque mandauimus presentes litteras conscribere et nostri sigilli appensione comuniri, presentibus Georgio Dezeuoig, Iarig comite, Gregorio comitis Budizloii, Iwan de Wzdolia ac Gard filio Wlk ac aliis quampluribus specialiter ad hec conuocatis et adductis. Datum Tinini, in festo beati Bartholomei apostoli, anno domini Mo CCCmo quinquagesimo sexto.

(Izvornik na pergameni u M.O.L. /Budimpešta/, Dl 38490)

II

?, Split.

Po nalogu vicebana Petra, Splitski kaptol dostavlja izvješće o provedenom postupku zahtjeva za predaju protupravno pridržanih posjeda u cetinskome kneštvu.

Nos capitulum maioris ecclesie Spalatensis significamus vniuersis quibus expedit ad quorum noticiam presens pagina peruenerit quod nos percepimus literas domini Petri vice bani in quibus continebatur amicabile salutazione premissa:

¹³³ Nečitljiva riječ.

Nouerit vestra amicitia quod accedens ad nos comes Iuan condam Nelipcii et dicit nobis quod sunt aliqui qui tenent possessiones suas quas more donii alicui ipsorum contulerat et petiuit a nobis hominem regis Hlapcium Bogiucich et Falconem Vlco-uich. Ideo petimus amicitiam vestram quod detis hominem vestrum pro testimonio quod cum hominibus regis coram vestro homine arestat omnem hominem de possessione sua et citet quem voluerit ex eis, videlicet Semionem condam Pauli in comitatu Cetine et Iohannem condam Dminoii in campo Kanane.

Nos igitur petitionem predicti vice bani exaudiendo misimus vnum ex nobis probum et fide dignum Doiimum Nicole canonicum ecclesie nostre adherendo ipsum homini regis nomine Hlapcio Bognicich qui ad nos redeundo nobis concorditer ac voce vnanimi retulerunt quod ipsi feria tertia post festum anunciationis virginis gloriose venientes ad faciem dictarum possessionum et eas integraliter perambulando cum homine dicti comitis Iohannis qui quidem homo arestauit coram eis Semionem condam Pauli ab omnibus metis et terminis ville suburgii castri Suin similiter a Radosich et Susciuca ac Crouace et tenuis Celopech, Margudi, Sohac et ab uniuersis pratis et pascuis, limitibus et metis ac ab uniuersis aquarum cursibus dictarum possessionum superius prenominarum. Nos autem uerba eorum credibilia et honestissima suscipiens decimus dare nostras literas nostri sigilli pendenti maioris ecclesie munimine roboratas.

(Izvornik na pergameni u M.O.L. /Budimpešta/, Dl 38483)

III

9. svibnja 1358, Split.

Regest isprave kojom splitski nadbiskup Hugolin i njegov kaptol potvrđuju da su pred njima Slavogost i Domald Ilijići te njihovi nećaci Hrvatini, pok. Juraja i Nerad Miroslavić, predali knezu Ivanu pok. Nelipca svoje posjede u cetinskome kneštvu te potvrdili privilegij kojim je to kneštvo knezu Ivanu darivao kralj Ludovik. Originalni dokument sadržavao je i transumpte privilegija kralja Andrije II. iz 1210. godine i kralja Ludovika iz 1356. godine.

Ex archivio ciuitatis Spalatensis.

Coram Hugolino archiepiscopo Spalatense et capitulo. Nobiles viri Slauogostus et Domaldus Hiliich fratres et Crouatinus, filius quondam Georgii nepos, et Nerad Miroslauig, nepos etiam predictorum, ac Rusin et Gregorius, fratres filii dicti Slauogost, et Helias, filius quondam Domaldi suo nomine et pro filiis suis, cedunt comiti Ioanni quondam Neliptii comiti Cetine eorum consaguineo de terra in Cetina concessa per regem Andream ratificantes priuilegium concessum per regem Ludouicum et fatentur satisfactionem cessionis accepisse.

Andree priuilegii tenor:

Andreas inter uniuersos siquidem dilecti ac fidelis nostri Domaldi comitis de Scebenig filii Saraceni comitis laudabilem fidelitatem fructuose comendamus memorie quia cum quidam principes Hungarie iniquum aduersum nos machinantes consilium in Greciam ad filios Geiche cartas et nuntios transmisissent ut et illi in Hungariam uenientes eorum consilio et auxilio adiuti regnum nostrum usurparent, ipse Domaldus solitam fidelitatem semper seruans integram cognito perfide legationis tenore ipsos nuncios cum iam Spalatum peruenissent cepit, quos ad nos una cum cartis suis compeditos adduxit. Ideo terram quandam nomine Cetinam et Tril cum terrenis cultis etc. Domaldo et heredibus in perpetuum etc. Mete ab oriente Chirsoua cameniza et Imoth, Sutozel, inde uersus mare ad Vrulas, inde ad Zernounizam, inde ad Stilpez, inde ad Zer usque ad Stiber puz et currit ad Prel ad lakin, inde ad Lacten ad Crabonala cameniza, ad Zaualam usque ad Beloi. Anno 1210. 1210.

Ludouici autenticum:

Ludouicus. Comes Dminoi de Churuach familiaris comitis Ioannis filii quondam comitis Neliptii eius nomine exhibuit priuilegium regis Andree de terra in Cetina. Confirmat eidem comiti Ioanni. 1356.

IV

8. ožujka 1378, Zadar.

Zadarski kaptol prepisuje i ovjerovljuje isprave kralja Ludovika od 10. svibnja 1377, kojom opatu samostana Sv. Krševana daje dozvolu otputovati u inozemstvo radi liječenja i onu od 7. siječnja 1378, kojom kralj istoga opata uzima pod svoju posebnu zaštitu.

Nos capitulum vniuersum ciuitatis Iadre significamus per presentes vniuersis et singullis quibus expedit tam presentibus quam futuris. Quod dum nobis existentibus congregatis in ecclesia sancte Anastasie cathedrali dicte ciuitatis more consueto accedens ad presenciam nostram prouidus vir Beltrandus familiaris reuerendi patris domini fratris Iohannis abbatis monasterii sancti Grisogoni de Iadra uice et nomine dicti domini abbatis exhibuit nobis litteras apertas papireas, sanas et integras, in nulla earum parte suspectas uel uitiatas, sigillatas cum inpressione sigilli secreti serenissimi principis domini nostri domini Lodouici regis Hungarie, nobis exponens subsequenter qualiter idem dominus abbas uolebat frequenter uti ipsis litteris dum expediret, et ne propter fragilitatem papiream dilacerari possent, supplicauit nobis humiliter quatenus ipsas litteras sub sigillo nostro copiari fecissemus. Nos uero iustis petitionibus dicti supplicantis anuentes predictas litteras per presbitrum Heliham notarium ex imperiali auctoritate publicum et autenticum et in hac partem scribam nostrum hic de uerbo ad uerbum fecimus copiari. Quarum litterarum vnus tenor in omnibus et per omnia dignoscitur esse talis:

10.5.1377.

Lodouicus dei gratia Vngarie, Polonie, Dalmacie rex. Reuerendo patri domino Iohanni abbati sancti Grisogoni de Iadra nostro deuoto dilecto fideli gratiam regiam cum salute ac omni boni incremento. Reuera percepimus tue persone distemperanciam et habundantiam prothdolor (sic!) diuersarum infirmitatum inhere, propter quas te ad tui vberioris remedii suscipiendam caram extra terminos regnorum nostrorum niteri transfere nostra licentia ad hoc requisita. Anuemus tibi testimonio presentium mediante quare te ad partes seu loca mundi que tibi sciueris quo ad recuperationem tue persone apta et opportuna transferas, stes et moram faties prout tibi sit, est et fuerit necesse. Medio autem tempore tuum monasterium ne perturbaretur in nostram

recepimus protectionem et tutelam spetialem. Data Bude, die dominica proxima post ascensionis domini, anno eiusdem millessimo trecentessimo septuagesimo septimo.

Alterius uero littere tenor sequitur esse talis:

Nos Lodouicus dei gratia rex Vngarie, Polonie, Dalmatie etc. vobis fidelibus nostris rectori, consilio et communi ciuitatis sue ladrenssi presentibus declaramus quod nos presentientes fidelem nostrum dilectum religiosum virum fratrem Iohannem abbatem monasterii sancti Grisogoni de Jadra vndique diuersis vexationum generibus agruari, considerantes nichilominus ut hos quos fidei puritas reddit carum beneficium sinceritas aptet premiatos, eundem ad huiusmodi disturbiorum ... volentes eripere, ipsum vnaa cum monasterio suo et omnibus bonis hereditatibus et possessionibus eiusdem sub nostra receperimus protectionem et tutelam specialem. Adeo ut si quicumqua novitas disturbui, vexationis et acceptationis sic indebite fieret deinceps sibi illatum hec nostre persone reddundatur procul dubio censeremus, mandantes vestre fidelitati firmiter per presentes quatenus ipsum fratrem Iohannem et suum monasterium ac bona eiusdem sub nostra protectione constitutum non audeatis quomodolibet impedire neque iniurias pallam uel occulte sibi usque tempus sue vite quomodolibet absque nostra spetiali comissione inferre presumatis quoniam nolimus pati ut eundem absque nostro consensu ualeatis amouere de abbattia sua prenotata, aliud igitur facere non ausuri. Data in Diosgyer VII die mensis ianuarii, anno domini milessimo trecentessimo septuagesimo octauo.

7.1.1378.

Quibus quidem duabus litteris predictis sic exemplatis et acopiatis fecimus transumptum huiusmodi per venerabiles uiros dominos Marinum archidiaconum Jadienssem ac presbitrum Micham plebanum sancti Michaelis de Jadra ac dictum notarium in nostri presencia ascultari et diligenter de uerbo ad uerbum examinari. Et quia inuenimus utrumque in omnibus concordari, ideo huius exemplo iussimus appensum apponi sigillum in testimonium omnium et singullorum premissarum, sub anno domini millessimo trecentessimo septuagesimo octauo, indictione prima, die octaua mensis martii, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Gregorii diuina dei prouidencia pape vndecimi anno

(Izvornik na pergameni, na kojoj visi relativno dobro očuvan kaptolski pečat u: Državni arhiv u Zadru, Pergamene Sv. Krševana, kaps. I M.A. br. 13)

V

4. rujna 1389, Zadar.¹³⁴

Jakov, ljekarnik, pok. Stjepana Kumitića iz Nina, stanovnik Zadra, prodaje ser Bartolu pok. ser Martina de Milano, stanovniku Zadra, tri ždrijeba zemlje sa svim pripadnostima u selu Gladuša u Ninskoj biskupiji.

In forma capituli

Die IIIIto mensis septembris, et fiat per modum consuetum capituli Iadrensis et sub eius sigillo.

Iacobus speciarius condam Stephani Cunitich nobilis cuius None habitator Iadre iure proprio in perpetuum dedit et uendidit ser Bartolo condam ser Martini de Milano nobili cui Iadre totas et omnes et singulas suas terras tam uineatas quam aratorias, quam etiam pratiuas et buscias, cum omnibus et singulis aquis, aquarum decursibus, vallibus, montibus, siluis, pascuis, pratis, terris cultis et incultis, arboribus fructiferis et sterilibus, et omnibus aliis earum iuribus et pertinentiis, saluis tamen iuribus hominum habentium capita uituum super dictis terris, quas habet in villa Gladusse diocesis Nonensis et eius districtu, positas in quatuor peciis, tribus laboratoriiis et quarta busciua, quas esse asseruit sortes tres uel circa ad gognaios XXXII pro singula sorte uel circa, et plus uel minus prout esse repertum fuerit ita quod totum cedat in presenti uenditione sine additione precii uel diminutione, quas ipse uenditor hactenus possedit, super quibus solebant residere tres villani. Quarum terrarum has dixerunt esse confines prout ipsi emptor et uenditor michi dabunt in scriptis, ad habendum etc. pro precio librarum trecentarum soldorum paruorum, quod totum precium dictus uenditor fuit confessus se habuisse a dicto emptore, promitens eidem emptori dictas terras uenditas deffendere et exalumpniare eidem in iure ab omni homine et persona sub pena quarti et obligatione omnium suorum bonorum.

Secundum stilum capituli Iadrensis etc. ad plenum.

(*drugom rukom*) Marinus archidiaconus Iadrensis.

(*Izvornik u: Državni arhiv u Zadru, Spisi zadarskih bilježnika, Articutus de Rivignano, B. II, fasc. IV, fol. 31-31'*)

¹³⁴ Vidi ovdje dokument br. 4.

VI

22. kolovoza 1390, Zadar.

*Biskup Drivasta Atanazij proizvodi zadarskoga svećenika Mateja zvanog Sa-
lašić, sina mornara Ivana, za "javnog bilježnika s carskim ovlastima i redovitoga
suca".*

MCCCLXXX, indictione XIIIa

(rubna bilješka) Presbiter Mateus dictus Salassich condam Iohannis mari-
narii de Iadra offitians in ecclesia sancte Annastasiae factus fuit notarius et
iudex ordinarius.

Die XXIIo mensis augusti, Jadre in confinio sancti Saluatoris in curte ip-
sius ecclesie, presentibus Zuetano condam Georgii Delaucich et Laurentio
Pribudich presbiteris officiantibus in ecclesia cathedrali sancte Annastasiae de
Iadra, et Bogdano Chisselicich diacono clerico dicte ecclesie sancte Annasta-
siae, testibus.

De imperialis plenitudine potestatis (a reuerendo in Christo) in reueren-
dum in Christo patrem et dominum dominum Atanasium dei et apostolice
sedis gracia episcopum Driustensem per uniuersum orbem et Romanum
imperium creandorum tabellionum et iudicum ordinariorum iurisdictio cog-
noscitur emanasse (sub anno dominice natiuitatis millesimo trecentesimo
quingentesimo octauo, indictione vndecima, die vigesimoquinto mensis
septembris Ragusii) ut eadem iurisditionis gratiam imperii refunderet in
subiectos. Quapropter ex indultis eidem domino Atanasio episcopo ab imperi-
ali culmine spetialibus priuilegiis ut (in eisdem a me Articutio notario infra-
scripto uisis et lectis euidenter) plenius et serius continetur, idem dominus
Atanasius episcopus cum prouidus et honestus vir presbiter Mateus dictus
Salassich condam Iohannis marinarii de Iadra, offitians in ecclesia sancte
Annastasiae de eadem ciuitate Iadre, coram ipso domino Atanasio episcopo
constitutus petiisset ab eo instantius quod dignaretur ipsum de offitio iudica-
tus ordinarie iurisditionis ac de arte et offitio notarie ubilibet exercendis
solemniter inuestiri, ipsius presbiteri Matei annuens precibus recepto prius per
eundem dominum episcopum Atanasium uice et nomine imperii Romani ab
ipso presbitero Mateo corporali ad sancta dei euangelia sacramento quod
videlizet perpetuo fidelis erit sacrosancte Romane ac uniuersali ecclesie nec-

non Romano imperio dum fuerit sacrosancti Romani imperii filius et subiectus et ipsi domino episcopo Atanasio, et quod non erit in consilio uel facto quod ipse dominus episcopus Atanasius iurisdictionem uel ius amittatur aut quod ledatur in bonis uel in persona et si sciuerit aliquem uel aliquos qui contrafacere uellent prohibebit bona fide, et si prohibere non poterit eidem domino episcopo Atanasio manifestare curabit, et quod instrumenta publica (et in formam publicam reducenda) alteras notas et quecumque iudiciorum acta et omnia et singula que sibi ex debito sui officii fuerint facienda necessaria et oportuna scribet legaliter et quod instrumenta publica et in formam publicam reducenda non scribet in cartis bombicinis nec abrisis que fuissent alias scripte uel aliquo modo aliqualiter decremate uel uiciate aliquo atramento necnon ultimas uoluntates et dicta testium donec publicata fuerint et aperta sub secreto fideliter retinebit et sententias, et quod in damnum uel iniuriam pupilorum, uiduarum, orphanorum, ecclesiarum et hospitalium scripturas non conficiet et omnia recte faciet que ad ipsum officium pertinebunt, prefatum presbiterum Matheum deuote petentem flexis genibus et suscipientem et repertum idoneum ex imperialis culminis auctoritate qua fungitur tabellionem creauit et fecit eumque de arte et officio notarie ac iudicatus ordinarie introducens publice ubilibet operando tam in conficiendo instrumenta cuiuscumque generis quam ultimas uoluntates et quibuscumque iudiciorum actis auctentice conscribendis, quam omnibus et singulis que ad iudicatus ordinarie iurisdictionis et tabellionatus officii spectant faciendis per omnes terras et loca Romani imperii cum pena et pugilari pacis osculo et annulo aureo quem sua tenebat in manu legitime inuestiuit dans eidem plenissimam auctoritatem et omnimodam potentiam prestandi auctoritatem suam in manumissionibus seruorum ascriptitiorum et aliorum similium, in emancipationibus, adoptionibus et arogationibus predictorum pupilorum et minorum tutelis curis, donationumationibus¹³⁵, testium publicationibus et ante litem contestatam receptionibus in casibus a lege promissis in integrum restitutionibus atque iudiciale decretum interponendi tutores et curatores ac mundualdos dandi pupilis infantibus minoribus furiosis prodigis mentecaptis et perpetuo morbo laborantibus necnon tutores et curatores suspectos remouendi et alios loco eorum subrogandi, interrogationes in matrimoniis faciendi et summandi tam in principalibus causis quam in apelationibus et rogationes et instrumenta aliorum notariorum complere, reficere et auctorizare sua auctoritate et aliis ea reficientibus auctoritatem prefatam atque decretum interponendi et generaliter omnia et singula que ad iudicatus ordinarie iurisdictionis et tabellionatus officium spectant de iure per omnes terras Romano imperio

¹³⁵ Nečitljiva riječ.

subiectas uidelizet exercendi. Mandans dictus dominus episcopus suorum priuilegiorum auctoritate que fungitur quod nulli omnino hominum liceat contra hac imperialis auctoritatis et concesionis paginam auso temerario contraire, quod si contra predicta aliquis attemptare presumpserit imperialis maiestatis indignationem nouerit irremisibili incursione. In quorum omnium testimonium euidens idem dominus episcopus Atanasius hanc paginam sui sigili soliti iussit appensione muniri ac de prefatis ipsi presbitero Mateo per me infrascriptum Articutum notarium imperialem confici publicum instrumentum. Actum Iadre in confinio sancti Saluatoris in curte ipsius ecclesie, presentibus ... (*ovdje se dokument prekida*).

(*Izvornik u: Državni arhiv u Zadru, Spisi zadarskih bilježnika, Articutius de Rivignano, B. II, fasc. IV, fol. 39'-40*)

VII

9. travnja 1393, Zadar.¹³⁶

Nakon što su 5. travnja sklopili ugovor pred Zadarskim kaptolom o prodaji posjeda u selima Grabrovčani i Mogorova dubrava, zadarski građanin i trgovac Matej, pok. Netremacija od roda Mogorovića i zadarski plemić ser Šimun, pok. ser Ivana de Detrico, sklapaju novi ugovor pred javnim bilježnikom kojim reguliraju način uporabe ranije sklopljenoga kupoprodajnoga ugovora.

Die nono mensis aprilis, Iadre in confinio arsenatus in domo habitationis ser Simonis condam ser Nicolai de Begna nobilis ciuis Iadre, presentibus ser Iohanne notario condam ser Baldinocti de Baldinoctis de Casulis et ser Angelo condam Galgani de Sancto Geminiano, ambobus habitatoribus Iadre testibus et aliis.

Cum Mateus merçarius condam Netermacii de genere Mogorouich ciuis et habitator Iadre iure proprio in perpetuum uendiderit ser Simoni condam ser Iohannis de Detrico nobili ciui Iadre omnes et singulas suas possessiones tam que fuerunt et erant ipsius Matei quam que fuerunt Mladocitichi condam

¹³⁶ Vidi ovdje dokument br. 57.

Vladislai et Georgii Berislauich et Pribislai dicti Sclementis et Petri Nelip-
cich et Ratchi dicti Zabaneo et Cranini omnium de genere Mogorouich,
(positas) cum omnibus earum iuribus et pertinentiis, positas in pluribus et
diuersis peciis atque clapis in villa uocata Grabrouiçane et in villa uocata
Mogoroua dobraua, cuius ville Grabrouiçane cum aliter ipse possessiones
ibidem posite commode nequeant confinari hii sunt confines: de trauersa est
Dolaç dolçane de genere Quirinorum, de siroco est villa uocata Draginichi
illorum de Nosdrogna, de quirina est riuus per quem fluit aqua, de borea est
villa uocata Stupich partim et partim est terra illorum de Nosdrogna; dicte
uero ville uocate Mogoroua dobroua hii sunt confines: de trauersa est riuus
per quem fluit aqua partim et partim possidet monasterium sancti Georgii de
Copriua, de siroco est villa uocata Podbriane, de quirina possident illi de
generatione Vireuich partim et partim illi de generatione Subicorum, de borea
est villa uocata Chissino; pro precio ducatorum ducentorum auri, vt patet
publico uenditionis priuilegiali instrumento in forma capituli Iadrensis scripto
manu mei Articutii notarii infrascripti in MCCCCLXXXIIIo, indictione
prima et die quinto mensis aprilis (presentibus), idem ser Simon promisit et se
obligauit eidem Mateo reddere ipsi Mateo dictas possessiones quandocumque
idem Mateus uel eius heredes et successores ipsi ser Simoni uel eius heredibus
et successoribus precium restituerint supradictum, sic tamen quod si domina
Maria relicta condam ser Nicolai de Bisanto de Cataro nobilis ciuis Iadre uel
aliquis eius nomine et mandato petierit in iudicio ab ipso Simone, qui fuit
plegius et principalis debitor constitutus ipsi domine Marie pro ipso Mateo de
ducatis quadringentis auri ut ipse partes dixerunt, debitum supradictum ipse
Mateus dictum debitum ipsi domine Marie suo dicto ser Simoni plegio soluere
teneatur. Si uero ipse Mateus dictum debitum supradictum, uidelicet ducatos
IIIIC auri soluere recusauerit, noluerit uel non potuerit, tunc ipsi ser Simoni
liceat auctoritate propria et sine quocumque incantu et absque quacumque
contradictione dicti Matei et eius heredum et successorum {requisito tamen
ipso Mateo et expectato diebus octo¹³⁷} uendere dictas
possessiones cuicumque uoluerit et melius potuerit pro precio et peciis de
quo et quibus melius conuenire potuerit. Quas possessiones si uendi contige-
rit plus pretio supradicto tunc ipse ser Simon illud plus dicto Mateo reddere
teneatur, si uero minori precio uendite fuerint tunc adolucionem illius
minoris precii et ad deffensionem et exalumpniationem (dictorum possessio-
num) usque ad summam dictorum ducatorum ducentorum auri ab omnibus et
singulis personis quolibet litem uel impedimentum moturis tam de iure quam
de facto super ipsis possessionibus teneatur in perpetuum. Ipsi ser Simoni ex

¹³⁷ S obzirom da je ovaj dio teksta dopisan na uskoj margini, više ga nije moguće citati.

pacto Iohannes filius dicti Matei qui emancipatus a dicto Mateo patre suo vt patet publico instrumento emancipationis scripto manu ser Petri de Serzana iurati notarii Iadre in MCCCLXXXII, indictione prima, die ¹³⁸ se ad predicta principaliter et insolidum obligauit, renuncians etc., intelligendo tamen quod dictos ducatos ducentos auri pro quibus sunt uendite dicte possessiones ipsi ser Simoni a dicto Mateo ipse Mateus fuit confessus se habuisse a dicto ser Simone licet re uera non recepit, excomputandos et deducendos insuper dicto debito ducatorum quadringentorum auri quos ipse Mateus dare debet domine Marie supradicte et pro quibus ducatis quadringentis auri idem ser Simon ipsi domine Marie pro ipso Mateo extitit fideiussor ut prescribitur plegius et solutor. Que omnia supradicta dicte partes promiserunt sibi inuicem attendere sub pena quarti et obligatione hinc inde omnium suorum bonorum etc., et uoluerunt de predictis confici debere duo consimilia instrumenta, vnum parti vni et alterum parti alteri assignanda etc.

(*drugom rukom*) Ego Florichus de Articho.

Cassus quia positus in libro magno (*sukladno sadržaju ove bilješke, cijeli je instrument prekršten*).

(*IzvorNIK u: Državni arhiv u Zadru, Spisi zadarskih bilježnika, Articutus de Rivignano, B. II, fasc. VI, fol. 139^v-140^r*)

VIII

4. prosinca 1400, Zadar.

Redovnica zadarskoga samostana Sv. Dimitrija, Jelena, imenuje kao svoje zastupnike niz hrvatskih plemića koji je imaju pravo zastupati na različitim sudbenim instancama u Hrvatskoj i u Ugarskom Kraljevstvu.

Die IIIto mensis decembris. Domina Helena soror et monialis monasterii sancti Demetrii de Iadra non habens libertatem exire monasterium ut dicitur in dicto monasterio constricta, propter aliquibus suis arduis negociis quos

¹³⁸ Ostavljeno prazno u izvorniku.

credit habere in Crouatia aut alibi per regnum Vngarie, omni modo, via, vssu, iure et forma qua et quibus melius et validius sciuit et potuit fecit et constituit ac ordinavit suos veros et legitimos procuratores, auctores, factores et negociorum gestores secundum morem Sclauonie et Vngarie, vel si alia (!) modo dici melius aut censeri poterit tam de consuetudine quam de iure viros nobiles Iohannem condam comitis Tuertchi de Gliuna, Ieorgium Slauigich de Licha, Gabrielem condam Filipi de Nosdrogna de Iadra, Iordanum condam dicti Filipi, Tuertchonem condam Coriaçi de Licha, Nicholaum condam Dragos de Sana, Stephanum condam Iurchi de Gliuna, Vgrinum condam Iohannis de Vgorniča et Radtchum condam Misleni de Chign, et hoc per anni circhulum secundum morem per regnum Vngarie consuetum, ad comparendum pro ipsa domina Helena in iudicio coram quocumque iudice ecclesiastico uel seculari et ad agendum et generaliter ad omnia etc.

Ego presbiter Simon supscripsi.

(Izvornik u: Državni arhiv u Zadru, Spisi zadarskih bilježnika, Matheus Sarrassich, B. I, fasc. I, fol. 17)

IX

22. ožujka 1401, Zadar.

"Plemeniti muž" ser Filip, pok. Radiča iz Bicine od roda Lasničića, spremajući se otputovati na dvor ugarsko-hrvatskoga kralja, imenuje svoje zastupnike s pravom zastupanja na svim sudbenim instancama i u svim poslovima.

MCCCCI, indictione VIII, a natiuitate

Die XXII mensis marcii. Nobilis vir {de genere Lasnicich} ser Filipus condam Radichi de Bičina volens pro aliquibus suis arduis negociis ire ad regis Vngarie presenciam omni modo, via, iure, vsu et forma que et quibus melius et validius potuit et sciuit fecit, constituit et ordinavit suos veros et legitimos procuratores, auctores etc. ad comparendum pro eo vbique locorum coram quocumque iudice et officiale ecclesiastico uel seculari ad agendum, petendum etc., recipiendum etc., terminum faciendum etc., tam ad causas quam ad

negocia, ad libelos dandum et recipiendum etc., usque ad durationem suorum etc., et ad appellandum et appellationes (faciendum) prosequendum etc., et generaliter ad omnia que causarum et negociorum necessitas requiret etc., videlicet nobiles et discretos viros Butchum Petricheuich, Vuladigam Petuseuich et Ratchum Budonich, Jeorgium Mermonich [absentes tamquam presentes] omnes predictos insolidum ita quod non sit melior conditio occupatus, sed quod vnus ipsorum incepit alter possit et valeat mediare, terminare et finire [promittentes se faturi gratum etc.]. Ad omnes causas et negocia et ad plenum etc. Actum in capitulo Iadrensi.

(*Izvornik u: Državni arhiv u Zadru, Spisi zadarskih bilježnika, Matheus Sarrassich, B. I, fasc. I, fol. 34'*)

X

22. ožujka 1401, Zadar.

Ser Filip, pok. Radiča iz Bicine od roda Sasničića (Lasničića !), prodaje "plemenitom mužu" Butku Petričeviću od roda Mogorovića, sve posjede koje su stekli on i njegov otac za 300 dukata.

a natiuitate MCCCCI, indictione VIII

Die XXII mensis marcii. Ser Filipus condam Radichi de genere Sasnicich (!) de Bičina sponte, pure et libere non per aliquem errorem dedit, vendidit et donauit nobili viro Butcho Petricheuich {suo fratri de genere Mogorouich} omnes et singulas suas possessiones, videlicet terras etc., villas etc., vineas etc., vbilibet sitas et existentes quas idem Filipus [aut eius pater] modo quocumque emit, lucravit aut aqusiuit aut quocumque modo essent tradite et obligate tam per modum et consuetudinem Sclauorum Crouatinorum quam Dalmatinorum, Vngarorum etc., quorumcumque locorum etc., et hoc pro pretio et nomine pretii ducatorum trecentorum auri, quod precium dictus venditor confessus et contentus fuit se a dicto emptore habuisse et integraliter recepisse, renuncians etc., promittens etc. Actum in capitulo Iadrensi.

(*Izvornik u: Državni arhiv u Zadru, Spisi zadarskih bilježnika, Matheus Sarrassich, B. I, fasc. I, fol. 35*)